

**MÜLTECİ HUKUKU BAĞLAMINDA
DENİZDEN GELENLER VE AVRUPA
BİRLİĞİ UYGULAMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Sefa Mert KATIÇ

Eskişehir 2023

**MÜLTECİ HUKUKU BAĞLAMINDA DENİZDEN GELENLER VE AVRUPA
BİRLİĞİ UYGULAMASI**

Sefa Mert KATIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Elif UZUN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz 2023

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Sefa Mert KATİÇ'in "Mülteci Hukuku Bağlamında Denizden Gelenler ve Avrupa Birliği Uygulaması" başlıklı tezi 06 Temmuz 2023 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, Kamu Hukuku Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	:Prof. Dr. Elif UZUN	
Üye	: Prof. Dr. Gökhan GÜNEYSU	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Beyza ÖZTURANLI ŞANDA	

Prof. Dr. Saime ÖNCE
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

MÜLTECİ HUKUKU BAĞLAMINDA DENİZDEN GELENLER VE AVRUPA BİRLİĞİ UYGULAMASI

Sefa Mert KATİÇ

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2023

Danışman: Prof. Dr. Elif UZUN

Denizden gelen sığınmacıların korunması başta uluslararası mülteci hukuku ve uluslararası deniz hukuku olmak üzere pek çok uluslararası hukuk kuralının yöneldiği bir konudur. Çalışmamızda öncelikle genel ilkeleri ile uluslararası mülteci hukukuna değinilmiştir. Daha sonra denizden gelen sığınmacılara karşı hem kıyı devletinin hem bayrak devletinin arama ve kurtarma yükümlülüğü ve karaya çıkarma meselesi, devletin denizlerdeki yetki alanlarında bu kişilerle karşılaşmaları durumunda uygulanacak kurallar ve en son olarak da bunlar mülteci statüsünün verilmesi üzerinde durulmuştur. Avrupa Birliği üyesi devletlerin ve genel olarak Avrupa Birliğinin, denizden gelen sığınmacılar konusunda yaptıkları düzenlemeleri ve uygulamaları genel göç ve sığınma politikaları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Avrupa Birliğinin genel sığınma politikasının yük paylaşımı odağının üçüncü devletlere kaymasının ve Frontex ile Akdeniz devletlerinin ortak uygulamalarında yaşanan sorunlar üzerinde durulmuştur. Akdeniz devletlerinin gerçekleştirdikleri geri itmeler ve bu politikaların sürdürülebilirliği AİHM kararlarından yararlanılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Denizdeki sığınmacılar, denizde arama ve kurtarma, sığınmacıların korunması, Avrupa Ortak Sığınma Sistemi, Frontex.

ABSTRACT

SEA ARRIVALS IN THE CONTEXT OF REFUGEE LAW AND EUROPEAN UNION PRACTICE

Sefa Mert KATIÇ

Department of Public Law

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, 2023, June

Supervisor: Prof. Dr. Elif UZUN

The protection of asylum seekers arriving by sea is a subject of many rules of International Law, particularly International Refugee Law and International Law of the Sea. In our study, firstly, International Refugee Law is mentioned with its general principles. Then, the search and rescue obligation of both the coastal state and the flag state towards asylum seekers arriving by sea and the issue of disembarkation, the rules to be applied in the event of encounters with these persons in the jurisdictional areas of the state at sea, and finally, the granting of refugee status were emphasised. The regulations and practices of the Member States of the European Union and the Union in general on asylum seekers arriving by sea were evaluated within the framework of general migration and asylum policies. The shift of the burden-sharing focus of the general asylum policy of the European Union to third states and the problems encountered in the joint practices of Frontex and the Mediterranean states were emphasised. The pushbacks they carried out and the sustainability of these policies were evaluated by making use of the ECtHR judgments.

Keywords: Asylum seekers at sea, Search and rescue at sea, Protection of asylum seekers, Common European Asylum System, Frontex.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Sefa Mert KATIÇ

İÇİNDEKİLER

MÜLTECİ HUKUKU BAĞLAMINDA DENİZDEN GELENLER VE AVRUPA BİRLİĞİ UYGULAMASI.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
1. ULUSLARARASI DÜZENLEMELER KAPSAMINDA MÜLTECİ HUKUKU 3	
1.1. Kavramsal Çerçeve.....	3
1.1.1. Göç ve göçe ilişkin kavramlar.....	3
1.1.2. Göç türleri	5
1.1.2.1. Mesafesine göre göç türleri	5
1.1.2.2. Oluşum nedenlerine göre göç türleri	9
1.2. Uluslararası Mülteci Hukukunun Tarihi Gelişimi	10
1.2.1. Giriş.....	10
1.2.2. 1921- 1945 arası dönem	10
1.2.3. 1945 sonrası dönem.....	14
1.2.3.1. BMMYK'nin kuruluşu.....	16
1.2.3.2. 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü	18
1.3. Uluslararası Mülteci Hukukunun Kaynakları.....	19
1.3.1. Genel olarak	19
1.3.2. Uluslararası Mülteci Hukuku	20
1.3.2.1. Evrensel sözleşmeler	20
1.3.2.2. Bölgesel düzenlemeler.....	23
1.3.2.2.1. Afrika Birliği Sözleşmesi	23
1.3.2.2.2. Avrupa birliği (AB) sistemi.....	23
1.3.2.2.3. Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ) Sistemi.....	24
1.3.2.2.4. Arap Birliği Sözleşmesi	24
1.3.2.2.5. Güney Doğu Asya Sistemi	25
1.3.2.3. Uluslararası örf ve âdet hukuku kuralları	26

1.3.2.4. Mülteci hukukunun tali kaynakları	26
1.3.2.5. “Soft law”	27
1.3.3. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku	28
1.3.3.1. Evrensel kaynaklar	28
1.3.3.2. Bölgesel sözleşmeler	30
1.3.3.3. Uluslararası örf ve âdet hukuku	31
1.3.3.4. İnsan hakları hukukunun denetleyici mekanizmaları	31
1.3.4. Uluslararası insancıl hukuk	32
1.3.5. Uluslararası ceza hukuku	32
1.4. Mültecinin Hukuki Statüsünün Tespiti, Statü Dışında Bırakılma ve Statünün Sona Ermesi	33
1.4.1. Mülteci statüsünün tespiti	33
1.4.1.1. Mülteci statüsünün tespitinde öncelikle ele alınacak husus: sığınmacının yabancı olma koşulu	34
1.4.1.2. Haklı nedenlerle zulme uğrama korkusu	35
1.4.1.2.1. Irka dayalı zulüm	36
1.4.1.2.2. Dine Dayalı Zulüm	37
1.4.1.2.3. Belli bir toplumsal gruba mensubiyete dayalı zulüm	37
1.4.1.2.4. Siyasi düşünceye dayalı zulüm	38
1.4.1.3. Zulüm ihtimali nedeniyle sığınmacının menşe ülkesinin korumasından yararlanamaması veya yararlanmak istememesi ya da bu ülkeye dönememesi veya dönmek istememesi	38
1.4.2. Mülteci statüsü dışında bırakma	39
1.4.2.1. Uluslararası korumaya ihtiyacı olmayan kişiler	39
1.4.2.2. Uluslararası korumaya layık görülmeyen kişiler	40
1.4.3. Mülteci statüsünün sona ermesi	40
1.4.3.1. Mülteci statüsünü sona erdiren iradi nedenler	40
1.4.3.2. Menşe ülkedeki koşulların değişmesi	41
2. DEVLETİN DENİZDEN GELEN SİĞINMACILARA KARŞI YÜKÜMLÜLÜKLERİ	42
2.1. Giriş	42
2.2. Denizde Tehlike Hâlinde Kurtarma Yükümlülüğü	43
2.2.1. Genel olarak	43
2.2.2. Bayrak devletinin kurtarma yükümlülüğü	44
2.2.3. Kıyı devletinin kurtarma yükümlülüğü	46
2.2.4. “Karaya çıkarma” sorunu	47
2.3. Geri Göndermeme İlkesinin Deniz Alanlarında Görünümü	49
2.3.1. Deniz yetki alanları kavramı, ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi	49
2.3.2. Esas hatlar	52
2.3.3. Devletin egemenliği altındaki deniz alanları	53
2.3.3.1. İç sular	53
2.3.3.1.1. Genel olarak	53
2.3.3.1.2. İç suların hukuki statüsü ve geri göndermeme ilkesi	54
2.3.3.2. Karasuları	57

2.3.3.2.1. Genel Olarak	57
2.3.3.2.2. Karasularının hukuki statüsü ve geri göndermeme ilkesi	58
2.3.4. Devletin münhasıran yetkilerini kullanabildiği deniz alanları.....	61
2.3.4.1. Bitişik bölge	61
2.3.4.1.1. Genel olarak	61
2.3.4.1.2. Bitişik bölgenin hukuki statüsü ve geri göndermeme ilkesi.....	61
2.3.4.2. Kıta sahanlığı.....	63
2.3.4.2.1. Genel olarak	63
2.3.4.2.2. Kıta sahanlığının hukuki statüsü.....	64
2.3.4.3. MEB	65
2.3.4.3.1. Genel olarak	65
2.3.4.3.2. MEB'lerin hukuki statüsü ve geri göndermeme ilkesi	66
2.3.4.4. Yapay Ada, tesis ve yapılar	68
2.3.5. Devletin egemenliğinde olmayan deniz alanı-açık deniz	69
2.3.5.1. Genel olarak	69
2.3.5.2. Açık denizlerde devletlerin kullanabileceği yetkiler ve geri göndermeme ilkesi	70
2.4. Denizdeki Sığınmacıların Statülerinin Belirlenmesi	72
3. DENİZDEN GELEN SIĞINMACILAR: AB UYGULAMASI.....	75
3.1. AB'nin Göç ve Sığınma Politikalarının Tarihsel Gelişimi	75
3.1.1. Soğuk savaş döneminde AB'nin göç ve sığınma politikası.....	75
3.1.2. Soğuk savaş sonrası dönemde AB'nin göç ve sığınma politikası.....	77
3.1.3. 2000'li yıllarda meydana gelen gelişmeler	81
3.2. AB Sığınma Sistemi	85
3.2.1. Dublin III Tüzüğü.....	85
3.2.2. Avrupa Ortak Sığınma Sistemi	86
3.2.3. Geri kabul antlaşmaları	88
3.2.4. Yeni göç ve sığınma paktı.....	89
3.3. Denizden Gelen Sığınmacılara İlişkin AB Düzenlemeleri.....	91
3.3.1. AB hukukunda denizde müdahale, arama ve kurtarma ve karaya çıkarma	91
3.3.2. AB hukukunda denizden gelen sığınmacıların mülteci statüsünün tespiti	94
3.3.3. AB göç ve sığınma düzenlemelerinde denetleyici mekanizmalar	97
3.4. Avrupa Birliğinin Denizden Gelen Sığınmacılara Karşı Sınır Uygulamaları	99
3.4.1. Frontex ve denizden gelen sığınmacılar.....	99
3.4.1.1. Genel Olarak	99
3.4.1.2. Deniz sınırları tüzüğü kapsamında Frontex uygulaması	101
3.4.1.2.1. Denizde durdurma	101
3.4.1.2.2. Karaya çıkarma	103
3.5. AB'nin Denizden Gelen Göçe Karşı Frontex'in Ortak Operasyonlar Uygulamasının Değerlendirmesi	104
3.5.1. Genel olarak	104
3.5.2. Ortak operasyon uygulaması: geri itme politikası.....	106

SONUÇ	109
KAYNAKÇA.....	113

KISALTMALAR DİZİNİ

Avrupa Birliği	: AB
Avrupa Birliği Antlaşması	: ABA
Amerika Birleşik Devletleri	: ABD
Amerikan Devletler Örgütü	: ADÖ
Avrupa Atom Enerji Topluluğu	: AAET
Avrupa Ekonomi Topluluğu	: AET
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	: AİHM
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	: AİHS
Avrupa Kömür Çelik Topluluğu	: AKÇT
Avrupa Ortak Sığınma Sistemi	: AOSS
Avrupa Topluluğu	: AT
AB Temel Haklar Şartı	: ATHŞ
Birleşmiş Milletler	: BM
Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi	: BMDHS
BM Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi	: BMYRİ
BM Mülteciler Yüksek Komiserliği	: BMMYK
AB Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı	: Frontex
Milletler Cemiyeti	: MC
Birleşmiş Milletler	: BM
Münhasır Ekonomik Bölge	: MEB
Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Bürosu	: OLAF
Denizde Arama ve Kurtarma Sözleşmesi	: SAR
Denizde Can Güvenliği Uluslararası Sözleşmesi	: SOLAS

Türk Dil Kurumu	: TDK
Uluslararası Adalet Divanı	: UAD
Uluslararası Denizcilik Örgütü	: UDÖ
Uluslararası Göç Örgütü	: UGÖ
Uluslararası Mülteci Örgütü	: UMÖ

GİRİŞ

Dünyanın birçok yerinde insanlığın değişmez bir parçası olan göç, pek çok önemli değişim ve gelişimi kendisiyle birlikte getirmiştir. Göç, tarihin her aşamasında karşımıza çıkan ve gerek sebepleri ve sonuçları ile gerekse etkileriyle farklı bilim dallarının konusunu oluşturan bir olgudur. Devletler arası çıkar çatışmaları, ekonomik ve siyasi etkiler, doğal afetler, küresel ısınma, salgın hastalıklar, insan hakları ihlalleri, iç çatışmalar, savaşlar tarih boyunca milyonlarca kişinin göç etmesine sebep olmuştur. Bu olgunun gerçekleştiği durumların pek çoğunun sonucunda önemli tarihi olaylar meydana gelmiştir. Bir çağ açılıp diğeri kapanmış, büyük savaşlar meydana gelmiştir. Göçün neden olduğu ya da farklı sebeplerle ortaya çıkan bu savaşların getirdiği ağır yıkımlardan kurtulmak için insanlığın umudu yine göç olmuştur.

Tarihi değişimler ve gelişimler neticesinde göçmenlerin hedefledikleri devletlerin ülkelerine vardıklarında yaşadıkları zorluklar da artmıştır. Kültürlerin çatışması yavaşça ekonomik temelli sorunlara dönmüş hem kültürel hem sınıf temelli sorunlara yol açmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde dünyanın içerisinde bulunduğu savaş ortamından, barışın hâkim olduğu topraklara göç eden kişiler büyük bir göç akımı yaratmışlardır.

Bu göç akımlarının düzenlenmesi, göçmenlerin mağdur olmaması ve yeni yerleşim yerlerinde korunması için göçe ilişkin bölgesel çapta düzenlemeler yapılmıştır. Savaşların bitmesiyle bu sefer ekonomik kaygılar kendini göstermiş ve insanlık savaştan kaçış rotasını geri izleyerek Avrupa'ya doğru göçe başlamıştır. Bölgesel düzenlemelerin yetersiz gelmesiyle geniş çaplı ilk göç düzenlemesi olan 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne dair Cenevre Sözleşmesi düzenlenmiştir. Bu Sözleşme kapsamında ortaya çıkan hukuki statüler, bu statüdeki kişilere yönelik düzenlemeler ilk önce Avrupa kıtasını ve 1951 öncesinde yaşanan olayları kapsamışsa da 1967 Protokolü ile bu durum çözülmüş ve devletler için evrensel olan bu Sözleşme, sığınmacılar için evrensel bir düzenleme hâlini almıştır.

Çalışma ilk olarak uluslararası mülteci hukukunun tarihini, gelişimini ve kaynaklarını ele alacaktır. Daha sonra 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü düzenlemeleri belirli çerçeveler içerisinde, konu bağlamında ele alınacaktır.

Herhangi bir statü kazanmamış olan yasa dışı göçmenlerin ve sığınma arayanların, sığınmacı ya da mülteci statülerine sahip olabilmeleri adına menşe ülkelerinden deniz yolu ile sığınma aradıkları devletlerin ülkesine giriş yaptıkları süreçte geçmeleri mümkün veya kaçınılmaz olan deniz alanları mevcuttur. Söz konusu kişilerin uluslararası mülteci

hukukuna göre mülteci statüsünün tespitini yapacak olan devletin, uluslararası hukukun alt dallarından bir diğeri olan uluslararası deniz hukuku kapsamındaki hak ve yükümlülüklerini irdelemek adına söz konusu deniz yetki alanları bu çalışmanın ikinci bölümünde incelenecektir. Bu iki uluslararası hukuk dalına ilişkin temel kaynakların çokluğu ve bu konuların üçüncü bölüme hazırlık açısından genel ve ilgili bilgileri barındırması sebebiyle çalışma sırasında kaynakların kullanımını daraltılmıştır.

Kıyı devletinin bu kişiler ve göç sırasında kullandıkları deniz araçları üzerindeki yetkileri deniz alanlarına göre farklılık göstermektedir. Ayrıca bu kişilerin belirli şartları taşıdıkları müddetçe bazı deniz alanlarında devletlere karşı hakları mevcuttur. Bu kapsamda 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, 1974 tarihli Denizde Can Güvenliği Uluslararası Sözleşmesi ve 1979 tarihli Denizde Arama ve Kurtarma Uluslararası Sözleşmesi düzenlemeleri irdelenecek ve çalışmanın üçüncü bölümü olan Avrupa Birliği'nde sığınma arayan denizdeki sığınmacılara yönelik uygulamasına hazırlanılacaktır.

Üçüncü bölümde Avrupa Birliği üzerinde durulacak, Birliğin göç ve sığınma politikaları tarihine göz atılacaktır. Avrupa Birliği'nin iç işleyişine, göç ve sığınma harici yapısına yalnızca konu bağlamında değinilecektir. Son olarak da güncel göç ve sığınmaya ilişkin kurallarına, bağlı olduğu uluslararası sözleşmelere, gerçekleştirdiği düzenlemelere ve politikasının bu doğrultudaki değişimlerine, üye devletlerinin ulusal ve yine Birliğin bölgesel uygulamalarına değinilecektir. Bu bağlamda AB'nin sınır güvenliğinden sorumlu ajansı Frontex'in üzerinde durulacak, uygulama yanlış ve doğrularıyla denetleyici mekanizmaların da yorumları ile ele alınacaktır.

Uluslararası mülteci ve deniz hukuku kurallarının ve hatta uluslararası insan hakları hukuku ve yerine göre diğer uluslararası hukuk dallarının birlikte uygulandığı bir olgunun anlatılacağı çalışmada gerek Avrupa Birliği'nde denizden gelen sığınmacıların sayısı itibariyle uygulamasına yansımaları gerekse bu konudaki çalışmalara katkı sağlaması Avrupa Birliği seçilmiştir. Çalışmada Türkiye'nin denizden gelen sığınmacılar konusundaki uygulamasının yetersizliği sebebiyle konuya ilişkin Türk mevzuatı incelenmemiş, uluslararası mevzuat dikkate alınmıştır.

Ayrıca Türk ulusal hukukundaki mevzuatta ve uluslararası yazında yer alan kavramların farklı anlamlarından bağımsız bir şekilde, anlam güçlüğü engelleyen ve yeknesaklık oluşturmak amacıyla çalışmada yasadışı göçmen, sığınma arayan, sığınmacı ve mülteci kavramları sığınmacı olarak ele alınmıştır.

1. ULUSLARARASI DÜZENLEMELER KAPSAMINDA MÜLTECİ HUKUKU

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Göç ve göçe ilişkin kavramlar

Göç kavramına getirilen çeşitli tanımlamalar ve açıklamaların varlığı, göçün farklı sosyal bilim dalları tarafından farklı bakış açılarıyla yorumlanmasının sonucunda kaçınılmaz olmuştur. Bir sosyolog için göçün toplum üzerindeki etkileri, sebep olduğu sosyokültürel değişimler ve sosyal yapıdaki yeri önemliyken¹ bir hukukçu tarafından göçün hukuki sebep ve sonuçları ile göçe ilişkin yapılacak düzenlemeler dikkatle incelenir. Ekonomi bilimi tarafından göçün ekonomik olarak getirdiği yükler ve emek arzındaki etkileri tartışılmış,² yazın biliminde ise göçlerin ve göçmenlerin geldikleri coğrafyadan taşıdıkları kültürel öğeler ile içerisine girdikleri toplumun yazınına katkıları tartışılıp, topluluğun sorunlarını anlamak için göçmenlerin eserleri incelenmiştir.³ Bu örneklerde yer almayan pek çok bilim dalı göçü farklı yönleriyle ele almakta ve bu veriler ışığında günümüz dünyasında göçe ilişkin pek çok çalışma yapılmaktadır.

Göçün incelenmesinde, uluslararası mülteci hukukuna ilişkin kavramsal çerçeve çizilirken, bu hukuk dalının ortaya çıkmasına sebep olan göç ve göçe ilişkin kavramların açıklanmasından başlamanın yerinde olacağı kanaati etkili olmuştur. Zira mülteci statüsünün tespitinden önce bu kişiler göçmen, yasadışı göçmen, düzensiz göçmen, sığınma arayan veya sığınmacı gibi kavramlarla adlandırılır. Ulusal hukuk kuralları gereği kendilerine ister mülteci ister sığınmacı ister farklı bir hukuki statü atfedilsin, bu kişilerin genellikle düzensiz göçler sonucu bu hukuki statülere erişebilmeleri söz konusudur. Bu sebeptendir ki genel bir göç olgusu tanımının yapılmasını ve göç kavramının altının doldurulması tartışmasız bir şekilde gereklidir.

Kavram olarak göç en yalın hâliyle insanların; sosyoekonomik, politik veya doğal nedenlerden ötürü coğrafi olarak yer değiştirmesi şeklinde tanımlanır.⁴ Bu tanıma göre göçün sebepleri genel hatlarıyla çizilmiş, sonucunda gerçekleşen insan hareketliliği de kavrama bağlanmıştır. Elbette bir tanımdan, tanımladığı kavrama yönelik detaylandırma beklemek haksızlık olacaktır ancak bu kavram çerçevesinde yapılan kimi tanımlar göç

¹R. Özkan (2019). Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(47), s. 140.

²E. N. Daşdemir (2017). Göçün Piyasalara Etkisi ve Faktör Hareketliliğinin Açıklama Gücü: Emek Piyasalarının Küreselleşmesi ve Maliyetleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), s. 750.

³S. Cengiz (2010). Göç, Kimlik ve Edebiyat. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2(3), s. 185-193.

⁴Y. Adıgüzel (2016). *Göç Sosyolojisi*. (1. Baskı), Ankara: Nobel Yayınları, s. 3.

türlerine, göçmen niteliklerine ve kimi göç kuramlarına atıfta bulunarak, kavramın tanımdan daha anlaşılabilir olmasını sağlamaktadır. Örneğin göç kavramı, Türk Dil Kurumu'nun (TDK) Güncel Türkçe Sözlüğünde kendisine “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” tanımıyla yer bulmuştur.⁵ Buradaki tanım da bir önceki gibi göçün unsurlarına, sebeplerine dair öğeleri içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca göç türlerinin kimisine de yer vererek, kavramı daha detaylı incelemeye olanak sağlamıştır. Buna göre göç, bir devletin ülkesi içerisinde yapılabileceği gibi birden çok devletin ülkeleri arasında da gerçekleştirilebilir. Göç çeşitlerinden ikisini oluşturan bu unsurlar dışında, tanımın barındırdığı bir başka mesele de göçün sebeplerini oluşturmaktadır. TDK tanımında ekonomik, toplumsal veya siyasi sebepler olarak sayılan göç sebepleri, elbette ki çeşitlendirilip detaylandırılabilir. Göçün ele alınışında değerlendirilen sebepleri, göç ülkeleri, göç türleri gibi pek çok konunun kimisi bu tanımda da üstün körü yazılmıştır.

Göç alanında önde gelen uluslararası örgütlerden olan ve insani ve düzenli göçün göçmenlere ve topluma fayda sağlayacağı ilkesi ile hareket eden Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ-*International Organization for Migration*)⁶ tarafından yapılan tanımlamaya göre;

“Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi, süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir.”⁷

Bu tanım kapsamında göç kavramının nedeni önceki tanımlara göre getirilen sınırlı ifadelerden ziyade çok daha genel tutulmuş ve nedeni ne olursa olsun denilerek, ekonomik, sosyal, siyasi, vb. ifadeleri de kapsar bir biçimde sınır konulmadan sayılmıştır. Böylece diğer tanımlara göre göç sayılmayan bir hareketliliğin de göç kavramı içerisinde yer almasına olanak sağlanmıştır.

Göç kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için göçün amacı, gerçekleştiriliş biçimi, sebepleri, katılanların özellikleri, göç hedefinin özellikleri ve daha pek çok faktör ele alınarak yapılacak ayrımlar ile incelemek gerekmektedir.⁸

⁵<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.06.2022).

⁶Uluslararası Göç Örgütü Kuruluş Antlaşması, m.1. RG, Karar Sayısı : 2010/730, 10 Ağustos 2003, S. 27668.

⁷Uluslararası Göç Örgütü [UGÖ] (2019). *International Migration Law No 34- Glossary on Migration*. Cenevre: International Organization for Migration, s. 55. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

⁸Adıgüzel, 2016, a.g.k., s. 19.

1.1.2. Göç türleri

Tarihi perspektiften bakıldığında kabul edilen dört göç türü olduğu görülmektedir. Tarihi çıkarımlar sonucu ortaya çıkan bu göç türlerinin ilki düzenli bir güç kullanımı sonucunda bir topluluğun bir başkası tarafından yer değiştirmeye zorlanması; ikincisi bir ülkenin ve bunun sonucu olarak o ülkedeki toplumun fethi ve bunun sonucu olarak iki toplumun ortak yaşama geçmesi; üçüncüsü mevcut bir topluluğa mevcut yöneticileri yerinden etmeden ve bir dereceye kadar topluluğun rızasını alarak yabancıların sızması ve sonuncusu köle yağmacıları ve/veya tüccarları tarafından ikamet ettikleri yerlerden zorla koparılmış bireylerin ya da topluluğun başka bir toplum tarafından ticarete konu edilmesidir. Bu dört göç türü sırasıyla göçebelilik, fetih girişimleri, ticari faaliyet kurulması ve köleliğe karşılık gelmektedir.⁹

Başka bir görüşe göre ise göç türleri zorunlu ve gönüllü olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Burada zorunlu göç siyasi kaygılar, eğitim, siyasi veya dini nedenler gibi pek çok nedenle yapılırken, gönüllü göçün ise ticari amaçlarla, çalışma amacıyla, yaşam standartlarının yükseltilmesi, vb. sebeplerle ortaya çıktığı düşünülmektedir.¹⁰

Bu klasik ayrımların yanı sıra, yaşanan küreselleşme sonucu göç olgusuna modern bir perspektiften bakılmış ve göç türlerinin kimi zaman birbirleri ile iç içe geçmiş şekilde, sistematik bir kategorizasyon ile ele alındığı görülmüştür.¹¹ Modern anlamda göç olgusunun sınıflandırılmasında kullanılacak genel kriterler olarak göçün süresi, göç edilen yer, oluşum nedenleri, mesafesi ve hukukiliği ve göç edenlerin özellikleri göz önünde bulundurulmaktadır. Konu bağlamında ise bu göç türlerinden mülteci hukukunu ilgilendiren ve sığınmacı ve mültecileri ortaya çıkaranlar incelenmelidir.

1.1.2.1. Mesafesine göre göç türleri

Katedilen mesafeye göre göç ele alındığında karşımıza uluslararası göçler ve ulusal göçler çıkmaktadır. Ulusal ya da iç göçü kırdan kente ve kentten kıra göç olarak ayırmak mümkündür.¹² Bu göç türünün başlıca sebepleri ekonomik kaygılar, toplum baskısı,

⁹W. McNeill (1984). Human Migration in Historical Perspective. *Population and Development Review*, 10(1), s. 4.

¹⁰B. Oran (2009). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. (5. Baskı), İstanbul: İmaj Yayınevi, s. 70-72.

¹¹F. Yıldız (2014). Uluslararası Göç ve Diaspora ile İlişkili Kavramlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(2), s.384

¹²S. Barışık (2020). *Göç Kavramı Tanımı ve Türleri: Küreselleşen Dünyada Fırsat Eşitliği Arayışında Uluslararası Göç ve Türkiye'nin Suriye Deneyimi*. (Ed: S. Barışık), Ankara: Gazi Kitabevi, s. 14.

doğal afetler, iç çatışmalar ve insan hakları ihlalleri şeklindedir. Bu göç nedenlerinin yanı sıra hükümetler veya diğer vatandaşların zorlamasıyla kendi ülke sınırları içerisinde göç ettirilmeleriyle de karşılanmaktadır.¹³ Ekonomik kaygılar, güvenlik sorunları ve toplum baskısı ile gerçekleşen göçler genellikle kırdan kente yönelmektedir. Bahsi geçen sebeplerle ya da başka sebeplerle bulunduğu devletin ulusal sınırları içerisinde yer değiştiren kişilere “ülke içinde yerinden edilmiş kişiler” denmektedir. Ancak bu kavram tanımlamada kullanılmaktan ziyade tasvir niteliğindedir ve hukuki bir statü değildir.¹⁴ Mülteci hukuku bu kişilere mülteci statüsünün verilebileceğini düzenlememiştir ve bu göç hareketleri devletin ülkesi içerisinde gerçekleştiği için devletin egemenlik yetkisinin bir yansıması olarak görülmüştür.¹⁵ Devletin egemenlik yetkisini kullanamayacak hâlde olması sebebiyle bu kişilerin devletin korumasından yararlanamaması hâlinde ise

¹³Murat Saraçlı (2019). *Uluslararası Hukukta Yerinden Edilmiş Kişiler*. (2. Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi, s. 155-156.

¹⁴D. Yüksek vd., (2008). *“Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*. İstanbul: Tesev Yayınları, s. 39.; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği [BMİHYK]. *About Internally Displaced Persons. Special Rapporteur on the human rights of internally displaced persons*. <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-internally-displaced-persons/about-internally-displaced-persons> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).; Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından çıkartılan “People Forced to Flee: History, Change and Challenge” kitabına, BMMYK Uluslararası Koruma Birimi, Ülke içinde yerinden edilmiş insanlar bölüm şefi tarafından yapılan yorumda “Ülke içinde yerinden edilme ortamlarında kalıcı çözümler kavramı, kökenlerini mülteci kavramlarında bulur. Yani, bir birey ile devlet arasındaki ilişkinin yeniden kurulması veya sürdürülmesi ve tipik olarak gönüllü geri dönüş, yerel entegrasyon ve yeniden yerleştirme yoluyla. Ülke içinde yerinden edilmeye ilişkin Kılavuz ilkeler, mültecilerin ne zaman mülteci olmaktan çıktıklarına kıyasla ülke içinde yerinden edilmenin ne zaman sona erdiğini belirlemenin çok daha zor olduğunu kabul etmekle birlikte bu kavramlardan yararlanır. Bunun nedeni kısmen, yerinden edilmiş kişi olmanın pek çok sonucu olmakla birlikte, özel bir uluslararası hukuki statü kazandırmamasıdır.” denmiştir. S. Cheung (2020). *Internal Displacement, UNHCR and the International Community, Reference Paper for the 70th Anniversary of the 1951 Refugee Convention*. s. 12. https://www.unhcr.org/people-forced-to-flee-book/wp-content/uploads/sites/137/2021/10/Samuel-Cheung_Internal-Displacement-UNHCR-and-the-International-Community.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2023)

¹⁵E. E. Ruddick (1997). Note: The Continuing Constraint of Sovereignty: International Law, International Protection, and the Internally Displaced. *Boston University Law Review*, 77(2), s. 480.; Ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin uluslararası koruma statülerine dâhil olmaması “egemenlik tuzağı” kavramı ile açıklanmıştır. Bu tuzak ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin kendi temel ve insan haklarını unutmamasına ve bu haklarını aramasına sebep olmaktadır. N. Schimmel (2022). Trapped by Sovereignty: The Fate of Internally Displaced Persons and Their Lack of Equal Human Rights Protection under International Law. *World Affairs*, 185(3), 505.

uluslararası toplum tarafından önlemler alınabilecek ve iç çatışma söz konusu ise 1949 Cenevre Sözleşmelerinin¹⁶ uygulanması mümkün olabilecektir.¹⁷

Uluslararası göç ya da diğer adıyla dış göçlerde insanlar geçici veya kalıcı olarak başka bir devletin ülkesine yerleşmek için ikamet ettikleri devletin ülkesinden ayrılmaktadır. Bu göç türü ekonomik nedenlere veya aile birleşimine dayandırılabilir gibi¹⁸ çok boyutlu, kişiler veya ulus devletler arasındaki bağları niteleyen, politik, kültürel, ekonomik ve demografik bir süreç olarak da tanımlanabilmektedir.¹⁹ Bu göç türünün nedenleri de tıpkı ulusal göçlerdeki gibi farklılık gösterebilmektedir. Bireylerin veya halkların yaşadıkları devletin ülkesini terk etmeleri gönüllü olabileceği gibi devletlerin vatandaşlarını göçe itmesine sebep olan hareketleri ya da doğrudan göçe zorlamaları da olabilir.²⁰

Uluslararası göç, göç edenlerin niteliklerine göre ele alındığı geleneksel betimlemede kalıcı yerleşimciler, süreli sözleşmeli ve profesyonel çalışanlar, yasadışı işçiler ve gizli işçiler, sığınmacılar ve son olarak da 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde²¹

¹⁶1949 Cenevre Sözleşmeleri İsviçre'nin Cenevre şehrinde imzalanan dört adet sözleşmedir. Bu sözleşmeler Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukuku alanında olup, silahlı çatışma anında uygulanacak hukuka ilişkindir. Bu dört Sözleşme şu şekildedir: Harp Hâlindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralılarının Durumlarının İyileştirilmesi hakkında 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi [1949 Cenevre I], Silahlı Kuvvetlerin Denizde Hasta, Yaralı ve Gemi Kazazedelerinin Durumlarının İyileştirilmesi hakkında 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi [1949 Cenevre II], Harp Esirlerine Yapılacak Muameleye dair 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi [1949 Cenevre III] ve Harp Zamanı Sivillerin Korunmasına dair 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi [1949 Cenevre IV]. RG, Kanun No: 6020, 30 Ocak 1953, S. 8322.

¹⁷Devletin ülkesinde iç savaş, ayaklanma, vb. silahlı çatışmanın söz konusu durumlarla karşılaşması durumunda egemenliğinin zayıflaması söz konusu olabilir. Bunun sonucunda ülkede yerinden edilmiş kişilerin varlığı ya da henüz ortaya çıkmaları mümkündür. Devlet bu kişilerin korunmasından sorumlu olabilecek bir durumda olmayabilir ve bu durumlarda hem silahlı çatışmalar hukukunu ilgilendiren sözleşmeler uygulanacaktır hem de uluslararası toplum yerinden edilmiş kişileri de göz önünde bulundurarak uluslararası korumaya hak kazanmış kişilere ilişkin önlemler alabilecektir. Saraçlı, 2019, **a.g.k.**, 164.

¹⁸M. Wingens vd., (2011). *The Sociological Life Course Approach and Research on Migration and Integration: A Life-Course Perspective on Migration and Integration* (Ed: M. Wingens vd.), New York: Springer Pub., s. 2.

¹⁹T. Faist (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. (Çev: Azat Zana Gündoğan, Can Nacar), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, s. 30.

²⁰Y. Koçak ve E. Terzi (2012). Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), s. 171.

²¹28 Temmuz 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1954/04/19540422%2000-23%20AM/Ch_V_2p.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2023). Türkiye Sözleşmeyi çekince ileri sürerek onaylamıştır. Onaylamayı uygun bulma kanununun 2. maddesine göre; "Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Sözleşmenin 42. maddesinin bahsettiği imkâna uygun olarak, onaylama anında aşağıdaki ihtirazî kayıt kabul edilmiştir: "Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, mülteciye Türkiye'de, Türk uyruklu kimselerin haklarından fazlasını sağladığı şeklinde yorumlanamaz." . RG, Kanun No: 359, 5 Eylül 1961, S. 10898.; Metinde 1951 Sözleşmesi veya 1951 Cenevre Sözleşmesi olarak kullanılacaktır.

tanımlandığı hâliyle mülteciler olmak üzere altı başlıkta toplanmaktadır.²² Modern anlamda ise uluslararası göç çeşitleri belirlenirken farklı görüşlerin öne atıldığı görülmektedir. Yapılan bir ayrıma göre uluslararası göç, emek göçü, zorunlu göç ve uluslararası emeklilik göçü olarak üç başlıkta incelenirken,²³ diğer bir ayrımda yalnızca gönüllü ve zorunlu göç türleri altında incelenmektedir.²⁴

Bu ayrımlara ek olarak, farklı göç türlerine farklı adlandırmalar yapılmasıyla da sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu kavramların en yaygın kullanılamı ekonomik göç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu terim, geleneksel ayrımda karşımıza çıkan süreli sözleşmeli ve süreli profesyonel çalışanlar kategorilerini ve gizli veya yasadışı işçileri de kapsayan, ekonomik faydalar elde etme amacıyla yapılan göçe karşılık gelmektedir. Ekonomik kaygılarla ve bireysel kararlarla yapılan uluslararası göçler, özellikle 20. yy.'da çok büyük bir dönüşüm geçirmiştir. 19. yy. ve 20. yy.'ın sonlarına kadar olan süreçte ekonomik nedenlerle yapılan uluslararası göçü gerçekleştiren kişilerin niteliksiz işçiler olması, bu dönemlerde sanayinin henüz gelişmeye devam edişi ve niteliksiz iş gücü ihtiyacından kaynaklı olarak daha sık karşılaşılrken, 20. yy.'ın sonları ve devamında ise teknolojik gelişmeler sonucu devletlerin ihtiyaçlarının değişmesi, bu değişim sonucu nitelikli ve genç göçmenler konusunda seçici olmaları ile genç, varlıklı ve nitelikli bireylerin ekonomik göçmen olması ile daha sık karşılaşılmaktadır.²⁵

Literatürde karşılaşılan bir diğer tabir siyasi göç kavramıdır. Buna göre siyasi ayrımcılık, uluslararası silahlı çatışmalar ve iç savaşlar sebebiyle ikamet ettikleri ülkeyi terk eden kişiler bu kategoriye girmektedir. Enflasyon göçü ise, kişilerin buldukları

²²A. İçduygu (1996). Transit Migrants and Turkey. *Boğaziçi Journal: Review of Social, Economic and Administrative Studies*, 10(1-2), s. 127.

²³S. Bell vd., (2010). Migration and Land Use Change in Europe: A Review. *Living Reviews in Landscape Research*, 4 (2), s. 7. Yazara göre emek göçü, yüksek nitelikli ve ücretli emekçilerin ve düşük ücretli ve niteliksiz işçilerin geçici göçünü kapsamaktadır. Zorunlu göç, çatışmalar, siyasi belirsizlikler ve yerleşim yerini doğal afetler veya inşaat projeleri kapsamında kaybeden, mülteci ve sığınma arayanların gerçekleştirdiği göç çeşididir. Uluslararası emeklilik göçü ise, emekli bireylerin ikamet ettiklerinden farklı bir ülkede özel mülk satın almaları ile açıklanmaktadır.

²⁴G. Hugo (2008). *Migration, Development and Environment*. Cenevre: International Organization for Migration Geneva, s. 8; S. Koppenberg (2012). Where Do Forced Migrants Stand in the Migration and Development Debate. *Oxford Monitor of Forced Migration*, 2(1), s. 79; R. Zetter (2015). *Protection in Crisis: Forced Migration and Protection in a Global Era*. Washington DC: Migration Policy Institute, s. 17; A. A. I. N. Wickramasinghe ve W. Wimalaratana (2016). International Migration and Migration Theories. *Social Affairs: A Journal for the Social Sciences*, 1(5), s. 17.

²⁵W. Gungwu (2001). *Sojourning: The Chinese Experience in Southeast Asia: Sojourners and Settlers: Histories of Southeast Asia and the Chinese*. (Ed: A. Reid), (2. Baskı), Honolulu: University of Hawaii Press, s. 5-6.

ülkede gerçekleşen fiyat artışlarından ötürü diğer ülkelere göç etmesidir.²⁶ Son olarak da son zamanlarda artan çevresel göçlerden bahsetmek yerinde olacaktır. Çevresel göç, iklim değişikliği nedeniyle çölleşme, deniz seviyesindeki yükselmeler, kuraklık gibi çevresel faktörlerin etkisi ile bireylerin buldukları ülkeyi terk etmesi ile kendini göstermektedir.²⁷

Burada değinilen uluslararası göç çeşitleri sayıları artırılarak farklı kavramlar altında tanımlanacak şekilde açıklanıp detaylı bir şekilde ele alınması mümkündür. Ancak uluslararası mülteci hukuku bağlamında irdelenmesi gereken diğer ayrımın oluşum nedenlerine göre göç türleri olduğunu belirtmek gereklidir.

1.1.2.2. Oluşum nedenlerine göre göç türleri

Göç hareketleri, oluşum nedenlerine göre sınıflandırıldığında zorunlu ve gönüllü göç olarak ikiye ayrılmaktadır. Göç eden bireylerin iradeleri ile gerçekleştirdikleri göç gönüllü, irade dışı ve harici nedenlerin etkisiyle gerçekleştirdikleri göç çeşidi ise zorunlu göç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireylerin kendi kararlarıyla, yüksek bir hayat standardına kavuşmak için gerçekleştirdiği gönüllü göçler genel olarak ekonomik, yüksek eğitim ve sağlık standartları, iyi bir sosyal çevre ve iletişim gibi unsurlara ulaşmak için yapılmaktadır.²⁸

Zorunlu göç ise, kişilerin buldukları yerde kalmaları hâlinde yaşamlarını devam ettiremeyecekleri kanaati oluştuğunda gerçekleştirdiği göç çeşididir. Sayısız ve birbiriyle alakasız pek çok sebeple gerçekleşebilecek zorunlu göçün nedenlerine; etnik soykırım, iç savaş, açlık, aşırı yoksulluk, kıtlık, doğal felaketler, savaş, temel ihtiyaçların karşılanamaması, siyasi baskı gibi örnekler verilebilir.²⁹

Zorunlu göç sonucu ikamet ettiği devletin ülkesini terk eden kişiler için uluslararası bağlamda sığınmacılık ve mültecilik statüleri verilirken, sınır içi gerçekleşen göçlerde ise

²⁶Yapılan araştırmaya göre; uzun yıllardır enflasyonist bir ortamda bulunan Venezuela'daki kişiler kısa vadeli ve uzun vadeli olarak göç düşünmektedirler. Kısa vadeli göç edenler, ülkelerine geri dönme amacıyla daha yakın yerlere göç etmeyi tercih ederken uzun süreliğine ayrılan kişiler ise kendi iş güçleri çerçevesinde daha uzak ülkelere göç etmektedirler. A. Rocha, C. G. Da Silva ve F. Perobelli (2020). Inflation and Labor Migration: Modelling the Venezuelan Case. *Working Paper Series*, No 2020-05, s. 14-15.

²⁷Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016, **a.g.k.**, 13.

²⁸Barışık, 2020, **a.g.k.**, 12.

²⁹S. Castles, H. De Haas ve M. J. Miller (2014). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. (5. Baskı), London: Palgrave Macmillan, s. 26; S. K. Lischer (2014). *Conflict and Crisis Induced Displacement: The Oxford handbook of refugee and forced migration studies*, (Ed: E. Fiddian-Qasmiyeh vd.), Oxford: Oxford University Press, s. 319.

bu kişiler için uluslararası hukuk bakımından ülkesinde yerinden edilmiş kişiler olarak tanımlanmaktadır.

1.2. Uluslararası Mülteci Hukukunun Tarihi Gelişimi

1.2.1. Giriş

Yukarıda belirtildiği gibi göç ve bunun doğal bir sonucu olarak da mülteciler veya diğer uluslararası koruma statüleri, her ne kadar bu isimlerle anılmasa da tarih boyunca var olmuştur. Geçmiş bir asırlık olan uluslararası mülteci hukuku ise bu süreçte hem uluslararası hukuk hem de ulusal hukuk alanlarında büyük yol katetmiştir. Bu birbirinden farklı hukuk sistemleri arasındaki karşılıklı ilişki sebebiyle uluslararası hukuk kuralları devletlerin ulusal hukuklarında uygulanmış veya ulusal hukuk kuralları devletlerin uluslararası hukuk kişiliği neticesinde uluslararası hukuka yansımıştır.³⁰ Ayrıca 20. yy'ın ikinci yarısından itibaren uluslararası hukukun bir alt disiplini olan ve uluslararası özel hukuk ile yakından bağlantılı bir disiplin olan uluslararası mülteci hukuku devletin bireylere karşı yükümlülüklerini içerdiğinden bir kamu hukuku disiplindir.

Genel anlamda mültecilerin korunmasının tarihi birkaç yüzyıldır söz konusu iken, mülteciler için uluslararası korumanın tarihi yalnızca Milletler Cemiyeti'ne (MC) kadar götürülebilmektedir. Uluslararası Kızıl Haç Komitesi ise MC tarafından kurulan uluslararası koruma sisteminin öncüsü olmuştur.³¹

1.2.2. 1921- 1945 arası dönem

MC Birinci Dünya Savaşının ardından kurulmuş ve uluslararası toplumun kişileri olan devletler arasında yaşanabilecek sorunları barışçı yollarla çözmeyi amaçlamıştır. 1921 ve 1945 yılları arasındaki bu dönemde de uluslararası toplumun en yetkin kişiliği olmuştur. Bu sebeple bu dönemden MC dönemi diyerek bahsetmek yerinde olacaktır.

Birinci Dünya Savaşının ve onun başlangıcında gerçekleşen Balkan Savaşlarının, yine Birinci Dünya Savaşının sonucunda ortaya çıkan Kafkasya Savaşlarının, Türk Kurtuluş Savaşının batı cephesinde gerçekleşen Türk-Yunan Savaşlarının ve Rusya İmparatorluğunda meydana gelen karışıklıkların neticesinde ilgili devletlerde önemli

³⁰P. Weis (1982). The Development of Refugee Law. *Michigan Journal of International Law*, 3(1), s. 27.

³¹G. Jaeger (2001). On the History of the International Protection of Refugees. *International Review of the Red Cross*, 83(843), s. 727.

değişiklikler oluşmuştur.³² Bu savaşlarla geçen on yılın sonunda oluşan kargaşa ortamında ilgili devletlerin ülkelerini, özellikle Sovyetler Birliği'nin kurulması ile dağılan Rusya İmparatorluğu'nu pek çok kişi terk etmiş ve başta Avrupa olmak üzere sosyal düzenleri oturmamış devletlerin ülkelerine doğru hareket etmişlerdir.³³

Bunun sonucu olarak 1920'li ve 1930'lu yıllarda MC, Avrupa'daki mültecilere yardım etmeyi hedefleyen bir dizi girişim başlatmıştır.³⁴ Bu kapsamda ilk olarak MC tarafından 1921 yılında Rus Mülteciler için Yüksek Komiserlik Ofisi (*Office of the High Commissioner for Russian Refugees*) kurulmuştur. Ofis'in ilk Yüksek Komiseri, yetkisi daha sonra genişletilecek olan Dr. Fridtjof Nansen olarak belirlenmiştir.³⁵ Nansen göreve başladığında Sovyetler Birliği tarafından vatandaşlıktan atıldıkları için herhangi bir devletin uyruğunda olmayan ve bunun doğal sonucu olarak hiçbir devletin korumasında bulunmayan Rus mültecilere, mültecilerle ilgili oluşturulmuş en eski belge niteliğini taşıyan ve Nansen Pasaportu da denen belgelerin verilmesi ile seyahat hakkı sağlamıştır.³⁶ Nansen daha sonradan Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile yerinden olan insanlara sığınma imkânı sağlayan ülkeler dışında ülkelere de daimi olarak yerleştirilmelerini sağlaması için görevlendirilmiştir.³⁷ Dr. Fridtjof Nansen'in 1930 yılındaki ölümünü takiben, MC Genel Kurulu tarafından mültecilerin politik ve hukuki açıdan korunmaları ve insani görevlerin yerine getirilmesini sağlamak amacı ile Uluslararası Nansen Mülteciler Ofisi (*Nansen International Office for Refugees*) kurulmuş ve bu ofis 1938'e kadar görevini yerine getirmiştir.³⁸

Bu süreçte Almanya'da Nazi Partisinin iktidara gelmesi ile oradan kaçan mülteciler için MC tarafından 1933 yılında Almanya'dan Gelen Mülteciler için Yüksek Komiserlik (*High Commissioner for Refugees coming from Germany*) kurulmuştur. Kurulduğunda Almanya'nın MC'nin bir üyesi olması sebebiyle Komiserlik, Cemiyet'in resmi olarak bir parçası olmamıştır. İlk Yüksek Komiser bir Amerika Birleşik Devletleri

³²Jaegar, 2001, **a.g.k.**, 728.

³³J. C. Hathaway (2020). *The Rights of Refugees Under International Law*. (2. Baskı), Cambridge: Cambridge University Press, s. 19.

³⁴Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [BMMYK] (2005). *Self-Study Module 1: An Introduction to International Protection: Protecting Persons of Concern to UNHCR*. Cenevre: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, s. 5.

³⁵Weis, 1982, **a.g.k.**, 28.

³⁶O. Hieronymi (2003). The Nansen Passport: A Tool of Freedom of Movement and of Protection. *Refugee Survey Quarterly*, 22(1), s. 36.

³⁷E. Uzun (2016). Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(2), s. 63.

³⁸I. C. Jackson (2003). Dr. Fridtjof Nansen a Pioneer in the International Protection of Refugees. *Refugee Survey Quarterly*, 22(1), s. 18.

vatandaşı olan James McDonald, 1933 ve 1935 yılları arasında bu görevini sürdürmüştür. İki yıllık bu sürecin sonunda McDonald, Almanya'nın Yahudilere karşı uyguladığı sistematik zulme karşı MC tarafından yeterli önlemlerin alınmamasını protesto ederek istifa etmiştir.³⁹

McDonald'ın görevde kaldığı iki yıllık süreçte yaşanan Almanya'dan gelen mültecilerin şartlarının iyileştirilmesine yönelik mücadelesi, onun istifası ile mültecilere yönelen faaliyetlerin geleceğinin, her ne kadar isteksizce olsa da MC tarafından düşünülmesine yol açmıştır. Bu istifanın sebep olduğu reform Nansen Ofisi'nin 1938 yılında tasfiye edilmesine kadar sürmüştür. Ancak bu reformun bundan sonraki süreçte devletlerin ayrı ayrı ve uluslararası toplumun bir bütün olarak mültecilere dair sorumluluklarını ciddi bir şekilde ele almaya devam etmelerini sağladığı belirtilebilir.⁴⁰

Bunun bir sonucu olarak 1938 yılında Almanya'dan Gelen Mülteciler için Yüksek Komiserlik Ofisi ile Nansen Ofisi birleştirilerek, başkanlığını Sir Herbert Emerson'un yaptığı, Mülteciler için Yüksek Komiserlik (*High Commissioner for Refugees*) kurulmuştur. Komiserliğin görevi oldukça kısıtlıyken, yalnızca 1946 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Komite ile aynı yıl kurulan Mülteciler Üzerine Hükümetlerarası Komite (*Intergovernmental Committee on Refugees*) ise, 1943 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*) faaliyetlerini sonlandırmadan bir yıl önce, 1947 yılında sona ermiştir. MC'ye bağlı olarak faaliyet gösteren bu iki kuruluş birbirlerini tamamlayıcı rol oynamışlardır.⁴¹

MC döneminde, Cemiyet'e bağlı ya da ondan bağımsız olarak kurulan kuruluşların haricinde yapılan mültecilere yönelik uluslararası antlaşmalar ile mülteci tanımı yapılmaya çalışılmış ve mültecilere yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Bu uluslararası antlaşmaların bazıları ile yukarıdaki örgütleri ortaya çıkarken, bu örgütlerin çatısı altında gerçekleştirilen çalışmalarla uluslararası mülteci hukukunun düzenlenmesine yardımcı olunmuştur. Bu uluslararası antlaşmalar kronolojik olarak; 5 Temmuz 1922 tarihli Rus Mültecilere Kimlik Belgesi verilmesine ilişkin Düzenleme,⁴²

³⁹Uzun, 2016, **a.g.k.**, 63.

⁴⁰G. Burgess (2016). *The League of Nations and the Refugees from Nazi Germany: James G. McDonald and Hitler's Victims*. London: Bloomsbury Publishing Plc, s. 164.

⁴¹BMMYK, 2005, **a.g.k.**, 6.

⁴²League of Nations, *Arrangement with respect to the issue of certificates of identity to Russian Refugees*, 5 July 1922, League of Nations, Treaty Series Vol. XIII No. 355, <https://www.refworld.org/docid/3dd8b4864.html> (Erişim Tarihi: 08.07.2023).

Rus ve Ermeni Mültecilerin Kimlik Belgeleri Hakkında 12 Mayıs 1926 tarihli Düzenleme,⁴³ Rus ve Ermeni Mültecilerin Hukuki Statüsüne dair 30 Haziran 1928 tarihli Düzenleme,⁴⁴ Mültecilerin Uluslararası Statüsüne dair 28 Ekim 1933 tarihli Sözleşme,⁴⁵ Almanya'dan gelen Mültecilerin Statüsüne dair 4 Temmuz 1936 tarihli geçici Düzenleme,⁴⁶ 10 Şubat 1938 tarihli Almanya'dan gelen Mültecilerin Statüsüne ilişkin Sözleşme,⁴⁷ 14 Eylül 1939 tarihli Almanya'dan gelen Mültecilerin Statüsüne ilişkin 4 Temmuz 1936 tarihli geçici Düzenlemeye ve 10 Şubat 1938 tarihli Sözleşmeye Ek Protokol şeklindedir.⁴⁸

Uluslararası hukukta mültecilere yönelik yaşanan bütün bu gelişmelere rağmen, uluslararası toplum mülteci sorununa yönelik bir çözüm bulamamıştır. Evrensel çözümlerin eksikliğinin yanı sıra, mülteci tanımı yapılamamış, mültecilere yönelik genel koruma uygulamaları hayata geçirilememiştir.⁴⁹ MC'nin çabaları, yukarıda sayılan ve kısıtlı gruplara yönelik faaliyet gösteren, Komiserlik, Komite veya Örgüt adlarıyla anılan kuruluşların hayata geçirilmesi ile sınırlı kalmış ve bunlar kalıcı düzenlemeler hâlini alamamıştır. MC döneminde gerçekleşen bu gelişmeleri bu hâlde somut kriz odaklı çözüm arayışları olarak nitelendirmek yerinde olacaktır.⁵⁰

⁴³Mülteci kavramı Rus ve Ermeniler için farklı anlamlarda düzenlenmiştir. Rus mülteciler; "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği hükümetinin korumasından faydalanmayan veya faydalanmayan ve başkaca bir vatandaşlık kazanmamış Rus kökenli" kişiler, Ermeni mülteciler ise "Eskiden Osmanlı İmparatorluğu uyruğu olan, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin korumasından faydalanmayan ya da artık faydalanamayan ve başka bir vatandaşlık kazanmamış Ermeni kökenli" kişiler şeklinde yorumlanmıştır. E. Uzun ve N. Özkerim Güner (2022). *Mülteci Hukuku Temel Kavramlar ve Mevzuat*. Eskişehir: Nisan Kitabevi, s. 3.; League of Nations, *Arrangement Relating to the Issue of Identify Certificates to Russian and Armenian Refugees*, 12 May 1926, League of Nations, Treaty Series Vol. LXXXIX, No. 2004, <https://www.refworld.org/docid/3dd8b5802.html> (Erişim Tarihi: 08.07.2023).

⁴⁴League of Nations, *Arrangement Relating to the Legal Status of Russian and Armenian Refugees*, 30 June 1928, League of Nations Treaty Series, Vol. LXXXIX, No. 2005, <https://www.refworld.org/docid/3dd8cde56.html> (Erişim Tarihi: 08.07.2023).

⁴⁵League of Nations, *Convention Relating to the International Status of Refugees*, 28 October 1933, League of Nations, Treaty Series Vol. CLIX No. 3663, <https://www.refworld.org/docid/3dd8cf374.html> (Erişim Tarihi: 08.07.2023).

⁴⁶League of Nations, *Provisional Arrangement concerning the Status of Refugees Coming from Germany*, 4 July 1936, League of Nations Treaty Series, Vol. CLXXI, No. 3952, <https://www.refworld.org/docid/3dd8d0ae4.html> (Erişim Tarihi: 08.07.2023).

⁴⁷League of Nations, *Convention concerning the Status of Refugees Coming From Germany*, 10 February 1938, League of Nations Treaty Series, Vol. CXCII, No. 4461, page 59, <https://www.refworld.org/docid/3dd8d12a4.html> (Erişim Tarihi: 08.07.2023).

⁴⁸League of Nations, *Additional Protocol to the Provisional Arrangement and to the Convention concerning the Status of Refugees Coming from Germany*, 14 September 1939, League of Nations Treaty Series Vol. CXCVIII No. 4634, p. 141, <https://www.refworld.org/docid/3dd8d1fb4.html> (Erişim Tarihi: 08.07.2023).

⁴⁹Uzun, 2016, **a.g.k.**, 64.

⁵⁰B. Çiçekli (2009). *Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar*. (1. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 21.

1.2.3. 1945 sonrası dönem

MC temel amacı olan uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümünü yerine getirememiş ve İkinci Dünya Savaşı gerçekleşmiştir. 1943 yılında, henüz savaş sürdüğü sırada, İttifak Devletleri tarafından Birleşmiş Milletler (BM) kurulmasına karar verilmiştir.⁵¹ 1945 yılında BM kurulmuştur. En temel amacı uluslararası barış ve güvenliğin korunması olan BM, bu bağlamda pek çok uluslararası meseleyi ele aldığı gibi mültecilere ilişkin hususlara da dikkat etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, Avrupa'yı terk etme doğrultusunda artan göç uzun yıllar devam etmiş, bunun sonucu olarak ortaya çıkan mülteci sorununun geçici bir sorun olmadığı fark edilmiştir. MC'nin büyük savaşın sona ermeye yaklaşması ile çözülmeye başladığı dönemde, BM'nin kurulmasından hemen önce, 1943 yılında, yukarıda da değinildiği gibi Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (BMYRİ) kurulmuştur.⁵² İdare'nin amaçları, "Gıda, yakıt, giyecek, barınak ve diğer temel ihtiyaçların, tıbbi ve diğer temel hizmetlerin sağlanması yoluyla BM'nin kontrolü altındaki herhangi bir bölgede savaş mağdurlarına yardım için önlemler planlanması, koordinasyon sağlanması, yönetim ve düzenlenmesi" şeklinde sayılmıştır.⁵³ Bu amaçlar kapsamında, bu örgütün savaşta yerinden olan kişilere, yani mültecilere özel bir idare olarak değil, savaş mağdurlarının hepsine yönelik faaliyetleri yürütmesi kapsamında kurulduğu anlaşılmaktadır. Başta İdare'nin bütçesinin %70'inden fazlasını sağlayan ve İdare'nin üst düzey yönetici pozisyonlarının çoğu vatandaşları tarafından yürütülen Amerika Birleşik Devletleri'nin, mültecilerin ülkesine geri dönüş politikalarına eleştirel yaklaşımı sebebiyle İdare feshedilmiş ve yerine Sovyetler Birliği'nin sert muhalefetine rağmen, 1947 yılında Uluslararası Mülteci Örgütü (UMÖ) kurulmuştur.⁵⁴

Örgüt, mültecilerin yaşamlarının tüm yönleriyle ilgilenen ve onları buldukları gruba bağlı olmadan, yalnızca yaşam koşulları ile niteleyen ilk uluslararası örgüt olma

⁵¹D. Ş. Polat (2020). Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), s. 1965.

⁵²L. Barnett (2002). Global Governance and the Evolution of the International Refugee Regime. *International Journal of Refugee Law*, 14(2-3), s. 243.

⁵³Agreement for United Nations Relief and Rehabilitation Administration (1943). https://www.cvce.eu/en/obj/agreement_for_united_nations_relief_and_rehabilitation_administration_was_hington_9_november_1943-en-703a283a-261b-458e-8ba8-701757c367f6.html (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

⁵⁴A. Betts, G Loescher ve J. Milner (2012). *UNHCR: The Politics and Practice of Refugee Protection*. (2nd Edition), USA and Canada: Routledge, s. 11-12.

niteliğini taşımaktadır.⁵⁵ Örgüt ile gelen bu değişiklik, mültecilerin korunmasına da temel bir değişiklik olmuştur. Daha önce uluslararası örgütler yalnızca belirli mülteci grupları ile ilgilenirken, Örgüt özel deneyimleri neticesinde zulüm veya zulüm korkusu oluşan bireyler ile ilgileniyordu. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de şüphesiz ki savaş sırasında deneyimlenen zulüm ve bunun neticesinde savaş sonrası insan hakları ve adalet kavramlarının güçlenmesiydi.⁵⁶

Örgüt'ten beklentiler Avrupa'da mülteci sebepli gerçekleşen ve büyüme ihtimali olan ekonomik istikrarsızlığın önlenmesi, mültecilerin ve bunların maliyetlerinin devletler arasında dağıtılması ve mülteci meselesini uluslararası hâle getirmesi şeklinde kendini göstermiştir. Bu beklentilerin hepsinin insani amaçlar yerine ekonomik temelli olduğu söylenebilir. Ancak Örgüt, bu sorunların çözümüne başlangıçta yardımcı olmuşsa da soğuk savaşın ve uluslararası çekişmelerin de etkisiyle sayısı milyonları geçen yeni mültecilerin ortaya çıkmasıyla çaresiz kalmış ve batılı devletlerin BM nezdinde yeni bir mülteci örgütünün kurulmasını desteklemeleri sebebiyle faaliyetleri aksamıştır. Birçok devlet tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) güdümünde ve Batılı devletlerin çıkarları doğrultusunda faaliyet gösterdiği savunulan Örgütün çalışmalarının hedefe alınması ile bu devletlerin bütçeye katkılarının düşmesinin bir sonucu olarak 1952 yılında çalışmalarını sonlandırmıştır.⁵⁷

Bu döneme ilişkin Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) kurulması ile kalıcı bir mülteci örgütünün oluşturulması ve mültecilere yönelik en önemli uluslararası hukuk kaynakları olan 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 tarihli 1967 Protokolünün özellikle irdelenmesi gereklidir.

⁵⁵BMMYK, 2005, **a.g.k.**, 6; Betts, Loescher ve Milner, 2012, **a.g.k.**, 12. "Uluslararası toplum ilk kez ırk, din, milliyet veya siyasi görüş temelinde bireyselleştirilmiş 'zulme veya zulüm korkusuna' dayalı evrensel bir mülteci tanımını benimsemiştir. Bu şekilde Batılı güçler, mülteci statüsüne sahip olma hakkını bir grubun üyeliğinden ziyade bireyin içinde bulunduğu koşullara bağlı hâle getirmiş ve bireyin siyasi zulümden kaçma hakkını kabul etmiştir."

⁵⁶J. Mcadam (2014). Rethinking the Origins of 'Persecution' in Refugee Law. *International Journal of Refugee Law*, 25(4), s. 668.; I. C. Jackson (1991). The 1951 Convention relating to the Status of Refugees: A Universal Basis for Protection. *International Journal of Refugee Law*, 3(3), s. 405.; J. H. F. De Andrade (2010). *On the Development of the Concept of 'Persecution' in International Refugee Law*: Anuário Brasileiro de Direito Internacional. (Ed.: Centro de Direito Internacional), s.119.; Betts, Loescher ve Milner, **a.g.k.**, 12.

⁵⁷Jaegar, 2001, **a.g.k.**, 728.; Betts, Loescher ve Milner, **a.g.k.**, 12-13.

1.2.3.1. BMMYK'nin kuruluşu

1940'lı yılların sonuna doğru UMÖ'nün gözden düşmesiyle yakın gelecekte mültecilere yönelik bir oluşuma ihtiyaç olacağı açıktı. 1948 ve 1950 yılları arasında UMÖ'nün feshedilmesi ile birlikte mültecilere yönelik yeni bir uluslararası örgütün kurulması da BM bünyesinde tartışılmaktaydı. Tartışmalar genel olarak kurulması planlanan örgütün yapısı ve yetkisi ile ilgili meseleler üzerinden dönmekteydi. Bu kapsamda coğrafi olarak mültecilerin erişim imkânlarının kısıtlı olduğu ABD ve İngiltere, yalnızca düzenleyici işleve ve uluslararası yasal koruma çerçevesinde yetkilere sahip bir örgütün, dar bir bütçe ile çalışmasının gerekliliğini savunurken, Fransa ve Benelüks devletleri gibi ülkelerinde fazla mülteci barınan devletler büyük ölçekli ve ekonomik olarak tüm dünya tarafından fonlanan bir örgütün kurulmasını hedeflemişlerdir.⁵⁸ Bu tartışmaların sonucunda, BM Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından 1949 yılında BMYKK kurulması önerilmiş,⁵⁹ aynı yılın Aralık ayında BM Genel Kurulu kararı ile BMMYK Ofisinin kurulması ve Ofis'in 1 Ocak 1951 itibarıyla çalışmalarına başlaması kararı verilmiştir.⁶⁰

Komiserliğin Statüsü, BM Genel Kurulunun 14 Aralık 1950 tarihinde aldığı kararla kesinleşmiş ve Statü kuruluş aşamasındaki tartışmalı sürecin sonunda uluslararası alanda daha çok söz sahibi olan ABD ve İngiltere'nin çıkarlarını yansıtacak bir yapının kurulması şeklinde oluşturulmuştur. BMMYK dar bir çerçevede, özel işlevlere hizmet etmek üzere ve neredeyse hiçbir kurumsal ya da maddi özerkliğe sahip olmaksızın oluşturulmuştur.⁶¹ BMMYK Statüsünün genel hükümler başlıklı ilk bölümünde yer alan hükümlere göre Komiserlik, BM Genel Kurulunun otoritesine bağlı olarak iki özel işleve hizmet etmek üzere çalışacaktır. Bu işlevler sırasıyla; BM himayesinde, Statü'nün kapsamına giren mültecilerin uluslararası korunması ve gönüllü olarak ülkelerine geri gönderilmeleri ya da diğer ulusal toplumlar içinde asimile edilmeleri yoluyla kötü durumlarına kalıcı çözümler bulmaktır.⁶² Buradan yola çıkarak BMMYK'nin en temel sorumluluklarını mültecilerin korunması, ülkelerine geri gönderilmesi veya yerel

⁵⁸ Betts, Loescher ve Milner, **a.g.k.**, 13-14.

⁵⁹ 6 Ağustos 1949 tarihli BM Ekonomik ve Sosyal Konsey Kararı, Res. 248 (IX)A. *Study of Statelessness*. <https://daccess-ods.un.org/tmp/7036663.2938385.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

⁶⁰ 3 Aralık 1949 tarihli BM Genel Kurul Kararı 319 (IV). *Refugees and Stateless Persons*. A.1. <https://www.unhcr.org/publications/refugees-and-stateless-persons> (Erişim Tarihi: 15.06.2023)

⁶¹ Betts, Loescher ve Milner, **a.g.k.**, 14.

⁶² 14 Aralık 1950 tarihli BM Genel Kurul Kararı 428 (V). *Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Statüsü*. <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/3b66c39e1.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

entegrasyonlarının sağlanması oluşturmaktadır. Ayrıca uluslararası korunma ve ülkelerine geri gönderilmeleri kavramlarına yer verilmesi ile ulusal sınırlar içerisinde göç edenler BMMYK'nin yetki alanına dâhil edilmemiştir.

Bu kısıtlı yetkilerin yanı sıra Statü tarafından kimlerin mülteci olarak tanımlanabileceği belirlenmiş ve Yüksek Komiserin yetkisine geçici bir sınırlama getirilmiştir. UMÖ'de olduğu gibi Statü'de de mülteci kavramı bireyselleştirilmiş zulüm açısından tanımlanmıştır.⁶³ Buna göre mülteci; ırk, din, milliyet veya siyasi görüşü nedeniyle haklı nedenlere dayanan zulüm korkusu sebebiyle kendi ülkesinin dışında bulunan herhangi bir kişi olarak tanımlanmıştır. (BMMYK Statüsü, m. 6(A).i) Ayrıca kendisinden önce getirilen uluslararası mülteci hukuku düzenlemelerine ve kuruluşlara göre mülteci olanları da bu statüye sokmuştur ve bu kişiler 1951 yılından önce meydana gelen olaylar neticesinde bu statüye sahip olanları kapsamaktadır. (BMMYK Statüsü, m. 6(A).ii)

BM Genel Kurulunun BMMYK'yi kendine bağlı kılarak, çalışma alanlarını ve yetkisini kontrol altında tutmasına yönelik düzenlemeler bunlarla sınırlı değildir. Bu düzenlemeler dışında hem hukuki hem de ekonomik anlamda Komiserliği BM Genel Kuruluna bağlı kılan Statü'nün 3. Bölümündeki düzenlemelere göre Yüksek Komiser, BM Genel Sekreteri tarafından aday gösterilip, Genel Kurul tarafından seçilecektir. (BMMYK Statüsü m. 13) Ayrıca BM Genel Kurul'u aksine kararlaştırılmadıkça, BMMYK'nin bütçesi BM bütçesi tarafından finanse edilecektir ve bu bütçeden elde edilen gelirler yalnızca BMMYK'nin idari işleyişine dair giderlerde kullanılacaktır. Diğer tüm giderler ise gönüllü katkılardan finanse edilecektir. (BMMYK Statüsü m. 20)

Bütün bu sınırlandırmalar, dönemin uluslararası politik geriliminden doğmaktadır. Batılı güçler BMMYK'yi kendi amaçları doğrultusunda ve kendilerine ekonomik yük getirmeyecek şekilde kullanmak istemişlerdir. Bunun sonucu olarak bu yetki, görev ve mültecilerin statülerine yönelik sınırlar Statü'de ortaya konmuştur. Bunların yanı sıra, Statü'nün bu şekilde yazılmasına ön ayak olan fikirlere sahip devletlerin Komiserliğin faydalı olup olmayacağına yönelik düşünceler mevcuttu ve bunun neticesinde Statü'de, Genel Kurul kararıyla BMMYK'ye 31 Aralık 1953'e kadar ömür biçilmişti. Ancak ilk yıllarında başarılı eylemler sergileyen BMMYK, bu eylemler aracılığı ile devletlere faydalı olduğunu göstermiş ve uluslararası toplumdaki izlenimini geliştirmiştir. Bu erken

⁶³Betts, Loescher ve Milner, a.g.k., 15.

başarıların sonucu olarak da Avrupa'nın uzun süreli mülteci nüfusuna yönelik maddi yardıma olan ihtiyacına kalıcı çözümler ve acil durum yardımları için bir BMMYK programı oluşturulmasına yol açmış ve günümüze kadar uluslararası mülteci hukuku alanında kalıcı bir örgüt olabilmıştır.⁶⁴

1.2.3.2. 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü

Günümüze kadar uluslararası mülteci hukukunun en önemli kaynaklarından biri olma özelliğini koruyan 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme (1951 Cenevre Sözleşmesi) ve ona ek 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Protokol (1967 New York Protokolü)⁶⁵ BMMYK'nin kurulması ile BM döneminin bu alandaki en önemli gelişmelerindendir.

1951 tarihli Cenevre Sözleşmesinin önemi birkaç açıdan vurgulanmalıdır. Bunlardan ilki, Cenevre Sözleşmesi, tıpkı BMMYK Statüsündeki gibi mülteci statüsüne sahip olacak kişileri, bireyin özel deneyimlerine dayalı bir tanımlama kullanarak belirlemiştir. Diğer ise, Sözleşme ile mültecilere yardımın sadece siyasi kazanç sağlama amaçlı olması veya merhamet duygusu ile yapılmasından ziyade, onların birtakım haklardan faydalanması gerektiğine dair düzenlemelerin bulunmasıdır.⁶⁶ Sözleşme ile ilk defa geri göndermeme ilkesi düzenlenmiştir. (1951 Sözleşmesi m. 33)

Bu gelişmeler günümüzde de korunsu da Sözleşme'nin mülteci statüsüne sahip kişileri 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olayları kapsayacak şekilde tanımlamaya ilişkin taraf devletlere imkân sağlaması, bu hukuk metninin evrensel nitelikte olmasına engel olmuştur. Ancak 1967 Protokolü ile uluslararası koruma fikrinin evrenselleşmesi gerçekleşmiş ve Protokol tarih ve coğrafya sınırlandırmalarını kaldırmıştır. Ancak 1951 Sözleşmesini coğrafi sınırlama ile kabul eden taraf devletlerin ilgili beyanlarının 1967 Protokolü bakımından da geçerli olması hükmü yer almıştır. (1967 Protokolü, m. 1.B.1(b)) Bu dönemde BMMYK mültecilerin korunmasına yönelik dikkat ve yoğunluğunu Avrupa'dan diğer bölgelere kaydırmaya başlamış, çalışma alanını sırasıyla Afrika ve Asya'ya genişletmiştir.⁶⁷

⁶⁴Betts, Loescher ve Milner, **a.g.k.**, 22.

⁶⁵31 Ocak 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair New York Protokolü. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1967/10/19671004%2007-06%20AM/Ch_V_5p.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2023). RG, Karar Sayısı: 6/10733, 14 Ekim 1968, S. 13026.; Metinde 1967 Protokolü olarak kullanılacaktır.

⁶⁶Çiçekli, 2009, **a.g.k.**, 21.

⁶⁷Betts, Loescher ve Milner, **a.g.k.**, 28.

1.3. Uluslararası Mülteci Hukukunun Kaynakları

1.3.1. Genel olarak

Hukuk kurallarının kaynakları kategorize edilirken farklı metotlar kullanılabilir. Ancak genel itibariyle uluslararası hukuk açısından asli kaynak ve tali kaynak ayrımı ön plana çıkarken, ulusal hukuklardaki kaynakların kategorize edilmesi sırasında anayasa, kanun, tüzük ve yönetmelik şeklinde bir yöntem izlenmektedir. Bu sınıflandırmaların ortak noktası hukuk kuralının bağlayıcı gücüne göre yapılması ve söz konusu kuralın nerede bulunduğuna yönelik soruların cevaplandırılmasına yardımcı olmasıdır. Mülteci hukukunun kaynakları kategorize edilirken, uluslararası hukuktaki kaynaklar ve ardından iç hukuk kuralları şeklinde bir ayrım söz konusu olacaktır. Zira uluslararası hukukta meydana gelen gelişmeler, mülteci hukukunun oluşumunda ve gelişiminde önemli bir role sahip olmuştur ve ulusal hukuk düzenlemelerine de kaynaklık etmiştir.⁶⁸

Uluslararası Adalet Divanı (UAD) Statüsünün⁶⁹ 38. maddesine göre uluslararası hukukun kaynakları arasında uluslararası antlaşmalar, uluslararası örf ve âdet kuralları, hukukun genel prensipleri, mahkeme kararları ve öğreti yer almaktadır. Bu hükmün genel amacı uluslararası hukukun kaynaklarını saymak değil, UAD'nin kararlarını verirken hangi araçları kullanacağını göstermek olduğu için uluslararası hukukun kaynakları bunlarla sınırlı tutulmamaktadır. Bunlar dışında hakça ilkeler, hakkaniyet, yumuşak hukuk kuralları ve uluslararası örgüt kararları gibi ikincil kaynaklar da uluslararası hukuka kaynaklık edebilmektedir.⁷⁰

Mülteci hukukuna ilişkin sınıflandırmanın UAD'nin 38. maddesi hükmüne uygun bir şekilde yapılması hâlinde uluslararası hukuk disiplinlerinin altında dağınık bir şekilde bulunan bu kuralların ayrıca bir üst sınıflandırmaya ihtiyaç duymaları söz konusu olacaktır. Bu sebeple mülteci hukukunun kaynaklarını sınıflandırırken öncelikle bu kaynakların hangi uluslararası hukuk disiplinlerinde var olduğuna dair bir sıralama yapılacaktır. Bu disiplinler de sırasıyla; uluslararası mülteci hukuku, uluslararası insan hakları hukuku, uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası ceza hukuku şeklindedir.

⁶⁸Çiçekli, 2009, **a.g.k.**, 24.

⁶⁹18 Nisan 1946 tarihli Uluslararası Adalet Divanı Statüsü. https://legal.un.org/avl/pdf/ha/sicj/icj_statute_e.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

⁷⁰Y. Aksar (2021). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I*. (6. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 65-112.

1.3.2. Uluslararası Mülteci Hukuku

1.3.2.1. Evrensel sözleşmeler

Uluslararası mülteci hukukunda, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü uluslararası korumaya ihtiyaç duyan kişiler açısından hükümler ele alan başlıca evrensel düzenlemelerdir.⁷¹ 1951 Sözleşmesi, uluslararası mülteci hukukuna dair başlangıç sayılmaktadır ve yalnızca iki evrensel mülteci belgesinden biridir. Birçok yönden çığır açan bu Sözleşme, uluslararası hukukta ilk kez mültecinin genel bir tanımının yapıldığı belgedir.⁷²

1951 Sözleşmesinin 33. maddesinde ayrıca uluslararası mülteci hukukuna ilişkin en temel kurallardan biri olan geri göndermeme (*non-refoulement*) ilkesi düzenlenmiştir. Buna göre bu sözleşmeye taraf olan hiçbir devlet, "... bir mülteciyi, ırkı, dini, tâbiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir." (1951 Sözleşmesi m. 33(1))

Mülteci statüsünün ve sığınmanın en temel unsuru olan, bir kişinin zulüm ve tehlikeden korkması için nedenlerinin bulunduğu bir ülkeye geri gönderilmesine karşı koruma, geri göndermeme ilkesinde yer almıştır.⁷³ Bunun yanı sıra uygulamada, mültecilerin koruma buldukları bir ülkeden yeni bir sığınma ülkesi arayışı içinde düzensiz bir şekilde hareket ettikleri durumlar sonucu ilk sığınma ülkesi veya başka bir yerde koruma kavramı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte belirli devletlerin ülkesine artan sığınma talepleri, sığınma prosedürlerine erişimi azaltan yasal engellerin de artışına sebep olmuştur. Ayrıca bu devletlere yoğun bir şekilde yönelen sığınma taleplerine önlem olarak güvenli ülke kavramı ortaya çıkarmıştır.⁷⁴

Bu bağlamda güvenli ülke, sığınmacının menşe ülkesi veya herhangi bir üçüncü ülke olabilmektedir. Güvenli ülke, mülteci üretmeyen ya da mültecilerin herhangi bir şekilde sığınma hakkı elde edebilecekleri devletlerin ülkeleri olarak tanımlanabilecektir.⁷⁵

⁷¹Çiçekli, 2009, **a.g.k.**, 24-25.

⁷²BMMYK, 2005, **a.g.k.**, 26.

⁷³J. Dahlvik (2008). *Inside Asylum Bureaucracy: Organizing Refugee Status Determination in Austria*. IMISCOE Research Series, Cham: Springer, s. 31.

⁷⁴BMMYK (1996). *Considerations on the "Safe Third Country" Concept*. s.1. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3268.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

⁷⁵BMMYK'ye göre, her devletin kendilerine yönelen sığınma başvurularını inceleme sorumluluğu bulunmaktadır. Ancak yük paylaşımını içeren ve mültecilerin ya da sığınma arayanların korunmasının sağlanacağı ve sorunlarının çözüleceği durumlarda statülerinin başka bir yerde belirlenmesine aracı olan

1951 Sözleşmesi ile ilk kez evrensel bir mülteci tanımı yapılması ve geri göndermeme ilkesinin getirilmesinin yanı sıra, mültecilere çeşitli hak ve özgürlükler sağlanmıştır. Eğitim, sağlık, sosyal yardım, kazanç sağlayıcı işlerde çalışma, din özgürlüğü, mülkiyet hakkı, mahkemelere serbestçe başvuru gibi pek çok hakkı barındıran Sözleşmede, savaş sonrası Avrupa’da gerçekleşen mülteci sorununa çözüm üretilmesinin amaçlanmasından ziyade mültecilerin hukuki statüsü ve onlara yönelecek muamele konularında temel düzenlemeler yapmak amaçlanmıştır.⁷⁶

Savaş sonrası gerçekleşen göç hareketleri sebebiyle ortaya çıkan mülteci sorununun olabildiğince çok devletin imzalamasını sağlamak ve söz konusu mültecilerin sorununa ilişkin geniş çaplı bir katılımın olması için Sözleşmede taraf devletlerin yükümlülüklerine iki önemli açıdan sınırlama getirebilecekleri düzenlenmiştir. Bu tarihi ve coğrafi sınırlamalar ile Sözleşme’nin getirdiği haklardan yalnızca 1951 yılından önce Avrupa’da meydana gelen olaylar neticesinde sığınma talep eden kişilerin yararlanabilecek olmasını mümkün kılmıştır. 1951 Cenevre Sözleşmesi’nden sonra dünyada artan göç hareketleri sebebiyle ortaya çıkan sorun, bu göç hareketlerine katılan kişilerin Sözleşme kapsamında değerlendirilmemelerinin ortaya çıkardığı çelişki olarak görülmüştür.⁷⁷ 1960’ların ortalarına gelindiğinde, BMMYK sınırlı yetkileri, Avrupa ve Afrika’da Sözleşme’nin teknik erişiminin ötesinde büyüyen mülteci sorunları ve özellikle yakın zamanda sömürgecilikten kurtulan devletler arasında 1951 Sözleşmesi’ne beklenenden daha az sayıda katılım olması nedeniyle hayal kırıklığına uğramıştı.⁷⁸

geri kabul antlaşmaları, vb. yöntemlerle karşımıza çıkan güvenli bir ülkeye yerleştirilmeleri ve bu düzenlemelerin yapılması makuldür. BMMYK (1991). *Background Note on the Safe Country Concept and Refugee Status*. EC/SCP/68. p. 16.; Ancak, ulusal sığınma idarelerinin uygulamaları “dolaylı veya zincirleme geri gönderme” olgusunu ortaya koymaktadır. Uygulamada yapılan gözlemler, sığınma talebinde bulunanların kabul edilmeyerek geçtikleri bir ülkeye geri gönderildiklerini ve daha sonra talepleri incelenmeden ya menşe ülkelerine ya da açıkça güvenli olmayan başka bir ülkeye gönderildiklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla devletler, sığınma prosedürlerini hızlandırmak ve sorumluluğu başka ülkelere kaydırmak gibi yasal ve idari önlemler alarak, mültecilerin nihai olarak menşe ülkelerine veya hayatlarının ya da özgürlüklerinin tehdit altında olacağı başka ülkelere geri gönderilmelerine yol açabilecek durumlara düşmelerine neden olabilirler. Bu nedenle, ulusal usullerde, geri göndermeme ilkesine saygının her türlü mülteci koruma rejiminin yol gösterici ilkesi ve nihai hedefi olarak kalmasını sağlayacak önlemlerin alınması gerekmektedir. N. Subramanya (2004). *Human Rights and Refugees*. Geneva: APH Publishing, s. 5.

⁷⁶Çiçekli, 2009, a.g.k., 173.

⁷⁷Çiçekli, 2009, a.g.k., 27.

⁷⁸S. E. Davies (2007). Redundant or Essential - How Politics Shaped the Outcome of the 1967 Protocol. *International Journal of Refugee Law*, 19(4), s. 703.

Protokol, 1966 yılında Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından onaylanmış⁷⁹ ve BM Genel Kurulu tarafından kabul edilip Protokol metninin devletlere iletilmesi istenmiştir.⁸⁰ Protokol 1951 Sözleşmesine bir ek olarak formüle edilmiştir. Ancak devletlerin 1967 Protokolünü kabul etmelerine ve yine de 1951 Sözleşmesi ile bağlı olmalarına izin vermek amacıyla ayrı bir yasal araç olarak geliştirilmiştir. Bu da Protokolün 5. maddesinde yer alan katılma hükmü ile sağlanmış ve devletlerin 1951 Cenevre Sözleşmesine taraf olmaksızın katılabilecekleri bir uluslararası hukuk metni ortaya çıkmıştır.⁸¹ 1967 Protokolünde, 1951 Sözleşmesinde yer alan ve yukarıda değinilen tarihi ve coğrafi kısıtlamalar kaldırılmış ve mülteci statüsüne 1951 Sözleşmesine göre daha evrensel bir tanım yüklenmiştir.⁸² Ancak 1951 Sözleşmesine coğrafi sınırlama ile taraf olanların bu beyanları saklı tutulmuştur. (1967 Protokolü m. 1(3))

⁷⁹18 Kasım 1966 tarihli Ekonomik ve Sosyal Konsey Kararı 1186 (XLI), E/RES/1186(XLI). *BMMYK Yıllık Raporu: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 28 Temmuz 1951 tarihli Sözleşmenin Kapsamının Genişletilmesine Yönelik Tedbirler*.

⁸⁰16 Aralık 1966 tarihli BM Genel Kurul Kararı 2198 (XXI), A/RES/2198(XXI). *Mültecilerin Statüsüne İlişkin Protokol*.

⁸¹ Bu hükmün amacı hâli hazırda Sözleşmeye taraf olan devletlere zamana ilişkin kısıtlamaları ve coğrafi sınırlandırmaları muhafaza etme ya da kaldırarak katılma seçeneği sunulmasıdır. Bem ve Jackson'a göre, "Sözleşme'nin hazırlanması sırasında, 1 Ocak 1951 tarihinin 'o tarihten önceki olayların veya daha sonraki bir tarihte meydana gelen olayların bir sonucu olarak daha sonraki bir tarihte mülteci haline gelebilecek kişileri' hariç tutmadığı açıkça belirtilmiştir. Bu sebeple 1967 Protokolü tam da devletlerin 1951 Sözleşmesi'ne katılmalarına ancak Madde 1B'deki coğrafi kısıtlamalardan muaf olmalarına izin verildiği için gereksizdir." K. Bem (2004). *The Coming of a "Blank Cheque" -- Europe, the 1951 Convention, and the 1967 Protocol*. *International Journal of Refugee Law*, 16(4), s. 619.; Benzer bir şekilde Goodwin-Gill'e göre 1967 Protokolü'nün hukuken gereksizdir çünkü "1951 Sözleşmesi'nin bu zaman ve coğrafi kısıtlamalarla başlangıçta kısıtlanmasına ilişkin endişeler olsa bile, Sözleşme'nin Avrupa merkezli olduğunu iddia etmek 'yüzeyseldir' zira tüm BM üye devletleri Sözleşmeyi hazırlamakla görevli Tam Yetkili Temsilciler Konferansı'na temsilci göndermeye davet edilmiştir." G. S. Goodwin-Gill ve J. McAdam (2021). *Refugee in International Law*. (4. Baskı), Oxford: Oxford University Press, s. 635. Son olarak 2011 yılında Nauru'nun hem Sözleşmeye hem de Protokole taraf olması dikkate alınarak; 1951 Sözleşmesine taraf olan 145, 1967 Protokolüne taraf olan 146 devlet mevcuttur. Her iki metne de taraf olan devlet sayısı 142 iken, ikisinden birine taraf olan devlet sayısı 148'dir. 1951 Sözleşmesine taraf olup, 1967 Protokolüne taraf olmayan devletler Madagaskar ve Saint Kitts ve Nevis'tir. Sadece 1967 Protokolüne taraf olan devletler ise Cabo Verde, Amerika Birleşik Devletleri ve Venezuela'dır. Kongo, Monako ve Türkiye 1967 protokolüne taraf olup da Protokoldeki "1 Ocak 1951 tarihinden önce Avrupa'da meydana gelen olaylar" seçeneğini seçip coğrafi limitleri kaldırmamıştır. BMMYK (2015). *States Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol*. s. 1-4. <https://www.unhcr.org/media/39149> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

⁸²Hathaway, 2020, **a.g.k.**, 36.

1.3.2.2. Bölgesel düzenlemeler

1.3.2.2.1. Afrika Birliği Sözleşmesi

1969 tarihli Afrika'da Yaşanan Özgün Mülteci Sorunlarının Belirli Yönlerine ilişkin Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi⁸³ uluslararası mülteci hukuku kapsamında karşımıza çıkan ilk bölgesel düzenleme olmuştur. Afrika Birliği Örgütü'ne üye devletler tarafından ve 1951 Sözleşmesi ile 1967 Protokolünden sonra kabul edilen bu sözleşme, her ne kadar bu iki evrensel düzenlemeyi esas almış olsa da bu düzenlemelere göre çok daha geniş bir mülteci tanımı içermektedir. Afrika Birliği Sözleşmesinde, “dış saldırı, işgal, yabancı hâkimiyeti veya kamu düzenini ciddi bir şekilde bozan olaylar nedeniyle kendi ülkelerini terk etmek zorunda kalanları” kapsayacak bir şekilde genişletilmiştir.⁸⁴ 1951 tarihli Sözleşmede yer alan, 1967 Protokolü ile kaldırılan coğrafi ve tarihi kısıtlamalar da 1969 tarihli Afrika Sözleşmesinde yer almamıştır.

1.3.2.2.2. Avrupa birliği (AB) sistemi

1980'li yılların ortasından itibaren, AB'ye üye devletler 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü temel alarak sığınma politikalarını ve sığınma hukukuna ilişkin uygulamalarını birbirleri ile uyumlu hâle getirmeye amaçlamışlardır. Bu uyumlu hâle getirmeye yönelik uygulama başlangıçta hukuki olarak bağlayıcı olmayan bir sistem üzerinden, hükümetlerin koordine olması şeklinde yürütülürken, 1999'dan bu yana AB hükümetleri Avrupa Ortak Sığınma Sistemini oluşturmak için çalışmaktadır.⁸⁵

2004 yılında AB'ye 10 devletin katılımı sonrası üye sayısının 25'e çıkması ile, üyeler arasında Avrupa Ortak Sığınma Sistemine (AOSS-*Common European Asylum System-CEOS*) temel teşkil eden konulara ilişkin yönerge üzerinde anlaşmaya varılmıştır.⁸⁶ Bu kapsamda; geçici koruma, sığınmacıların kabulü için asgari standartlar, sığınma taleplerini incelemekten sorumlu üye devleti belirleyen düzenleme, sığınmacıların parmak izlerini karşılaştırmak için bir sistem, statü belirleme prosedürleri için ortak asgari standartları tanımlayan yönergeler ve benzeri hususlarda antlaşmalar

⁸³Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa. 10 September 1969, U.N.T.S. 45, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201001/volume-1001-I-14691-English.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

⁸⁴G. S. Goodwin-Gill ve J. McAdam (2021). *Refugee in International Law*. (4. Baskı), Oxford: Oxford University Press, s. 37.

⁸⁵BMMYK, 2005, a.g.k., 28.

⁸⁶29 Nisan 2004 tarihli Konsey Yönergesi, 2004/83/EC. *on minimum standards for the qualification and status of third country nationals or stateless persons as refugees or as persons who otherwise need international protection and the content of the protection granted*.

yapılmıştır. Bu, Avrupa Ortak Sığınma Sisteminin inşa edilmesi için tamamlanması gereken adımlardan ilki olarak görülmüş ve bir sonraki aşamada bu ilkelere ilişkin üye devletlerin mevzuatlarının dönüştürülmesi ve uygulamalarının uyumlu hâle getirilmesi ile sistemin inşa edilmesinin tamamlanacağı öngörülmüştür.⁸⁷

1.3.2.2.3. Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ) Sistemi

Bölgesel mülteci hukuku düzenlemelerinden bir diğeri olarak karşımıza çıkan ADÖ'deki sistem, Afrika ve Avrupa'daki örneklerinden daha yaygın kullanılmıştır. ADÖ Genel Kurulu tarafından 1984 tarihinde Amerika'daki tüm devletlere tavsiye niteliğinde ilan edilen Cartagena Bildirisi⁸⁸ sonucu ortaya çıkan ilkeler, her ne kadar bağlayıcı olmasa da pek çok Amerikan Devletin iç hukukunda yer almış ve bu ilkeler geniş bir uygulama alanı bulmuşlardır.⁸⁹

Bildirideki tanım, yine 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne göre birtakım değişiklikler göstermiş ve Amerikan devletlerinin sıkça karşılaştığı sorunlara göre değişerek ve gelişerek ortaya çıkmıştır. Mülteci kavramına bildiride getirilen tanımlama ile insan hakları ihlallerinden kaçan kişiler de kapsama alınmıştır. Özellikle Güney Amerika'da meydana gelen diktatör askeri rejimlerde temel insan hakları ihlallerinin fazlaca yaşanması, bölgedeki yoğun göç sebeplerinden görülmüş ve tanıma eklenmiştir.⁹⁰

1.3.2.2.4. Arap Birliği Sözleşmesi

Arap Ülkeleri Birliği Konseyi tarafından 27 Mart 1994 tarihinde kabul edilen Arap Ülkelerindeki Mültecilerin Durumunu Düzenleyen Arap Birliği Sözleşmesi,⁹¹ 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin tanımının bölgede sıklıkla karşılaşılan göç sebeplerini kapsamaması ve bölgedeki ihtiyaçlara yanıt vermediği için tanımın kapsamını genişletmiştir.⁹²

⁸⁷BMMYK, 2005, **a.g.k.**, 28.

⁸⁸BMMYK (1984). *Cartagena Declaration on Refugees, adopted by the Colloquium on the International Protection of Refugees in Central America, Mexico and Panama, Cartagena de Indias, Colombia, 22 November 1984*. <https://www.unhcr.org/media/28181> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

⁸⁹Hathaway, 2020, **a.g.k.**, 78.

⁹⁰Odman, 1995, **a.g.k.**, 53-54.

⁹¹League of Arab States (1994). *Arab Convention on Regulating Status of Refugees in the Arab Countries*, 1994,

⁹²Goodwin-Gill ve McAdam, 2021, **a.g.k.**, 39.

1994 tarihinde imzalanmasına rağmen, günümüzde yürürlükte olmayan bu sözleşmenin tarafları, mültecileri kabul etmek için kendi ulusal mevzuatlarının sınırları dahilinde mümkün olan her çabayı göstermeyi kabul etmiştir.⁹³ Ayrıca bu sözleşme ile her ne kadar tanım kapsamı geliştirilmiş de olsa, taraf devletler, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde düzenlenen "taraf devletlerin en az kendi vatandaşlarına uyguladıkları muamele kadar uygun muamele yapacaklarına" dair hükümler ile çelişecek bir biçimde, kendi topraklarında ikamet eden yabancılara uygulanandan daha az muamele görmemesini sağlamak için mümkün olan her türlü çabayı taahhüt etmiştir.⁹⁴

1.3.2.2.5. Güney Doğu Asya Sistemi

Diğer bölgesel örgütlere göre daha yeni ve hâlâ gelişmekte olan Güney Doğu Asya Uluslar Birliği, 2012 tarihinde Güney Doğu Asya Uluslar Birliği İnsan Hakları Bildirgesi ile sığınma hakkını düzenlemiştir.⁹⁵ Bu bildirmede, Arap Birliği Sözleşmesinde olduğu gibi tarafların hem ulusal yasalarına hem de uluslararası antlaşmalara uygun olarak mülteci statüsünün belirlenmesini taahhüt edeceklerine ilişkin düzenleme mevcuttur.⁹⁶

2009 yılında yayınlanan Birliğin çalışma programında mültecilerin geri gönderilmelerinin, bölgesel barışın inşası için gerekli olduğuna dair tespitler yapılmasının üç sene ardından gelen⁹⁷ ve Birliğe üye devletlerin de onayladığı bu bildirme ile sığınmanın aranacak ve alınacak bir hak olduğuna dair düzenlemeler barındırması dikkat çekici olmuştur.⁹⁸ Diğer bütün bölgesel düzenlemelerde yer alan geri göndermeme ilkesinin bu bildirmede vurgulanmaması ise eksiklik olarak nitelendirilmiştir.⁹⁹

Bunun yanı sıra bildirmede var olan sığınma hükmüne ek olarak, herkesin serbestçe hareket etme ve ikamet yerini seçme hakkına doğal olarak sahip olduğunun söylenmesi uluslararası mülteci hukukunda önemli bir ilerleme olarak görülmektedir.¹⁰⁰

⁹³A. E. Barnes (2009). Realizing protection space for Iraqi refugees: UNHCR in Syria, Jordan and Lebanon. *New Issues in Refugee Research*, Research Paper No. 1674. s. 17.

⁹⁴Hathaway, 2020, **a.g.k.**, 81-82.

⁹⁵Güney Doğu Asya Uluslar Birliği [*Association of Southeast Asian Nations-ASEAN*] (2012). *Human Rights Declaration*. Tam metin için bkz. <https://www.refworld.org/docid/50c9fea82.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁹⁶B. T. Thuy (2022). Refugee protection in ASEAN: The Right to be recognized as a refugee. *Legal Cooperation, Harmonization and Unification an ASEAN Perspective*, s. 5.

⁹⁷Hathaway, 2020, **a.g.k.**, 83.

⁹⁸ASEAN İnsan Hakları Deklarasyonu m. 14.

⁹⁹Hathaway, 2020, **a.g.k.**, 84.

¹⁰⁰ASEAN İnsan Hakları Deklarasyonu m. 15.

1.3.2.3. Uluslararası örf ve âdet hukuku kuralları

Bir örf ve âdet hukuku kuralı, maddi ve manevi unsurlardan oluşmaktadır. Maddi unsur yaygın, tekdüze ve zamana yayılan bir davranış sergilenmesidir. Manevi unsur (*opinio juris*) ise söz konusu davranışın bir hukuki yükümlülük duygusu içerisinde gerçekleştirilmesidir.¹⁰¹

Geri göndermeme ilkesi mülteci hukuku alanındaki en önemli örf ve âdet hukuku kuralıdır.¹⁰² İlk olarak 1951 Cenevre Sözleşmesinde düzenlenen bu ilke, hâli hazırda tüm devletler açısından bağlayıcı bir yükümlülük durumuna gelmiş ve özellikle 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne taraf olmayan devletler açısından da bağlayıcı olmuştur.¹⁰³

1.3.2.4. Mülteci hukukunun tali kaynakları

1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, kendilerine bağlı güvencelerin uygulanmasının denetlenmesine herhangi bir uluslararası yargı organı tesis etmemiştir. Ancak genel olarak uluslararası hukuk kurallarının kaynakları arasında gösterilen yargı kararları da yalnızca uluslararası yargı organlarının değil, ulusal mahkemelerin kararlarını da kapsamaktadır. Söz konusu uluslararası mülteci hukukunun kaynakları olunca, buradan hareketle uluslararası mülteci hukuku kapsamındaki yükümlülüklerin uygulanmasını denetleme konusunda yetkili olan ulusal mahkemelerin veya devletlerin yüksek mahkemelerinin kararları kendilerine önemli bir yer edinmektedir.¹⁰⁴

Ulusal yargı kararlarının yanı sıra başta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından verilen kararlar olmak üzere, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi ve İşkenceyi Önleme Komitesi tarafından verilen raporlar ve bunların düzenlemelere getirdikleri yorumlar ile uluslararası mülteci hukukunun gelişimine önemli katkıları olmuştur. Uluslararası mülteci hukuku alanında önde gelen akademisyenler de uluslararası korumaya ilişkin yasal çerçevenin netleştirmesine yardımcı olmaktadır.¹⁰⁵

¹⁰¹E. Öktem (2013). Uluslararası Teamül Hukuku. İstanbul: BETA Basım Yayım Dağıtım, s. 56 vd.

¹⁰²BMMYK (1994). *The Principle of Non-Refoulement as a Norm of Customary International Law. Response to the Questions Posed to UNHCR by the Federal Constitutional Court of the Federal Republic of Germany in Cases 2 BvR 1938/93, 2 BvR 1953/93, 2 BvR 1954/93.* p. 8,42, (7).; BMMYK (2001). *Note on International Protection*, A/AC.96/951. p. 16.; M.S.S. v Belgium and Greece, Application no. 30696/09 (ECtHR, 21 January 2011). p. 56.

¹⁰³Çiçekli, 2009, a.g.k., 27-28.

¹⁰⁴BMMYK, 2005, a.g.k., 29.

¹⁰⁵BMMYK, 2005, a.g.k., 29.

1.3.2.5. “Soft law”

Türkçede yumuşak hukuk ya da esnek hukuk olarak da ifade edilen “soft law” kaynaklar, uluslararası hukukta hukuki hükümler barındıran belgelerden ziyade, devletlerin politik görüşlerini yansıtan beyanlarının da yer aldığı bağlayıcı olmayan kaynakları kastetmektedir. Burada bahsedilecek olan kaynaklar da hukuki olarak bağlayıcılığı olmasa da devletlerin genel olarak mültecilerin korunmasına ilişkin görüşlerini, davranış kodlarını ve aksi kararlaştırılmadıysa uluslararası örgütlerin kararlarını barındırmaktadır. Ayrıca uluslararası hukuk açısından pek çok “soft law” kaynağın, uluslararası hukukun en önemli düzenleyici mekanizmaları olan devletlerin görüşlerini barındırması sebebiyle daha sonradan yine bu devletler tarafından bağlayıcı kaynaklara dönüştürülmeleri de oldukça mümkündür. Bunun yanı sıra geniş bir kabul ile bu kuralların uygulanması ve bu uygulamada *opinio juris* oluşması da bu görüşlerin örf ve âdet hukuku kuralları olmasına sebep olabilmektedir.

Uluslararası mülteci hukuku açısından var olan “soft law” niteliğindeki belgelerin en önemlilerinden olan “2001 tarihli 1951 Cenevre Sözleşmesine ve/veya 1967 Protokolüne Taraf Devletler Bildirgesi” ile taraf devletler bu iki düzenlemenin mültecilerin uluslararası korunması ve geri göndermeme ilkesinin uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı olduğuna dair vurgu yapmaktadır.¹⁰⁶ 1967 tarihli Ülkesel Sığınma Bildirisi de “sığınma sağlamanın insancıl ve barışçıl bir eylem” olduğuna, “herhangi bir devlet tarafından bunun düşmanca bir hareket olarak değerlendirilemeyeceğine” dikkat çekmiştir.¹⁰⁷ Burada amaçlanan sığınmacıların menşe ülkesi ile sığınma aradıkları devletlerin ülkeler arasındaki ilişkilerin, mülteci statüsü verilmesi ile zedelenmemesi ve sığınma hakkının insani bir durum olduğuna dair vurgu yapmaktır.

Yukarıda açıklanan “Cartagena Bildirgesi”, uluslararası mülteci hukukunun bir diğer bağlayıcı olmayan kaynağı olsa da daha önce de değinildiği gibi Güney Amerika devletleri tarafından büyük ölçüde benimsenmiştir. 1966 tarihli Mültecilerin Statüsüne ve Mültecilere Yapılacak Muameleye ilişkin Bangkok Prensipleri de bir diğer bağlayıcı olmayan kaynak ve bölgesel belgedir. Bu belgede de mültecilerin tanımına ilişkin daha geniş bir kavramsal açıklama getirilmiş ve 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolüne taraf olmayan kimi devletlerce benimsenmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁶BMMYK, 2005, a.g.k., 29.

¹⁰⁷UN General Assembly, *Declaration on Territorial Asylum*, 14 December 1967, A/RES/2312(XXII), <https://www.refworld.org/docid/3b00f05a2c.html> (Erişim Tarihi: 08.07.2023).

¹⁰⁸BMMYK, 2005, a.g.k., 30.

1.3.3. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku

Uluslararası insan hakları hukuku, tıpkı uluslararası mülteci hukuku gibi uluslararası hukukun alt dallarından biridir. 1951'den bu yana mülteci haklarındaki değişimler yavaş ilerleyen bir biçimde, köklü değişimlere uğramadan gerçekleşirken, uluslararası insan hakları hukuku köklü bir değişime ve gelişime uğramıştır. İnsan hakları hukukundaki bu değişim, uluslararası mülteci hukukunu da yoğun bir şekilde etkilemektedir.¹⁰⁹ Bu etkileşimi detaylı bir şekilde irdeleyen, uluslararası insan hakları hukukunca geliştirilen temel prensiplerin mültecilerin korunmasını destekleyici ve uluslararası mülteci hukukunu tamamlayıcı bir rolü olmasıdır.¹¹⁰ Bu rolü, özellikle mülteci hukukuna dair kavramların yorumlanmasında ve açıklanmasında görmekteyiz. Ayrıca mültecilerin korunmasının da insan hakları kavramlarını temel aldığı söylenebilir.¹¹¹

İnsan hakları hukukunun hukuki statülerinden bağımsız, mülteciler ve sığınmacılar da dâhil olmak üzere herkese uygulanacak olmasından dolayı, mültecinin sığınma devletlerinin ülkelerinde maruz kaldığı muamelenin tespiti açısından faydalıdır. Bu durum özellikle, Mülteci Sözleşmesi ve Protokolüne taraf olmayan devletlerde mültecilere yönelik belirli hakların tanınması açısından faydalıdır.¹¹²

Uluslararası insan hakları hukukunun, mülteci hukuku ile ilişkide olan kaynakları incelenirken ilk olarak evrensel kaynakların, evrensel ve çok geniş ölçüde katılımın olduğu kaynakların ardından bölgesel sözleşmelerin ve son olarak da insan hakları hukukunun uygulanmasını denetleyen mekanizmalardan bahsetmek yerinde olacaktır.

1.3.3.1. Evrensel kaynaklar

İlk olarak, her ne kadar ortaya çıktığında bağlayıcı olmasa da insan hakları hukukunun kurucu bildirisi olan ve zamanla bazı ilkeleri kodifiye edilirken, bazıları ise örf ve âdet hukuku kuralına dönüşen 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin¹¹³ uluslararası mülteci hukuku ile ilişkili olan ve mültecilere de yönelen pek çok ilkesinin varlığından bahsetmek mümkün olacaktır. Genel olarak insanlara yönelen ve Beyanname'nin kilit ilkelerinden olan, tüm insanlığa ilişkin en temel ilkeleri

¹⁰⁹Hathaway, 2020, a.g.k., 84.

¹¹⁰Çiçekli, 2009, a.g.k., 30.

¹¹¹BMMYK, 2005, a.g.k., 30.

¹¹²BMMYK, 2005, a.g.k., 31.

¹¹³İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, RG, Karar Sayısı : 9119, 27 Mayıs 1949, S. 7217.

ve kavramları barındıran ilk üç maddesinin, aynı zamanda sığınmacı ve mültecileri de içerdiği için irdelenmesi gerekmektedir.¹¹⁴

“Madde 1- Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.

Madde 2- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşee, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Beynamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.

(...)

Madde 3- Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır.”

İnsan hakları hukukunun kurucu metninde yer alan bu en temel ilkelerin yanı sıra pek çok ilke de mülteci haklarına ve mültecilerin korunmasına uygulanacaktır. Tüm insanlığa hitap etse de özellikle mültecileri ilgilendiren ilkesi ve bu ilkenin istisnası ise Beyanname'nin 14. maddesinde yer almaktadır. Buna göre,

“Madde 14- Herkesin sürekli baskı altında tutulduğunda, başka ülkelere sığınma ve kabul edilme hakkı vardır.

Bu hak, gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan kaynaklanan veya Birleşmiş Milletler amaç ve ilkelerine aykırı fillerden kaynaklanan kovuşturma durumunda ileri sürülemez.”

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin yanı sıra, uluslararası insan hakları hukukunun en temel iki metni olan ve “İkiz Sözleşmeler” olarak da adlandırılan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi¹¹⁵ ve Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi,¹¹⁶ tarafı olmayan devletlerde dâhil dünya çapında çok büyük bir oranda uygulanmaları, çoğu hükümlerinin uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı olması ile tüm insanlık gibi mülteciler de bu haklardan geniş çapta yararlanmaktadır.¹¹⁷

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, insan hakları açısından daha geniş bir koruma sunarak, kendisine taraf her devleti, “(...) kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında

¹¹⁴BMMYK, 2005, **a.g.k.**, 32.

¹¹⁵ 16 Aralık 1966 BM Genel Kurulu Kararı, 2200 A (XXI). *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi*. RG, Karar Sayısı: 2003/5923, 11 Ağustos 2003, S. 25196.

¹¹⁶16 Aralık 1966 tarihli BM Genel Kurulu Kararı, 2200 A (XXI). *Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi*. RG, Karar Sayısı: 2003/5851, 18 Haziran 2003, S. 25175.

¹¹⁷Hathaway, 2020, **a.g.k.**, 88.

bulunan bütün bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin bu Sözleşme’de tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle (...)” yükümlü tutmuştur. (Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, m. 2(1)) Bu nedenle devletlerin kendi vatandaşlarına olduğu kadar yabancılara da uygulaması gereken haklar olarak görülen Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’ndeki haklar, mülteci hukuku için önemli bir kaynak olmuştur.

Mültecilerin hakları, sosyoekonomik haklara ilişkin olan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nde daha da belirginleşmektedir. Bu Sözleşme, hakların “herkese” içkin olduğu Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile farklılık göstermeyen bir ayrımcılık yapmama yükümlülüğü içerir. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinden farklı olarak, “kendi ülkesinde yaşayan” kavramını içermeyen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, devletin bu hakları sağlamak ve bu haklara saygı gösterme yükümlülüğünü daha kendi ülkesinde yaşamayanlara da sunacağına dair ipucu vermektedir. Yine Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinde de aynı durum anlaşılmaktadır ancak bu iki antlaşmanın lafzına bakıldığında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile sağlanan hakların mültecileri daha net bir biçimde kapsadığı görülmektedir.¹¹⁸

1.3.3.2. Bölgesel sözleşmeler

Bölgesel insan hakları sözleşmeleri ve denetim mekanizmalarının ortaya çıkması ile insan hakları hukukunun gelişimi güçlenmektedir. Bu sözleşmeler ve mekanizmalar, mülteci hukukuna da kaynaklık etmekte ve uluslararası insan hakları hukukunun tamamlayıcı rolünü güçlendirmektedir. Bu sözleşmeler ortaya çıkış sırasına göre; 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)¹¹⁹ ve buna daha sonradan eklenen

¹¹⁸Hathaway, 2020, **a.g.k.**, 97. “Diğer önemli evrensel belgeler arasında başlıca; 1965 Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına ilişkin Uluslararası Sözleşme, 1979 Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, 1984 tarihli İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve son olarak da 1990 tarihli Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Haklarının Korunmasına ilişkin Uluslararası Sözleşme yer almaktadır.” BMMYK, 2005, **a.g.k.**, 33.

¹¹⁹3 Eylül 1953 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ya da İnsan Haklarını ve Temel Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi. RG, Kanun No: 6366, 19 Mart 1953, S.8662.

protokoller, 1969 tarihli Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi,¹²⁰ 1981 tarihli İnsan ve Halkların Haklarına İlişkin Afrika Şartı¹²¹ olarak sayılabilir.

1.3.3.3. Uluslararası örf ve âdet hukuku

Uluslararası mülteci hukuku düzenlemeleri çerçevesinde değerlendirilen kaynaklarda olduğu gibi, uluslararası insan hakları hukukunun da örf ve âdet hukuku kurallarına dönüşen ya da örf ve âdet hukuku kuralı olarak var olan ve mültecilerin korunmasını da kapsamına alan düzenlemeleri mevcuttur. Bunların başında işkence veya zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı davranış veya cezaya maruz kalma riski taşıyan kişilere yönelik geri gönderme yasağı gelmektedir.¹²²

1.3.3.4. İnsan hakları hukukunun denetleyici mekanizmaları

İnsan hakları mekanizmaları, evrensel ve bölgesel yetkilere sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Evrensel olanları ya BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından ya da evrensel insan hakları sözleşmeleri tarafından kurulmuşlardır.¹²³

İnsan Hakları Komisyonu ve Kadının Statüsüne İlişkin Komisyon, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından kurulmuş denetim mekanizmalarıdır. Evrensel insan hakları sözleşmeleri tarafından kurulan denetim mekanizmalarından başlıcaları; İnsan Hakları Komitesi, İşkenceyi Önleme Komitesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Komite, Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Komite, Çocuk Hakları Komitesi ve son olarak da Tüm Göçmen İşçiler ve Ailelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Komite şeklindedir.¹²⁴

Mültecinin korunmasına ilişkin düzenlemeler barındıran bölgesel sözleşmeler, kendi içlerinden yine bölgesel olan ve insan haklarına ilişkin denetim ve gözlemler gerçekleştiren, insan hakları ihlallerini araştırıp tespit eden mekanizmalar çıkarmışlardır. Bunlardan ilki, AIHM'dir. Amerika İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu ve Mahkemesi ve Avrupa İşkenceyi Önleme

¹²⁰Organization of American States (OAS), *American Convention on Human Rights, "Pact of San Jose", Costa Rica*, 22 November 1969, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b36510.html> (Erişim Tarihi: 08.07.2023).

¹²¹Organization of African Unity (OAU), *African Charter on Human and Peoples' Rights ("Banjul Charter")*, 27 June 1981, CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3630.html> (Erişim Tarihi: 08.07.2023).

¹²²BMMYK, 2005, **a.g.k.**, 33.

¹²³Çiçekli, 2009, **a.g.k.**, 32.

¹²⁴BMMYK, 2005, **a.g.k.**, 35.

Komitesi de insan haklarına ilişkin bölgesel denetim mekanizmalarındandır.¹²⁵ Bu mekanizmaların hepsi, kendilerine yetki veren her devlet için, örneğin bir mülteci veya sığınmacının sınır dışı edilmesi durumunda o kişiye onulmaz bir zarar meydana gelecekse, o devletin harekete geçmekten kaçınmasını talep etme yetkisine sahiptir.¹²⁶

1.3.4. Uluslararası insancıl hukuk

Uluslararası hukukun diğer bir dalı olan uluslararası insancıl hukuk, silahlı çatışmalar sırasında, silahlı çatışma dışında kalan veya silahlı çatışmada artık yer almayan kişileri korumayı ve savaşlarda kullanılacak olan silahları ve yöntemleri sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Bu hukuk dalı iki büyük grup altında incelendiğinde, bu gruplardan ilki Lahey Hukuku olarak adlandırılan ve savaşın hukuk kurallarını düzenleyen Lahey Sözleşmelerinden oluşmaktadır. İkinci grup ise, savaşçı olmayan kişilere yönelik düzenlemeleri barındıran ve Cenevre Hukuku olarak adlandırılan, 1949 tarihli dört Cenevre Sözleşmesi ve bu Cenevre Sözleşmelerine Ek 1977 tarihli iki Protokolü kapsamaktadır.

1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin, savaşçı olmayanlara yönelik düzenlemeler yapan Silahlı Çatışma Zamanlarında Sivillerin Korunmasına İlişkin Dördüncü Cenevre Sözleşmesindeki bazı hükümleri özellikle mültecilere yönelik düzenlemeler barındırmaktadır. Bu Sözleşme kapsamında mülteciler için getirilen düzenlemeler; dağılmış ailelerin birleştirilmesi, tarafsız bölgelerin kurulması ve düşman devlet vatandaşlığından olma nedeniyle mültecilerin düşman muamelesi görmelerinin yasaklanması şeklindedir. (1949 Cenevre IV, m. 15, 26, 44) Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokollerde de sırasıyla uluslararası karakterdeki silahlı çatışmalar ile uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerde de yine uluslararası mülteci hukukuna kaynaklık edebilecek, tamamlayıcı nitelikte hükümler mevcuttur.¹²⁷

1.3.5. Uluslararası ceza hukuku

Uluslararası ceza hukuku bağlamında, mülteci hukuku açısından önemli bir gelişme olan insan ticareti ve insan kaçakçılığına yönelik girişimlerin ile sığınmacı ve mültecilerin

¹²⁵Çiçekli, 2009, a.g.k., 32.

¹²⁶BMMYK, 2005, a.g.k., 35.

¹²⁷BMMYK, 2005, a.g.k., 36-37.

güvenli bir yere ulaşma çabasının sömürülmesi neticesinde gerçekleşen bu tür fiillere ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerde insan ticareti ve insan kaçakçılığında mağdur durumunda olan kişilerin bu suçların konusu olması sebebiyle cezalandırılmayacaklarına dikkat çekilmiştir.¹²⁸

1.4. Mültecinin Hukuki Statüsünün Tespiti, Statü Dışında Bırakılma ve Statünün Sona Ermesi

1.4.1. Mülteci statüsünün tespiti

Mültecinin hukuki statüsünün belirlenmesi, konu bağlamında ele alınması gereken temel hususlardan biri olmakla birlikte; uluslararası mülteci hukukuna dair verilen bilgilerin hepsi bu hususa ilişkin temel kavramların, yine bu husustaki tarihi gelişmelerin ve hukuki düzenlemelerin nereden elde edilebileceğine ilişkin uluslararası kaynaklarının irdelenmesi için ele alınmıştır.

Mülteci statüsünün elde edilmesi, farklı statüdeki bireyin belirli bazı ölçütleri taşıyıp taşımadığının tespitinden ibarettir. Bu değerlendirme yapılırken ele alınacak olan ölçütler, mülteci kavramının tanımından da çıkarılabilmektedir. 1951 Sözleşmesi'nin 1A maddesine göre mülteciler:

“İrki, dini, uyruğu, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve o ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut uyruğu yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu zulüm korkusu nedeniyle dönmek istemeyen kişilerdir.”

Birey, 1951 Cenevre Sözleşmesindeki mülteci tanımında yer alan bu şartları yerine getirir getirmez mülteci statüsüne sahip olmaktadır. Bu kişiler kendilerine mülteci statüsü verilmesinden önce de bu kriterleri sağlamış olabilmektedir. Bu sebeple kişiye mülteci statüsü verilmesi kurucu bir işlem değil, bildirici bir işlemdir. Bu bildirici işlemin tespitini yapmak ise devletlerin ulusal hukuklarındaki düzenlemeler kapsamında yetkilendirdikleri

¹²⁸ Bu kapsamda yapılan düzenlemeler: BM Sınır Aşan Organize Suçlarla Mücadele Sözleşmesi (RG, Kanun No. 4800, 4 Şubat 2003, S. 25014) ve ona ek BM Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığı ile Mücadele protokolü (RG, Kanun No. 4803, 4 Şubat 2003, S. 25014) ile BM İnsan Ticaretinin Önlenmesi, Bastırılması ve Cezalandırılmasına ilişkin Protokolden (RG, Kanun No. 4804, 4 Şubat 2003, S. 25014) oluşmaktadır.

kurum veya kişilerin ve BMMYK'nin görevidir. Bu tespitler sonucu da iki grup mülteci ortaya çıkmaktadır: BMMYK'nin tanıdığı mülteciler ve devletçe tanınan mülteciler. BMMYK'nin buradaki yetkisi 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında denetleyici yetkidir ve yine Sözleşme kapsamında devletlerin BMMYK ile iş birliği yapması öngörülmüştür. (1951 Sözleşmesi m. 35)

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin mültecileri tanımlayan hükümlerinde kapsama, sona erdirme ve dışlama bölümleri yer almaktadır. Kapsayıcı hükümler, kişinin mülteci olmasına dair kriterleri, sona erdirme ve dışlama hükümleri ise sırasıyla mültecilerin hangi koşullarda mülteci statüsünden çıktığını ve kişinin mülteci statüsüne dâhil olmaya dair kriterler karşılanmasına rağmen 1951 Cenevre Sözleşmesinin dışında bırakıldığı hâlleri saymaktadır.¹²⁹

Sözleşmenin tanımından da yola çıkarak mülteci statüsünün belirlenmesinde ele alınacak ölçütlerden önce, hukuki bir ön kontrolden bahsetmek mümkün olacaktır; sığınmacının menşe ülkesinin ve ülkesel konumunun belirlenmesi.¹³⁰ Bu kontrolün yapılma sebebi mülteci statüsünü elde etmek isteyen sığınmacının hangi devletin uyruğunda olduğunun tespiti ve bu tespit sonucunda daha sonra yapılacak olan değerlendirmeye uygun olup olmadığının belirlenmesidir. Zira hiçbir devletin kendi uyruğundaki bir kişiye mülteci statüsü vermesi mümkün değildir.

Yabancı olma koşulu da denilen bu hususun ardından, sığınmacının zulme uğrayacağından haklı bir nedenle korkup korkmadığının, söz konusu zulme uğrama korkusunun belirli bir neden ile bağlantılı olmasının ve son olarak da bu zulme uğrama korkusu nedeniyle sığınmacının menşe ülkesinin korumasından yararlanmadığının veya yararlanmak istemediğinin tespitinin yapılması ile mülteci statüsünün belirlenmesine yönelik ölçütlerin incelenmesi tamamlanacaktır.

1.4.1.1. Mülteci statüsünün tespitinde öncelikle ele alınacak husus: sığınmacının yabancı olma koşulu

Mülteci Statüsüne hak kazanılmasında ön görülen şartları sağlamadan önce gerçekleşmesi gereken kriter, kişinin uyruğunda bulunduğu devletin ülkesinin dışında bulunmasıdır. 1951 Sözleşmesi 1A(2) maddesine göre "(...) vatandaşı olduğu ülkenin

¹²⁹BMMYK (2019). *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status and Guidelines on International Protection Under the 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees*. Geneva: BMMYK, para. 28-31, s. 17.

¹³⁰N. Ö. Öztürk (2015). *Mültecinin Hukukî Statüsünün Belirlenmesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da (...) yararlanmak istemeyen yahut vatandaşlığı yoksa (...) önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya (...) dönmek istemeyen şahıs (...)” ifadesi yer almaktadır. Buna göre mültecinin yabancı olması ya da vatansız olduğu durumda ikamet ettiği ülkenin dışında bulunması gerekmektedir.

Bir başvuru sahibinin uyruğunu taşıdığı devletin ülkesinde zulme uğrama korkusunun tespitinin yapılması için bu kişinin gerçekten de söz konusu ülkenin vatandaşı olup olmadığının tespiti gereklidir. Ayrıca zulme uğrama korkusu da uyruğunu taşıdığı devlet ile bağlantılı olmalıdır.¹³¹ Bu ülke dışında bulunma durumu, mültecinin yasal ya da yasadışı yollarla ülkeyi terk etmesi veya zulme uğrama korkusu ile terk edip etmediğine bakılmaksızın değerlendirilir.¹³² Kişinin birden fazla vatandaşlığı olduğu durumda, uyruğunda bulunduğu devletlerin birinde dâhi korunması sağlanıyorsa başvurusu reddedilecektir. Buradaki mesele etkin vatandaşlığın bulunup bulunmadığına dair bir tespitin yapılmasına ilişkindir. Bu durumda kişinin uyruğunda bulunduğu ve zulme uğrama korkusu yaşamadığı ve vatandaşı olduğu devlet ile ilişkisine bakılmalıdır ve bu ilişki etkin olmayan bir vatandaşlığı gösteriyorsa söz konusu kişiye mülteci statüsünün verilmesi uygun olacaktır.¹³³

Vatansız kişilerin mülteci statüsünün belirlenmesinde ise 1954 tarihli Vatansızların Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme¹³⁴ hükümlerinin incelenmesi gerekmektedir.¹³⁵

1.4.1.2. Haklı nedenlerle zulme uğrama korkusu

Sözleşme’deki tanımda yer alan “korku” kavramı, kişinin menşe ülkesindeki¹³⁶ koşullara verdiği tepkiye ilişkin psikolojik bir değerlendirmenin uygunluğuna işaret etmektedir. Bununla da kalmayarak, var olan bir riskin önceden değerlendirmesine de işaret eder. Kısaca bir kişi var olan bir olgu neticesinde korkuya kapılması ya da

¹³¹Çiçekli, 2009, a.g.k., 62.

¹³²Öztürk, 2015, a.g.k., 205-206.

¹³³J. C. Hathaway ve M. Foster (2014). *The Law of Refugee Status*. (2nd Edition), Cambridge: Cambridge University Presss, s. 56-57.

¹³⁴26 Nisan 1954 tarihli BM Ekonomik ve Sosyal Konsey’in kararı, 526 A(XVII). 28 Eylül 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme (*Convention Relating to the Status of Stateless Persons*). RG, Karar Sayısı: 2014/6866, 25 Ekim 2014, S. 29156.

¹³⁵I. Özkan (2013). *Göç, İltica ve Sığınma Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. s. 81-84.

¹³⁶Menşe ülke, bir devletin uyruğunda olmayan kişinin vatandaşı olduğu veya uyruğunu taşıdığı ülkeyi, bir devletin uyruğunda olmayan kişi (vatansızlar) söz konusu ise o kişinin önceki mutlak ikamet ülkesidir. Menşe kelime olarak köken, kaynak demektir. Bir kişinin menşe ülkesi de o kişinin göçe başladığı kaynak ülkeyi belirtir. Bkz. UGÖ, 2019, a.g.k., s. 39.

gerçekleşebileceğini düşündüğü bir olgunun sonuçlarını düşünerek endişe duyması bu kapsamda değerlendirilecektir.¹³⁷

Zulüm kavramının yorumlanmasında ise mülteci statüsünde yapılan değerlendirme bireysel olarak gerçekleştirilir. Her bir kişinin durumu ayrı ayrı değerlendirilirken, hangi hareketlerin zulüm kavramını karşılayacağına dair genel bir çerçeve çizilmemiştir. Ancak sınırlı olarak sayılmayacak şekilde; ciddi insan hakları ihlallerinin varlığı, sistematik baskı ve zarar, öldürme, işkence, fiziki saldırı, haksız yere cezalandırılma, siyasi veya dini faaliyetlerin kısıtlanması zulüm olarak değerlendirilebilecektir.¹³⁸

1951 Cenevre Sözleşmesi, mülteci statüsünün belirlenmesinde zulme uğrama korkusunu beş sebep ile ilişkilendirmiştir.¹³⁹ “İrki, dini, uyruğu, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle (...)” korkan ve bu sebeple belirli davranışlar sergileyen kişiler için mülteci statüsünü öngören Sözleşme kapsamında, bu statüye sahip olabilmek için gerekli olan sayılan konular özelinde bir zulüm korkusunun varlığının bulunmasıdır ancak bu nedenlerin hangisine bağlı bir korku içerisinde olduğunun bilinmesi gerekmez. Ayrıca kişi bu nedenlerden birden fazlası için de zulme uğrama korkusu duyabilmektedir.¹⁴⁰

1.4.1.2.1. Irka dayalı zulüm

İrk kavramı tarihi açıdan değerlendirildiğinde yalnızca bir ırk kategorisine üyeliğin değil, fiziksel, dilsel veya kültürel benzeşmelerin de kapsayıcı rol aldığı çok geniş bir olgudan bahsetmek mümkün olacaktır.¹⁴¹ Mülteci hukuku bakımından ise ırk terimi 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde tanımlanmamıştır. Bunun yerine 1965 tarihli Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme’nin yaklaşımı benimsenmiştir ve ırk terimi “ırk, renk, soy veya ulusal ya da etnik köken” ayrımlarının temelini içerecek şekilde anlaşılmalıdır.¹⁴²

İrka dayalı olarak zulme uğrama ihtimali topluluk içerisinde azınlık gruplar için daha yüksek olsa da her zaman için bu şekilde gerçekleşmemektedir. Bunun yanı sıra ırk

¹³⁷Hathaway ve Foster, 2014, **a.g.k.**, 105-106.

¹³⁸UNHRC, 2019, **a.g.k.**, 21, 85-86.

¹³⁹G. S. Goodwin-Gill ve J. McAdam, 2021, **a.g.k.**, 113.

¹⁴⁰UNHRC, 2019, **a.g.k.**, 21.

¹⁴¹Hathaway ve Foster, 2014, **a.g.k.**, 393.

¹⁴²Çiçekli, 2009, **a.g.k.**, 55

temeline dayanan zulüm biçimleri daha çok vatandaşlığın reddedilmesi ve bunun beraberinde getirdiği hak kayıplarıdır.¹⁴³

1.4.1.2.2. Dine Dayalı Zulüm

Din özgürlüğü başta 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi olmak üzere pek çok uluslararası metinle korunan, temel bir insan hakkıdır ve bu özgürlük bir dine sahip olup olmamak ile birlikte bir kişinin dini vecizelerini özgürce yerine getirmesini ve din değiştirme hakkını da kapsamaktadır. 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında din yalnızca kurumsallaşmış ve geniş alana yayılmış dinleri değil, her türlü inanç sistemini kapsamaktadır.¹⁴⁴ Zira tarih boyunca ortaya çıkan dine dayalı zulüm, pek çok biçimde ve irili ufaklı pek çok inanç sistemine karşı gerçekleştirilmiştir.

Mülteci statüsünün belirlenmesinde önem teşkil eden zulme uğrama korkusunun kapsamı ise din ayrımcılığından farklı tutulmuştur. Kişiler dini sembollere bağlılık, yemin ve dini kıyafetler konusunda zorlama ile karşılaşılırsa ve bu zorlama hoş görülemez bir müdahale içeriyor veya cezalandırma ile sonuçlanıyorsa, belli bir din grubunun ekonomik varlığını yok edecek eylemler içeriyorsa zulüm sayılabilmektedir. Kişilerin dinleri sebebiyle kamu hizmetlerinden faydalanmalarının aksatılması, adalette ve eğitimde eşitliğin sağlanmaması, ekonomik konularla ilgili meselelerde zorlanması dine dayalı zulümden ziyade dine dayalı ayrımcılık olarak değerlendirilmektedir.¹⁴⁵

1.4.1.2.3. Belli bir toplumsal gruba mensubiyete dayalı zulüm

1951 Sözleşmesi'nde herhangi bir toplumsal grup kavramı tanımlanmamış, toplumsal grupların içerisinde kimlerin olduğunun bir listesi de verilmemiştir.¹⁴⁶ Yine de kişinin mülteci statüsünün belirlenmesinde ortak özelliği paylaşan ve zulüm görme riski olan bir gruba mensup olmasının tespitinin yapılması zor olmayacaktır.

Her ne kadar tanımlanmamış veya sıralı şekilde sayılmamış olsa da mensubiyete ilişkin ortak özellikler üç kategori altında incelenebilmektedir. Bu özelliklerin sınıflandırması; doğuştan gelen özellikler, değiştirilemeyen özellikler ve başka türlü

¹⁴³BMMYK (2011). *UNHCR Resettlement Handbook Division of International Protection*. Geneva: BMMYK, s. 86.

¹⁴⁴BMMYK, 2011, **a.g.k.**, 86.

¹⁴⁵Özkan, 2013, **a.g.k.**, 96-97.

¹⁴⁶Çiçekli, 2009, **a.g.k.**, 57.

temel özellikleridir. İlk gruba örnek olarak cinsiyet, ırk, kast, akrabalık bağları, cinsel yönelim gibi özellikleri verilebilir. İkinci grupta eski asker olması, eski toprak sahibi olması gibi doğuştan gelmeyen ancak değiştirmesi mümkün olmayan özellikleri yer almaktadır. Son grupta ise kişinin reddetmesi beklenmeyecek derecede kimliği, vicdanı ya da insan haklarını kullanması için temel olan ve kişinin değiştirmesinin veya reddetmesinin beklenmemesi gereken bir durum söz konusu olmaktadır.¹⁴⁷

1.4.1.2.4. Siyasi düşünceye dayalı zulüm

Düşünce ve ifade özgürlüğü tıpkı din özgürlüğü gibi İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi de dâhil olmak üzere birçok uluslararası hukuk belgesinde güvence altına alınmıştır. Siyasi düşünce ise bu hak kapsamında olup devlet, hükümet veya toplum mekanizmalarının meşgul olduğu konularla ilgili her türlü görüşü kapsayacak şekilde geniş yorumlanmalıdır.¹⁴⁸

Kişinin uyruğunda olduğu devletin hükümetiyle farklı siyasi düşüncede olması mülteci statüsünün belirlenmesinde yeterli görülmemiştir. Hükümetin politika ve yöntemlerini eleştiren bu kişinin ve yetkili makamlarca hoş görülme düşüncelerinin olması ve yetkililerin dikkatini çeken bu görüşlerin yetkililer tarafından kişiye atfedildiğini göstermesi gerekli görülmüştür.¹⁴⁹

1.4.1.3. Zulüm ihtimali nedeniyle sığınmacının menşe ülkesinin korumasından yararlanamaması veya yararlanmak istememesi ya da bu ülkeye dönememesi veya dönmek istememesi

Menşe ülkesinin korumasından yararlanamayan veya yararlanmak istemeyen kişiler, o ülkenin devletinin uyruğunda, menşe ülkesine dönemeyen veya dönmek istemeyen kişiler ise vatansızlardan oluşmaktadır. Uyruğun söz konusu olduğu durumda kişi vatandaşı olduğu devletin himayesinden yoksun bulunmakta veya zulüm korkusu nedeniyle o devletin himayesini reddederek, bundan yararlanmak istememektedir. Uyruğu taşınan devletin korumasının mümkün olduğu ve korumayı reddeden kişi için

¹⁴⁷BMMYK, 2011, a.g.k., 87.

¹⁴⁸BMMYK, 2011, a.g.k., 88.

¹⁴⁹BMMYK, 2019, a.g.k., 24.

haklı bir neden bulunmadığı hâllerde ise uluslararası korumaya ihtiyaç bulunmamaktadır.¹⁵⁰

Vatansızların mülteci statüsünün belirlenmesindeki kriterlerden birisi ise kişinin önceden yerleşik olduğu devletin ülkesine, yani menşe ülkesine zulüm korkusu nedeniyle geri dönmemesi ya da dönmek istememesidir.¹⁵¹

1.4.2. Mülteci statüsü dışında bırakma

Mülteci Statüsünün dışında bırakmayı gerektiren ölçütler, bir kişinin mülteci olmaya dair yukarıda sayılan şartları yerine getirmesine rağmen 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin uygulama kapsamı dışında bırakılmayı gerektirecek olumsuzlukları kapsamaktadır. Mülteci statüsü dışında bırakılmayı gerektiren hâller 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde sayılmıştır. Bu kapsamdaki ilk grup “uluslararası korumaya ihtiyacı olmayan kişiler”, ikinci grup ise “uluslararası korumaya layık görülmeyen kişiler” olarak düzenlenmiştir.¹⁵²

1.4.2.1. Uluslararası korumaya ihtiyacı olmayan kişiler

Bu kişiler mülteci statüsüne sahip olmaya yönelik şartları yerine getirmiş ancak bu uluslararası korumaya ihtiyaç duymayan kişilerden oluşmaktadır. (1951 Cenevre 1(D), (E))

İlk olarak BMMYK dışında, BM'nin başka bir organı ya da örgütünden koruma veya yardım gören kişilere Sözleşme'nin uygulanmayacağı yönündeki hüküm kapsamında bu kişilerin mülteci statüsüne sahip olamayacakları belirtilmiştir. Hâli hazırda başka bir BM organının yardımından yararlanan veya korumasında olan bu kişiler için aynı maddenin 2. fıkrasında ise bu kişilere yönelik yardım ve korumanın BM Genel Kurulu kararına dayanılarak kesin olarak sonuçlanmadan sona ermesi hâlinde mülteci statüsü kazanabilecekleri düzenlenmiştir. (1951 Sözleşmesi m. 1(D))

Sözleşme'nin 1(E) maddesinde ise; ikamet edilen devletin ülkesinin yetkili makamlarınca, o devletin uyruğundaki kişilerin sahip oldukları hak ve yükümlülüklerle sahip sayılan kişiler mülteci statüsünün dışında bırakılmıştır. Bu kişiler ülkesinde buldukları devletin vatandaşı olmamakla birlikte, o devletin vatandaşları ile benzer hak

¹⁵⁰Çiçekli, 2009, a.g.k., 63.

¹⁵¹BMMYK, 2019, a.g.k., 13.

¹⁵²Öztürk, 2015, a.g.k., 301.

ve yükümlülüklerle sahip kılınmış kişilerdir. Korunma ihtiyacı ikamet edilen devlet tarafından karşılanan bu kişilerin tüm hak ve yükümlülükler açısından vatandaşla eşit muameleye maruz kalması değil, o devletin vatandaşlarından farksız bir şekilde sınır dışı edilmeye karşı devlet güvencesi altında olması gerekmektedir.¹⁵³

1.4.2.2. Uluslararası korumaya layık görülmeyen kişiler

Cenevre Sözleşmesi'nde sayılan ve mülteci statüsüne layık görülmeyenler kişiler; “barışa karşı suç, savaş suçu veya insanlığa karşı suç gibi” uluslararası suçlar işleyen, “mülteci sıfatıyla kabul edildiği ülkeye sığınmadan önce, sığındığı ülkenin dışında ağır bir siyasi olmayan” suç işleyen, “Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı fiillerden suçlu olduğuna kanaat getirilen” kişilerden oluşmaktadır. (1951 Sözleşmesi m. 1(F))Ağır suç niteliği taşıyan fiilleri işlemiş bu kişilerin mülteci statüsüne layık görülmemesindeki temel sebep, iltica kurumunun istismarını engellemektir.¹⁵⁴ Ayrıca mülteci statüsündeki bir kişinin bu madde kapsamındaki suçlardan birini işlemesi hâlinde de bu statüsü sona erer.

1.4.3. Mülteci statüsünün sona ermesi

1.4.3.1. Mülteci statüsünü sona erdiren iradi nedenler

Mülteci statüsündeki kişi:

- “(1) Vatandaşı olduğu ülkenin korumasından kendi isteği ile tekrar yararlanırsa; veya
- (2) Vatandaşlığını kaybettikten sonra kendi arzusu ile tekrar kazanırsa; veya
- (3) Yeni bir vatandaşlık kazanmışsa ve vatandaşlığını yeni kazandığı ülkenin himayesinden yararlanıyorsa; veya
- (4) Kendi arzusu ile terk ettiği veya zulüm korkusu ile dışında bulunduğu ülkeye kendi arzusu ile, tekrar yerleşmek üzere dönmüşse (...)” (1951 Sözleşmesi m. 1(C)).

bu kişinin mülteci statüsü sona ermektedir. Sözleşme'nin 1(C) maddesinin ilk dört bendinde sayılan bu düzenlemelerden de anlaşılacağı üzere statü, mültecinin kendi iradesi ile gerçekleştirdiği hareketler sonucu sona ermektedir.

¹⁵³BMMYK, 2019, a.g.k., 35.

¹⁵⁴Çiçekli, 2009, a.g.k., 65-66.

1.4.3.2. Menşe ÷lkeledeki koşulların değişmesi

1951 Sözlüşmesi'ne göre mülteci statüsündeki kişi:

“(...)

(5) Mülteci tanınmasını sağlayan ortadan kalktığı için vatandaşı olduğu ÷lkenin korumasından yararlanmaktan sakınmaya artık devam edemezse;

(...)

(6) Uyuksuz olup da mülteci tanınmasını yol açan koşullar ortadan kalktığı için, normal ikametgahının bulunduğu ÷lkeye dönebilecek durumda ise; (...)

(1951 Sözlüşmesi m. 1(C)).

bu kişinin mülteci statüsü sona ermektedir. Bu sebepler mültecinin gönüllü bir hareketi sonucunda oluşmayacağı gibi zulme uğramaktan korkulan devletin ÷lkesinde meydana gelen birtakım değişikler sebebiyle mültecinin uluslararası korumaya ihtiyacının kalmadığını göstermektedir.¹⁵⁵ Buradaki istisna hükmüne göre; menşe ÷lke koşullarındaki değişikliğe rağmen, mültecinin önceden maruz kaldığı zulümle ilişkili haklı nedenler ileri sürmesi durumunda mülteci statülerinin devam ettiği öngörülmüştür.

¹⁵⁵BMMYK (2003). *Guidelines on International Protection: Cessation of Refugee Status under Article 1C(5) and (6) of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees (the “Ceased Circumstances” Clauses)*. HCR/GIP/03/03. <https://www.unhcr.org/3e637a202.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

2. DEVLETİN DENİZDEN GELEN SİĞINMACILARA KARŞI YÜKÜMLÜLÜKLERİ

2.1. Giriş

Buldukları devletin ülkesinde çeşitli sebeplerle zorluklar çeken kişilerin kaçış yollarından birisi de deniz olmaktadır. Deniz yolu ile yapılan bu göçler genellikle zorlu koşullarda ve araçlarla gerçekleştirilmektedir. Gemilerle, teknelerle ve hatta sal veya bot gibi küçük araçlarla yapılan bu yolculuklarda göçmenlerin başına çeşitli tehlikeler gelmektedir.

Sığınmacı olarak adlandırılan bu kişilerin tehlikelerden kurtarılması devletlerin yükümlülüklerinden biridir. Ancak bu tek başına yeterli olmayacaktır. Bu kişiler kurtarıldıktan ya da tespit edildikten sonra, kıyı devletinin geri göndermeme ilkesi çerçevesindeki yükümlülükleri de incelenmelidir. Son olarak, kıyı veya bayrak devletinin egemenlik alanına, tehlikeden kurtarılın ya da kurtarılmasın, herhangi bir şekilde giren bu kişilerin, statülerinin belirlenmesi gerçekleştirilecektir.¹⁵⁶

Bu kişilerin korunması hususunda dikkate alınacak uluslararası hukukun çeşitli alt dalları ve bu kapsamlarda farklı sözleşmeler bir arada ele alınıp değerlendirilmelidir. uluslararası deniz hukuku bağlamında; 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)¹⁵⁷, 1974 tarihli Denizde Can Güvenliği Uluslararası Sözleşmesi (SOLAS)¹⁵⁸, 1979 tarihli Uluslararası Denizde Arama ve Kurtarma Sözleşmesi (SAR)¹⁵⁹, 1989 tarihli Uluslararası Kurtarma Sözleşmesi,¹⁶⁰ 1910 tarihli Denizde Yardım ve Kurtarmaya ilişkin Belirli Hukuk Kurallarının Birleştirilmesi Sözleşmesi¹⁶¹ ve bunu baz alarak konu ile alakalı hususları düzenleyen 1958 tarihli Açık Deniz Sözleşmesi¹⁶² öncelikle dikkate alınacak kaynaklardır.

¹⁵⁶D. Kızılsümer Özer (2007). Denizden Gelen Sığınmacılar ve Uluslararası Hukuk, *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 3(10), s. 75-76.

¹⁵⁷10 Aralık 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (*United Nations Convention on the Law of the Sea*). *UNTS 1833-1834-1835*.

¹⁵⁸1 Kasım 1974 tarihli Denizde Can Güvenliği Sözleşmesi (*International Convention for the Safety of Life At Sea*). RG, Karar Sayısı: 8/522, 25 Mayıs 1980, S. 16995.

¹⁵⁹27 Nisan 1979 tarihli Denizde Arama ve Kurtarma Sözleşmesi (*International Convention on Maritime Search and Rescue*). RG, Karar Sayısı: 86/10311, 24 Mart 1986, S. 19057.

¹⁶⁰28 Nisan 1989 tarihli Uluslararası Kurtarma Sözleşmesi (*International Convention on Salvage*). RG, Karar Sayısı, 2014/6336, 24 Mayıs 2014, S. 29009.

¹⁶¹23 Eylül 1910 tarihli Denizde Yardım ve Kurtarmaya ilişkin Belirli Hukuk Kurallarının Birleştirilmesi Sözleşmesi (*Convention for the Unification of Certain Rules of Law respecting Assistance and Salvage at Sea*).

¹⁶²29 Nisan 1959 tarihli Açık Deniz Sözleşmesi (*Convention on the High Seas*). *UNTS 450*, s. 81-155.

Uluslararası mülteci hukuku kapsamında ise 1951 tarihli BM Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Sözleşme ile 1967 tarihli Ek Protokol dikkate alınmalıdır. Bunların yanı sıra uluslararası insan hakları hukukunun temel kuralları, hukukun genel ilkeleri, örf ve âdet hukuku kuralları ve bölgesel sözleşmeler de kaynak olarak ele alınabilecektir.

Yukarıda da değinildiği gibi bu kişilerin öncelikle denizde bulunması ya da kurtarılması hâli incelenecek ve devletin bu durumlardaki yükümlülükleri irdelenecektir. Ancak bu arada kişilerin kıyı devleti ile hangi deniz yetki alanında (ya da yetkisizlik alanında) karşılaştığı ve devletlerin bu alanlardaki genel yetkileri ile sığınmacılara karşı var olan yükümlülüklerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Daha sonra bu kişiler karaya çıktıktan sonraki aşamaya ilişkin olarak devletin hak ve yükümlülükleri incelenecek ve karaya çıkarılan bu kişilerin statülerinin tanımlanması aşaması gelecektir.

2.2. Denizde Tehlike Hâlinde Kurtarma Yükümlülüğü

2.2.1. Genel olarak

Denizde tehlikenin ne olduğu uluslararası hukukta tam anlamıyla tanımlanmamıştır. 1979 tarihli SAR Sözleşmesinde “Bir şahsın, geminin veya sair deniz aracının büyük ve yakın tehlike ile karşı karşıya bulunduğu ve acil yardıma ihtiyaç duyduğuna dair kesinliğin olduğu bir durum” şeklinde yapılan tanım ise denizden gelen tehlikeden ziyade tehlike safhasını tanımlamaktadır. (SAR m. 1.3.13) Uluslararası antlaşmalar ile denizde tehlikenin tam olarak tanımlanmaması olumludur zira yapılan tanım, gerçekleşebilecek hadiseleri karşılamadığı hâllerde mevcut bir tehlikenin varlığında dâhi tehlikedeki kişilere karşı yükümlülükler ortadan kalkabilecektir.

Denizde tehlikenin her ne kadar bir tanımı yoksa da bu kavram genellikle yardımsız bırakılan geminin ve yolcularının güvenliğe ulaşamayacağı ve denizde kaybolacağına dair haklı bir endişenin varlığı durumu olarak değerlendirilmektedir.¹⁶³ Bu hâldeki kişilerin kurtarılması bu kişilerin niteliklerinden bağımsız olarak insani bir görevdir. Çeşitli sözleşmelerde de yer alan bu insani görev aynı zamanda en eski örf ve âdet hukuku kurallarından biridir.¹⁶⁴ Ancak devletler bu insani görevi nasıl yorumlayacakları ve uygulayacakları konusunda fikir ayrılıklarına düşmüştür. Bazı devletler gemileri batma

¹⁶³D. R. Rothwell (2002). The Law of the Sea and the MV Tampa Incident: Reconciling Maritime Principles with Coastal State Sovereignty, *Public Law Review*. 13, s. 123.

¹⁶⁴Goodwin-Gill ve McAdam, 2021, **a.g.k.**, 343.

aşamasındayken tehlike hâlinde görmektedir. Bazı devletler ise gemilerin denizde seyrüsefere elverişli olmamasını yeterli görmektedir.¹⁶⁵

Kurtarma müdahaleleri görev temellidir ve tehlikede olan geminin veya gemidekilerin uyruğuna bağlı değildir. Belirli bir olayı tehlikeli durum olarak değerlendirmek ve yardım gerekip gerekmediğini belirlemek devlete veya gemi kaptanına bağlıdır. Risk altında oldukları belirlendiği sürece ihtiyaç sahibi kişilerin düzensiz göçmen olup olmaması önemli değildir.

Bu kişilerin veya gemilerin tehlike durumunda olduğunun tespitinin ardından sözleşme hükümlerine veya örf ve âdet kurallarına göre gemi kaptanının, bayrak devletinin ve kıyı devletinin kurtarma yükümlülükleri doğmaktadır. Kurtarma ise, “tehlikedeki şahısları bulup getirme, söz konusu şahısların acil tıbbi tedavi veya sair ihtiyaçlarını sağlama ve onları güvenli bir yere taşıma faaliyeti” olarak tanımlanmıştır. (SAR m. 1.3.1) Tehlike hâlindeki kişilerin kurtarılmasının yanı sıra bu düzenleme kapsamında sayılan yükümlülüklerin de yerine getirilmesi gerekmektedir.

2.2.2. Bayrak devletinin kurtarma yükümlülüğü

Bayrak devletinin¹⁶⁶ kurtarma yükümlülüğü, genellikle söz konusu bayrağın uyruğundaki geminin kaptanının üzerinde görünmektedir. Bayrak devleti ise bu yükümlülüğünü ulusal hukuklarında bunun sağlanmasını güvence altına almakla sorumludurlar.¹⁶⁷ Gemi kaptanı milliyeti, statüsü veya içinde buldukları hâller ne olursa olsun denizde tehlike hâlindeki kişilere yardım etmekle yükümlüdür. Bu süregelen bir denizcilik geleneğinin yanı sıra uluslararası hukukun yazılı kurallarından da doğan bir yükümlülüktür.¹⁶⁸ Bu yükümlülük 1982 tarihli BMDHS’de;

“Her devlet, bayrağını taşıyan bir geminin kaptanından, gemi, mürettebat veya yolcular için ciddi bir tehlike olmaksızın yapabildiği ölçüde, aşağıdaki hususları gerçekleştirmesini talep eder.

¹⁶⁵V. Moreno-Lax (2011). Seeking Asylum in the Mediterranean: Against a Fragmentary Reading of EU Member States’ Obligations Accruing at Sea. *International Journal of Refugee Law*. 23(2), s. 195.

¹⁶⁶“Bayrak devleti, deniz aracının kayıtlı olduğu ve bayrağını taşıdığı devlettir. Devletin bayrağını taşıyan araçlar üzerinde uluslararası kurallarla uyumlu olmasını sağlama zorunluluğu vardır. Her deniz aracı bayrak çekmek zorundadır.” (BMDHS 20)

¹⁶⁷R. Barnes, **a.g.k.**, s. 50.

¹⁶⁸UNHCR (2015). *Rescue at Sea: A Guide to Principles and Practice as Applied to Refugees and Migrants*. s. 3.

(a) denizde kaybolma tehlikesi içinde bulunan herhangi bir kişiye yardım etmek;

(b) yardıma muhtaç oldukları bildirildiği takdirde, kendisinden makul olarak böyle bir hareketin beklenebileceği ölçüde tehlikede olan kişileri kurtarmak için mümkün olan tüm hızla hareket etmek; (...)" şeklinde ifade edilmiştir. (BMDHS m. 98(1))

Ayrıca SOLAS'a göre; "İnsanların tehlikede olduğuna dair herhangi bir kaynaktan bir tehlike mesajı alan ve yardım edebilecek bir mevkide bulunan denizdeki bir geminin kaptanı, tehlikedeki insanlara yardımda bulunmak üzere, mümkün olan durumda onları veya arama ve kurtarma birimini de hareketi konusunda bilgilendirmek suretiyle, mümkün olan en yüksek süratle ilerleyecektir (...)" Ancak geminin kaptanı yardımda bulunamıyor veya durumun özel koşulları sebebiyle yardıma gitmenin mantıksız ya da gereksiz olduğunu düşünüyorsa tehlikede olan kişilerin yardımına gidememe nedenini seyir defterine yazmalıdır. Kaptan böyle bir durumla karşılaştığında uygun arama ve kurtarma hizmetlerini bu doğrultuda bilgilendirmelidir. (SOLAS V/33.1)

Kurtarma yükümlülüğünün mekânsal açıdan değerlendirmesinde BMDHS'nin 98. Maddesinin sistematik olarak VII. Bölümde yer alan "açık denizler" başlığı altında yer aldığı görülmektedir. Bu münhasır ekonomik bölgenin (MEB) kıyı devletine ekonomik anlamda sağlanan kimi haklar dışında açık deniz statüsünde olduğu varsayıldığından dolayı bu bölgeyi de kapsamaktadır. BMDHS'nin karasularından zararsız geçişi düzenleyen 18(2). maddesinde geçen "geçiş (...) yardım ihtiyacı nedeniyle zorunlu olduğu veya tehlike veya yardım ihtiyacı içerisindeki kişilere, gemilere veya uçaklara yardım götürülmesi amacıyla olduğu müddetçe durma ve demirlemeyi de içerir" ifadelerinden dolayı bu alanda da uygulanır.¹⁶⁹

Uygulamada kaptanlar kimi yardım çağrılarında kurtarma operasyonunun alacağı zaman, rotadan sapma ve sığınmacıların gemiye alınacak olması gibi ekonomik sebeplerle cevap vermemektedirler.¹⁷⁰ Bu gibi kaptanın kurtarma yükümlülüğünün ihlâli sebebiyle açılan davaların sürdürülmesi, hak talebinde bulunacak kişilerin

¹⁶⁹I. Papanicolopulu (2016). The Duty to Rescue at Sea, in Peacetime and in War: A General overview, *International Review of the Red Cross*. 98(2), s. 495.

¹⁷⁰M. Pugh (2004). Drowning not Waving: Boat People and Humanitarianism at Sea, *Journal of Refugee Studies*. 17(1), s. 63.

kurtarılamayacağı, denizde yok olacağı ya da kaptanın ve gemisinin varlığından haberdar olamayacağı ihtimallerinin yüksek olması sebebiyle oldukça zordur.¹⁷¹

Bunun yanı sıra bayrak devletinin bu yükümlülüğü kuralın önemi ve tartışmasız doğasına rağmen devletlerin ulusal hukuklarında yer almaması ya da kısmen yer alması sebebiyle ciddi şekilde zayıflamış ve uygulamada yerine getirilmesi imkânsız hâle getirilmiştir.¹⁷² Bu mesele ilgili temel sorunlardan birisi de yargılamanın ulusal hukuk düzenlemelerine bırakılmış olmasıdır.¹⁷³

2.2.3. Kıyı devletinin kurtarma yükümlülüğü

BMDHS'nin 98. maddesinin 2. fıkrasında, yukarıda değinilen bayrak devletinin sorumluluğunu içeren hükmün devamında kıyı devletine “(...) denizde ve deniz üzerindeki havada güvenlikle ilgili yeterli ve etkili bir arama kurtarma hizmetinin kurulmasını, işletilmesini ve sürdürülmesini (...)” destekleme ve “(...) şartlar gerektirdiğinde karşılıklı bölgesel düzenlemeler yolu ile komşu devletlerle bu amaçla iş birliği (...)” yapma yükümlülükleri getirilmiştir. “Kıyı devletinin yapacağı düzenlemeler, deniz trafiğinin yoğunluğu ve seyrüsefer tehlikeleri göz önünde bulundurularak uygulanabilecektir ve bu düzenlemeler gerekli görülen deniz güvenliği tesislerinin inşasını, işletilmesini ve bakımını da içerecektir.” (SOLAS V/7.1) Kıyı devleti bu arama ve kurtarma tesislerinin varlığını ve değişikliğe uğramaları durumunda yapılan değişiklikleri Uluslararası Denizcilik Örgütü'ne (UDÖ) bildirmekle yükümlüdür. (SOLAS V/7.2)

Arama ve kurtarma hizmetlerinin ne olduğuna dair bir tanım BMDHS'de yapılmamıştır. Ancak arama ve kurtarma faaliyeti SAR'da “tehlike izleme, iletişim, koordinasyon ve tıbbi tavsiye, ilk tıbbi yardım veya tıbbi tahliye sağlanması da dahil olmak üzere arama ve kurtarma işlevlerinin, iş birliği yapan uçaklar, gemiler ve diğer tekne ve tesisler de dahil olmak üzere kamu ve özel kaynakların kullanımı yoluyla yerine getirilmesi” olarak tanımlanmıştır. (SAR 1.3.3)

¹⁷¹M. Pallis (2002). Obligations of States towards Asylum Seekers at Sea: Interactions and Conflicts between Legal Regimes, *International Journal of Refugee Law*, 15 (2-3), s. 358.

¹⁷²M Davies (2003). Obligations and implications for ships encountering persons in need of assistance at sea, 12(1), *Pacific Rim Law & Policy Journal*, s. 128-133.

¹⁷³Örneğin Türk arama kurtarma bölgesi, Deniz ve Hava Araçları Kazalarında Arama Kurtarma Yönetmeliği ile belirlenmiştir. RG, Karar Sayısı: 3095, 17 Ekim 2020, S. 31277. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/10/20201017.pdf> (Erişim Tarihi: 08.07.2023).

Ayrıca BMDHS’de tıpkı bayrak devletinin kurtarma yükümlülüğünde olduğu gibi, karasularında yapılacak olan kurtarma faaliyetine ilişkin kıyı devletinin yükümlülükleri düzenlemenin kapsamı dışında bırakılmıştır. Ancak bu eksiklik teknik bir gözden kaçırma olarak görülmeli ve BMDHS’nin zararsız geçişe ilişkin hükümlerinde yer aldığı kabul edilmelidir.¹⁷⁴ SOLAS’ta ise BMDHS’nin aksine kurtarma yükümlülüğünün bütün deniz alanlarındaki gemiler için geçerli olduğu açıkça düzenlenmiştir. (SOLAS V/1.1)

Kıyı devletinin kurtarma yükümlülüğü söz konusu düzenlemeler sonucunda kurduğu arama ve kurtarma hizmeti kapsamında, olası bir operasyonun sonucunda hangi aşamada bitecektir? Tehlikedeki bir gemiden gelen sinyal sonucunda bölgeye intikal eden kıyı devletinin arama ve kurtarma personeli bu gemideki kişilerin sağlık kontrollerini yapıp, güvenli bir gemiye alınmaları durumunda yükümlülük tek başına yerine getirilmiş sayılmayacaktır. Bu kişilerin temel ihtiyaçlarının, sağlık kontrollerinin tamamlanması gerekir. Bu devletlerin kurtarma yükümlülüğü hususunda uluslararası düzenlemelerin önemi tartışılmazdır. Ancak aynı zamanda bu operasyonların başlangıç ve bitişlerine, içeriklerine ilişkin geniş takdir hakları mevcuttur.¹⁷⁵

Gerek kıyı devletinin gerekse bayrak devletinin kurtarma yükümlülüğü kapsamında, sığınmacı taşıyan gemilere yapılan müdahalelerle fazlaca karşılaşmaktadır. Bu durumlarda ise devletlerin müdahaleleri sonucu bu kişilere geri göndermeme ilkesinin ihlâline sebep olmayacak şekilde muamele etmeleri gerekmektedir.¹⁷⁶

2.2.4. “Karaya çıkarma” sorunu

Bir gemi sığınmacıları kurtardığında, uluslararası düzenlemeler kapsamındaki arama ve kurtarmaya uygun olarak “temel tıbbi ve diğer ihtiyaçları karşılamak ve onları güvenli bir yere ulaştırmakla” sorumlu hâle gelir.¹⁷⁷ Zor durumdaki sığınmacı gemilerini kurtaran devlet gemileriyle ilgili olarak, özellikle kurtarılan kişilerin nerede karaya çıkarılacağı konusunda karmaşık yasal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Karaya çıkarma kuralları, devletlerin kurtardıkları sığınmacılara ev sahipliği yapma sorumluluğunu kabul etme konusundaki isteksizlikleri nedeniyle sorunlu hâle gelebilmektedir.

¹⁷⁴Barnes, 2010, a.g.k., 52.

¹⁷⁵Barnes, 2010, a.g.k., 54.

¹⁷⁶Pallis, 2002, a.g.k., 345.

¹⁷⁷SAR Sözleşmesi, Ek 3, Bölüm I, m. 1.3.2.

Arama ve kurtarma rejiminin altında insan hayatını korumaya yönelik bir sebep bulunmaktadır. Devletler bu yükümlülüklerini, kıyıya çektikleri gemilerde bulunan karaya çıkardıkları sığınmacıları geri göndermeme ilkesinin varlığı neticesinde üzerlerinde bir yük olarak görebilmektedir. Bu da özellikle Avrupa Birliğine¹⁷⁸ üye kimi devletlerde göçmenlere ilişkin kaygıların arama ve kurtarmaya ilişkin insani yükümlülüklerin önüne geçmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle devletler SAR Sözleşmesinde yer alan “güvenli yer” konusunda üzerinde uzlaşılan kriterlerin bulunmamasından da faydalanmaktadır.¹⁷⁹

Bu hususta esas olan genellikle bir sonraki uğrama limanında karaya çıkarmadır. Bir sonraki uğrama limanı şartlar elverdiği ölçüde coğrafi olarak en yakın liman olmalıdır. Kurtarılan gemiye ilk binilen liman ise, çok sayıda kurtarılan kişi söz konusu olduğu için güvenli olarak görülmeyecektir ve en yakın olsa dâhi karaya çıkarma için uygun yer olmayacaktır. Bunun dışında geminin önceden planlanan uğrama limanı da kurtardığı kişilerden veya herhangi bir sebepten ötürü güvenlik sorunu olmadığı müddetçe uygun olacaktır. Kimi durumlarda ise en yakın liman yerine, kurtarılan kişilerin yaralı veya hasta olmaları söz konusu ise bakıma ihtiyaç duymaları sebebiyle en donanımlı liman tercih edilebilecektir.¹⁸⁰

Tüm bunların yanı sıra karaya çıkma noktasını belirlemede en öncelikli husus güvenlik olmalıdır. Güvenlik dışında devletlerin uluslararası deniz hukuku ve uluslararası mülteci hukukundan doğan yükümlülükleri, kurtarılan kişilerin insani kaygıları, kurtarılan kişilerin sayısı ile kurtaran geminin ihtiyaçları karşılama kapasitesi, söz konusu limanın teknik yeterlilikleri, sağlam temellere dayalı zulüm korkusu yaşayan kişilerin, menşe ülkelerinde karaya çıkarılmasından kaçınılması ve son olarak da kurtarma

¹⁷⁸AB düzeyinde, göçmenlerin ilk karaya çıktıkları devlet, AB Ortak Sığınma Sistemi ve Dublin Sözleşmesi uyarınca bu kişilerin kabulü ve taranmasından, sığınma taleplerinin işleme konulmasından ve geri dönüşlerinin kolaylaştırılmasından yasal olarak sorumludur. SAR Sözleşmesi, arama ve kurtarma bölgesinden sorumlu devleti “güvenli bir yer” konusunda karar verici kılmaktadır. Bu durumda devletlerin temel kaygısının yardım sağlamaktan ziyade kendi göç sistemleri olduğu söylenebilecektir. Zira AB’nin göçmenlere ilişkin kalıcı bir yük paylaşım mekanizması bulunmadığından, kurtaran devletin sığınmacı yükünü tek başına taşıması gerekmektedir. Özellikle Yunanistan ve İtalya gibi Akdeniz üzerinden yoğun sığınmacı akınına uğrayan devletler arama ve kurtarma operasyonlarına katılmaktan imtina etmektedirler ve bu durumda statülerine bakılmaksızın herkese karşı bir kurtarma yükümlülüğü getiren, arama ve kurtarmaya ilişkin uluslararası yükümlülüklerine aykırı davranmaktadırlar. A. Klug (2014). Strengthening the Protection of Migrants and Refugees in Distress at Sea through International Cooperation and Burden-Sharing. *International Journal of Refugee Law*, 26(1), s. 63.; V. Moreno-Lax, 2011, **a.g.k.**, 175.; T. Başaran (2015). The Saved and the Drowned: Governing Indifference in the Name of Security. *Security Dialogue*, 46(3), s. 205–206.

¹⁷⁹Pugh, 2004, **a.g.k.**, 63.

¹⁸⁰UNHCR (2002). Background Note on the Protection of Asylum-Seekers and Refugees Rescued at Sea. p.30, s.8.

operasyonunu üstlenen denizcilik şirketlerinin mali sonuç ve sorumlulukları göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁸¹

2.3. Geri Göndermeme İlkesinin Deniz Alanlarında Görünümü

2.3.1. Deniz yetki alanları kavramı, ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi

Devletlerin egemen eşitliği ilkesi, uluslararası hukukun en temel ilkelerindedir. BM Antlaşması'nda Örgütün BM'ye üye devletlerin tümünün egemen eşitliği üzerine kurulduğu ifade edilmiştir. (m. 2/1) Egemenliğin yansımalarından bir tanesi de devletin yetkisidir ve hatta egemenlik en geniş yetki şekli olarak tanımlanabilecektir.¹⁸² Devletin ülkesinde, kamu düzenini sağlamak amacıyla hukuki ve cezai düzenlemeleri yapma yetkisi mevcuttur. Bahsi geçen maddenin 7. fıkrasında ise, devletlerin diğer devletlerin iç yetki alanına giren konulara müdahale yasağı getirilmiştir.¹⁸³

Bununla birlikte yetki kavramı, uluslararası hukukta pek çok anlamda kullanılmaktadır. UAD'nin yargı yetkisi şeklindeki kullanımda, Divan'ın görev alanını tespit etmek için kullanılan yetki kavramı, uluslararası deniz hukukunda var olan deniz alanlarındaki yetki kavramında ise kıyı devletinin söz konusu alanlardaki egemenlik de dâhil olmak üzere belirli hakları kullandıkları ve yükümlülükler altına girdikleri bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁴

Devletin ülkesi ise, devlet olmanın unsurlarından birisi olup, devletlerin yetkilerini veya egemen haklarını kullanacakları alandır. Ülke, temel olarak kara ülkesi ve buna bağlı olarak var olan deniz ülkesi ve hava ülkesi olmak üzere üç alandan oluşur.¹⁸⁵ Kara ülkesi var olmadan, diğer ülkelerin varlığından söz etmek mümkün olmayacaktır. Devlet yetkisini, ülkesinde meydana gelen tüm olaylarda, tüm kişilere ve şeylere uygulayabilecektir.¹⁸⁶

Denizler, ulusal yetki alanlarının içerisinde olsun ya da olmasın, dünya yüzeyinin yüzde 70,8'ini ve 361,3 milyon kilometrekarelik alanı kaplayan,¹⁸⁷ birbirleriyle doğal bağlantı içerisindeki tuzlu su alanları olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası deniz hukuku

¹⁸¹UNHCR, 2002, **a.g.k.**, p.31, s.8-9.

¹⁸²R. H. Steinberg (2004). Who is Sovereign. *Stanford Journal of International Law*, 40(2), s. 331.

¹⁸³BM Antlaşması, m. 2(1) ve m. 2(7). Kanun No: 4801. RG 24 Ağustos 1945, S. 6092.

¹⁸⁴Aksar, 2021, **a.g.k.**, 273.

¹⁸⁵H. Pazarıcı (2021). *Uluslararası Hukuk Dersleri (2. Kitap)*. Ankara: Turhan Kitabevi, s. 11.

¹⁸⁶Ü. E. Ertuğrul (2017). Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine Göre Kıyı Devletinin Egemen Hakları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXI (1), s. 45.

¹⁸⁷R. Ranjeva ve C. Cadoux (1992). *Droit International Public*. Vanves: Edicef, s.153.

kurallarının uygulandıkları alanların başında gelmektedir.¹⁸⁸ Tanımından da anlaşılacağı üzere uluslararası hukuka göre deniz olmanın iki niteliğe sahip olmaktan geçtiği görülmektedir; tuzlu su alanı olmak ve tüm dünya yüzeyinde doğal bir bağlantı içerisinde olmak. Bu iki niteliği haiz olmayan su alanları göl olarak değerlendirilmektedir.¹⁸⁹

Tarih boyunca devletlerin, çıkarlarını korumak adına; güvenlik endişelerinin giderilmesi, canlı ve cansız kaynakların kullanılarak ekonomik fayda elde edilmesi amaçlarıyla denizler üzerinde hak iddia etmelerine şahit olunmuştur. Devletlerin deniz üzerindeki hak iddialarındaki amaçlarının farklı olması, devletlerin bu amaçlar doğrultusunda egemenlik iddia ettiği deniz alanlarının da farklı niteliklerle ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Uluslararası hukuk kapsamında bu nitelikler, deniz alanlarının salt coğrafi farklarını değil, devletlerin çıkarları, endişeleri ve iddiaları doğrultusunda ortaya çıkan neticeyi yansıtmaktadır. Sonuç olarak da bu deniz alanlarının sınırları coğrafi ölçütlere göre değil, devletlerin ihtiyaçlarına göre oluşturulmuş ve belirli hukuki kurallara bağlanmıştır.¹⁹⁰

Devletin denizdeki egemenliğinin, klasik deniz hukukunda iç sularda ve kıyı şeridinde varlığı kabul edilmiştir. Buna istinaden yapılan ilk sınırlandırmanın, kesin çizgileri olmamakla birlikte açık denizler ve iç sular ile dar bir kıyı şeridini ayırdığı görülmüştür. 17. ve 18. Yüzyıla gelindiğinde ise, denizlerin özgürlüğünü savunanlar ile kapalı denizleri savunanların arasındaki tartışmalar sonucunda karasuları kavramı gelişmiştir.¹⁹¹ Açık denizlerin özgürlüğü ve kıyı devletinin komşu deniz üzerindeki egemenliğini ikiz sütunlar olarak tanımlayarak net bir ayırım yapan Hollandalı hâkim ve

¹⁸⁸A. Özman (2006). *Deniz Hukuku I*. Ankara: Turhan Kitabevi, s. 211.

¹⁸⁹A. Özman, 2006, **a.g.k.**, 212.; Pazarcı, 2011, **a.g.k.**, 285.

¹⁹⁰Özman, 2006, **a.g.k.**, 212. Başta karaya yakınlık olmak üzere, belirli coğrafi kıstaslar da deniz alanları için kıyı devletinin hak iddialarının ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan denizdeki yetkilerinin farklılaşmasına sebep olmuştur. İngiltere ile Norveç arasındaki Balıkçılık uyuşmazlığına ilişkin kararda, Uluslararası Adalet Divanı, “Kıyı devletine, kıyıların açıklarındaki sular üzerinde hak veren kara ülkesidir.” vurgusunu yapmıştır. International Court of Justice [ICJ] (1951). *Fisheries Case (United Kingdom v. Norway) Judgment of December 18th, 1951*. s.133. Beagle Kanalı uyuşmazlığına ilişkin verilen tahkim kararında ise “Mahkeme, aksi yönde açık bir hükmün bulunmaması hâlinde, toprak tahsisinin *ipso facto*, kendisine atfedilen bölgeye bağlı suları beraberinde taşınması gerektiğinin, hukukun ağır basan genel bir ilkesi olduğu görüşündedir.” denmiştir. United Nations [UN] (1997). *Dispute between Argentina and Chile concerning the Beagle Channel, 18 February 1977. Reports of International Arbitral Awards, Volume XXI*, para. 107, s. 145.

¹⁹¹Mare liberum (Denizlerin serbestisi) adlı eserinde Hugo Grotius, kıyı devletlerinin savunma amacıyla ya da uyuşandaki balıkçıların haklarının yabancı balıkçılara karşı korunması için kıyılarına bitişik sularda devletlerin belirli faaliyetleri düzenleme hakkına sahip olduğunu kabul etmiştir. John Seldon ise Hugo Grotius'un iddialarını çürütmek amacıyla mare clausum (kapalı denizler) adlı bir kitap yazmış ve bu kitapta, devletlerin deniz üzerinde neredeyse kara ülkesi kadar yetkili olduğuna dair tezler türetmiştir. N. Schrijver (1997). *Sovereignty Over Natural Resources, Balancing Rights and Duties*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 203.

hukuk teorisyeni Van Bynkershoek, 18. yüzyılın başında uygulanabilir bir formül geliştirerek, bu iki görüşün orta yolunu bulmuştur. Ona göre kıyı devletinin kendisini etkili bir şekilde koruyabileceği mesafe olan top menzili mesafesinde kıyı devletinin egemenliğini söz konusu olmalıydı.¹⁹² İskandinav devletleri bu görüşü geliştirerek tüm kıyı boyunca sabit bir mesafe istemiş ve dört millik bir alanda kıyı devletinin egemenliği olduğunu savunmuştur. Başlangıçta İskandinav devletlerinin görüşü üzerinde fikir birliğine varılmışsa da Bynkershoek'in top menzilini hesaplaması sonucunda, dört millik sabit mesafe yerine kıyıdan üç millik bir uzaklığa tekabül eden top menzili mesafesi kabul görmüştür.¹⁹³

Teknolojik gelişmeler, yeni yerlerin ve kaynakların keşfi neticesinde çıkarları uyarınca egemenlik haklarını genişletmek isteyen devletler, bu ikili (açık deniz-karasuları) ayrımına ek yeni deniz alanları tasnif etmeye başlamıştır. İlk olarak açık denizler ile karasuları arasında kalan ve bitişik bölge olarak adlandırılan alanda, kıyı devletinin üzerinde genel olarak sağlık, gümrük, seyrüsefer güvenliği ve balıkçılığın korunması ile ilgili idari nitelikteki bazı kısıtlı hakları kullanabileceği bir deniz alanının varlığı kabul edilmiştir.¹⁹⁴

1945 yılında ABD devlet başkanı tarafından gerçekleştirilen ve kendisinin adıyla anılan Truman bildirisi sonrasında devletler, karasularının ötesindeki açık denizlerde mutlak egemenlikleri olduğuna dair iddialarda bulunmuşlardır. Bildiri öncesinde ise devletlerin ve uluslararası hukukçuların iddiaları daha çok balıkçılık hakları üzerinden kıyı devletinin daha geniş egemenlik alanı olduğu çerçevesinde şekillenmiştir. Ancak bildiri ile kıta sahanlığı, bir uluslararası deniz hukuku kavramı olarak kendisine yer edinmiş ve bu kabul ile birlikte bazı devletler tarafından balıkçılık dışında doğal kaynakların da kıyı devletinin egemenliğinde olduğu ileri sürülmüştür.¹⁹⁵

1958 Cenevre Sözleşmelerinde kıta sahanlığına karasularındaki yetkiyi öngören “geniş karasuları” ve “balıkçılık bölgesi” kavramlarına yönelik iddiaların kabul edilmemesinin ardından, MEB kavramı geliştirilmiştir. Geniş bir alanda bazı yetkilerin

¹⁹²J. B. Scott (1923). *The Classics of International Law: De Dominio Maris Dissertatio By Cornelius Van Bynkershoek*. New York: Oxford University Press, s. 17.

¹⁹³Schrijver, 1997, **a.g.k.** 204.

¹⁹⁴UN. Doc. A/2456, Annex II. *Yearbook of the International Law Commission-1953, vol II*. s. 245.

¹⁹⁵S. L. Meray (1955). Devletler Hukukunda ‘Kıt’a sahanlığı’ Meseleleri, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 10(1), s. 81-84.

yalnızca kıyı devletine tanındığı MEB kavramı 1982 BMDHS'nin kabulü ile uluslararası hukukta kendine yer edinmiştir.¹⁹⁶

Kıyı devletinin üzerinde kıyıdan uzaklaştıkça egemenlik haklarını azalarak kullanabileceği bu deniz yetki alanlarının sınıflandırılmasında genel olarak; devletin tam egemenliği altında olan deniz alanları ve devletin bazı yetkilerini kullanabildiği deniz alanları ayrımı yapılmaktadır. Bu iki sınıfın dışında bir de devletin ulusal yetkisine tabi olmayan deniz alanları olan açık denizler mevcuttur.¹⁹⁷ Bu deniz alanların tespiti için de öncelikle bu alanların sınırlarının belirlenmesi gerekir. Bu hâlde, kıyı devletinin haklarının nereden başlayıp, nereye kadar devam edeceğinin bilinmesi gerekir. Deniz yetki alanlarının nereden başlayacağını tespitinde kullanılan yöntem ise esas hatlar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁸

2.3.2. Esas hatlar

Kıyı devletinin deniz yetki alanlarının belirlenmesinde temel prensip olarak kabul edilen ve bu yetki alanlarının başlangıcı olan esas hat kavramının ortaya çıkışı iç suların ve karasularının belirlenmesi ile gerçekleşmiştir. 17. yüzyılın başlarından itibaren esas hat kavramının kullanıldığı görülmektedir. 19. yüzyılda uluslararası antlaşmalar yoluyla esas hat kavramı yeniliklerle tanışmıştır. Kıyı devletinin sahil çizgisi dışında, körfez ağzının belirli nitelikleri taşıması hâlinde ağız açıklığı boyunca çizilmesi ile kavram bu dönemde geliştirilmiştir.¹⁹⁹ 20. yüzyılın başlarında geniş çaplı bir uluslararası antlaşma ile düzenlenmesi için çalışmalar yapılmışsa da fikir ayrılıkları neticesinde bu çabalar boşa çıkmıştır. Geniş çaplı bir uluslararası antlaşma olan 1958 tarihli Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi'nde düzenlenene kadar esas hat kavramını netleştirmek için herhangi bir girişim olmamıştır.²⁰⁰ Esas hat, 1982 tarihli Sözleşme'nin 5. ila 16. maddelerinde

¹⁹⁶E. Bozkurt (2006). Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(5), s. 68-73.

¹⁹⁷Pazarıcı, 2021, **a.g.k.** 303 vd.; Özman, 2006, **a.g.k.**, 213 vd.; Y. Acer, İ. Kaya (2022). *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*. 13. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 203 vd.; F. Tabanlı (2021). *Uluslararası Hukukta Deniz Yatağı Faaliyetlerinden Kaynaklı Deniz Kirliliği ve Devletlerin Sorumluluğu*. Ankara: Yetkin Yayınları, s. 27 vd.

¹⁹⁸Özman, 2006, **a.g.k.**, 213.

¹⁹⁹Örneğin: 1839 tarihli İngiliz-Fransız Balıkçılık Antlaşması ile körfez ağzına 10 mile kadar düz bir esas hat çizilmesi düzenlenmiştir. Daha sonra 1882 tarihli Kuzey Denizi Balıkçılık Antlaşması ile bu düzenleme tekrar kaleme alınmış ve esas hattın körfez girişine olabildiğince yakın çizilmesi kararlaştırılmıştır. T. Kalijarvi (1932). Scandinavian Claims to Jurisdiction over Territorial Waters. *The American Journal of International Law*, 26(1), s. 67.

²⁰⁰Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone. Done at Geneva, on 29 April 1958. Art. 3.

arasında detaylı olarak ele alınmış ve 1958 tarihli sözleşmedeki düzenlemeler burada da kendine yer bulmuştur.

BMDHS’de esas hatlar için üç farklı durum göz önünde bulundurulmuştur. Bu kapsamda ortaya normal esas hat, düz esas hat ve takımda esas hattı kavramları çıkmıştır. BMDHS’nin 5. maddesinde, “karasularının genişliğinin ölçülmeye başlandığı normal esas hat, kıyı devleti tarafından resmi olarak tanınan büyük ölçekli haritalarda işaretlendiği şekliyle, kıyı şeridi boyunca uzanan alçak dalga hattı” olarak tanımlanmıştır. Buna göre normal esas hat, kara ile denizin alçak dalga durumunda birleştiği noktalardan çizilen bir çizgi ile belirlenecektir. Devletlerin yetkisi altındaki deniz alanlarının geniş olması amacıyla, denizin en düşük dalga seviyesindeki hâli esas hat olarak benimsenmiştir.²⁰¹

Düz esas hat kavramının ortaya çıktığı 19. yüzyıl itibariyle örf ve âdet kuralı hâline geldiği, 1951 tarihli İngiltere-Norveç Balıkçılık Uyuşmazlığına dair UAD’nin vermiş olduğu kararda vurgulanmıştır. Divan’ın kararı 1958 tarihli Sözleşmeyi hazırlayanları etkilemiş ve düz esas hat kavramının tanımı söz konusu karardaki hâliyle önce 1958 tarihli Sözleşmede kullanılmış, daha sonra ise 1982 tarihli BMDHS’de korunmuştur.²⁰² BMDHS’nin 7(1). maddesine göre düz esas hat, “kıyının derin bir şekilde girintili çıkıntılı olduğu veya hemen yakınında kıyı boyunca uzanan adaların bulunduğu yerlerde, karasularının genişliğinin ölçüldüğü esas hattın çizilmesinde uygun noktaları birleştiren” çizgidir. Bu noktalar, kıyıda çıkıntılarının en uç noktalarından ve kıyı şeridi boyunca uzanan adaların kıyıya en uzak uçlarındaki noktalarından geçecektir.

2.3.3. Devletin egemenliği altındaki deniz alanları

2.3.3.1. İç sular

2.3.3.1.1. Genel olarak

İç sular, iki hâlde kendini göstermektedir. En düşük dalga hâlinde kara ile denizin birleştiği yerden çizilen normal esas hat ile kıyı devletinin kara ülkesi arasında kalan deniz alanları iç suların ilk görünüş biçimidir. İkinci olarak, kıyı devletinin girintili çıkıntılı sahil şeridi ve kıyıya yakın adalarının bulunması hâlinde buralardan çizilecek olan düz

²⁰¹Özman, 2006, **a.g.k.**, 215-216.

²⁰²T. Scovazzi (1999). *The Establishment of Straight Baselines Systems: The Rules and the Practice: Order for the Oceans at the Turn of the Century.* (Ed: D. Vidas, W. Østreng), The Hague: Kluwer Law International, s. 453.

esas hat ile kara ülkesi arasında kalan alandaki su kütlesini kapsamaktadır. Aynı kavram devletin kara ülkesi üzerindeki nehir, göl, akarsu gibi su alanları için de kullanılmaktaysa da uluslararası deniz hukuku kapsamında ele alınan iç sular, yukarıdaki iki grubu da kapsayacak şekilde “denizin kara ile birleştiği yüksek dalga çizgisi ile normal veya düz esas hat arasında kalan” bölgeyi kapsayan deniz alanlarıdır.²⁰³

Hükümlerinin örf ve âdet hukuku kuralığı niteliği bulunan 1982 tarihli Sözleşmede “karasularının esas hattının kara tarafında kalan sular” şeklinde tanımlanan iç sular, (BMDHS m. 8(1)) aynı zamanda uluslararası deniz hukuku kurallarına göre ağız açıklığı 24 deniz milini geçmeyen ve ağız açıklığının çap olarak kabul edildiği bir yarım dairenin yüzölçümüne eşit veya ondan büyük bir su alanı bulunan körfezleri de kapsamaktadır. (BMDHS m. 10(4)) Ancak aynı körfezde birden fazla devletin kıyısının olması durumunda körfez suları iç sular kapsamında değerlendirilmeyecektir. (BMDHS m. 10(1))

İç sularda devletin münhasır egemenlik haklarının varlığı söz konusudur. Ancak uygulamada iki nokta tartışmaya sebep vermektedir. Bu noktalar; limanlara ve diğer iç sulara yabancı devlet gemilerinin girişleri ve kıyı devletinin iç sularda yargı yetkisidir.²⁰⁴

2.3.3.1.2. İç suların hukuki statüsü ve geri gönderme ilkesi

İç suların hukuki statüsüne ilişkin temel ilke, kıyı devletinin kara ülkesinin ayrılmaz bir parçasıymış gibi iç sularında egemenliğe sahip olmasıdır. Bunun bir neticesi olarak yabancı unsurlu gemilerin iç sulara girmesi, kıyı devletinin izni olmadan mümkün değildir. Bununla birlikte devletlerin düz esas hat yöntemini uygulayarak, önceden iç sular olarak kabul edilmeyen deniz alanlarını iç suları olarak belirlemesi neticesinde, yabancı unsurlu gemilerin zararsız geçiş hakları korunacaktır. (BMDHS m. 8(2)) Ayrıca tehlike altındaki gemilerin uluslararası hukukun yerleşik bir örf ve âdet kuralı olarak izinsiz bir şekilde iç sulara girme hakkı mevcuttur.²⁰⁵

Devletlerin deniz ticaretine olan bağımlılıkları, yabancı ticari gemilerin limanlara erişim konusunu gündeme getirmektedir.²⁰⁶ BMDHS, limanların erişime açık olması konusunda herhangi bir düzenleme içermemektedir. Bu hak yaygın olarak akit taraflar

²⁰³Özman, 2006, **a.g.k.**, 247.

²⁰⁴Aksar, 2021, **a.g.k.**, 33.

²⁰⁵R. Churchill and A.V. Lowe (1999). *The Law of the Sea* (3rd Edition). Manchester: Manchester University Press, s. 50-60.

²⁰⁶L.B. Sohn vd., (2010). *The Law of the Sea in a Nutshell* (2nd Edition). Eagan: West Publishing, s. 173.

arasında karşılıklı erişim hakkı tanıyan iki veya çok taraflı dostluk, ticaret ve seyrüsefer antlaşmaları ile, eşit işlem ve karşılıklılık ilkeleri uyarınca düzenlenmektedir.²⁰⁷ Bu hak yaygın olarak devletler tarafından birbirine tanınsa dâhi, örf ve âdet kuralı oluşmamıştır. Ancak yabancı devlet gemilerinin arıza ve tehlikeli hava koşulları gibi mücbir sebeplerle iç sulara girmelerine engel olunamayacağı şeklinde bir örf ve âdet kuralı mevcuttur.²⁰⁸ Kıyı devleti Sözleşmeye göre burada kurallara uyulması adına gerekli gördüğü önlemleri alabilecektir. (BMDHS m. 25(2))

Bir diğer mesele, kıyı devletinin iç sularında gerçekleşen bir olay neticesinde yabancı unsurlu bir gemi üzerindeki yargı yetkisidir. Temel sorun ise hem bayrak devletini hem de kıyı devletini ilgilendiren olaylarda hangisinin yargı yetkisi olduğu, bu yargı yetkisinin eş zamanlı mı yoksa münhasıran bir devlette mi olduğu ve burada hangi devletin kanunlarının uygulanacağıdır.²⁰⁹

Kıyı devletinin ülkesinin ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilen iç sularda, elbette ki hem yabancı unsurlu gemi hem de mürettebat üzerinde tam yargı yetkisi mevcuttur.²¹⁰ Ancak uygulamada devletler bu haklarından, kendi yasal düzenlemelerine ve çıkarlarına bir hanel gelmediği müddetçe feragat etmektedirler. Kıyı devletinin barışına, güvenliğine, denizlerinin temizliğine, sağlık, göç ve gümrük mevzuatlarına aykırı fiiller olmadığı sürece, yargı yetkisini kullanmadığı görülmektedir. (BMDHS m. 21) Bunun yanı sıra, gemi içerisinde mürettebattan olmayan kişiler tarafından işlenen suçlarda ve mürettebat tarafından işlense de geminin kaptanının ya da bayrak devletinin diplomatik temsilcilerinin veya konsolosluk memurlarının çağrılarına sebep olan olaylarda kıyı devletinin yargı yetkisini kullandığı görülmektedir.²¹¹

Bu bağlamda kıyı devleti iç sularda, ülkesellik prensibinin de bir gereği olarak, yasa dışı göçe karşı tüm yetkilerini kullanabilmektedir. İç hukuk düzenlemeleri yapabilmekte ve bu düzenlemeleri uygulayabilmektedir. Kıyı devleti ulusal hukuk kurallarına göre iç

²⁰⁷Örneğin; 1961 tarihli Belçika ve Amerika Birleşik Devletleri Dostluk Antlaşması m.13/1'de taraflar birbirlerinin seyrüsefere ve dış ticarete açık tüm limanlarına giriş için özgürlük tanımışlardır. Bkz. <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20480/volume-480-i-6967-english.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2023)

²⁰⁸M. Sur (2022). *Uluslararası Hukukun Esasları*. (15. Baskı), İstanbul: Beta Basım Yayın, s. 308.

²⁰⁹Sohn, 2010, **a.g.k.**, 189.

²¹⁰Bu durumun istisnası, devlet dokunulmazlığı ve diplomatik dokunulmazlık kapsamında değerlendirilen gemiler ve mürettebat üzerinde devletin yargı yetkisinin olmadığıdır. Ancak bu gemilerin mürettebatları kıyıya çıktıktan sonra işleyecekleri suçlar için kıyı devletinin cezai yetkisi tamdır. Özman, 2006, **a.g.k.**, 258 vd.

²¹¹T. Hillier (1998). *Sourcebook on Public International Law*. London: Cavendish Publishing, s. 378.; Pazarcı, 2021, **a.g.k.**, 312.

sularındaki bu gibi olaylarda durdurma, engelleme, gemiye çıkma, kovuşturma ve el koyma gibi denetim ve uygulamaları gerçekleştirebilmektedir.²¹² Ayrıca BMDHS'nin 25. maddesinin 2. fıkrası kapsamında kıyı devleti bu gibi durumlarda karasularından iç sularına girmekte olan gemiyi reddedebilmekte ve karasularını terk etmesini isteyebilmektedir.

Kıyı devletinin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne taraf olması hâlinde, bu gibi denetim ve tedbirleri gerçekleştirirken, bu gemilerin içerisinde sığınma başvurusunda bulunmak isteyen kişilerin bulunup bulunmadığına dikkat etmelidir. Zira bu kişilerin varlığı hâlinde geri göndermeme ilkesinin ihlâli söz konusu olabilecektir ve BMDHS, içerisinde de sıklıkla vurgulandığı üzere, uluslararası hukukun diğer kurallarına uygun olarak uygulanmalıdır.²¹³ Bu durumda sığınma başvurusunda bulunmak isteyen kişiler derhâl yetkililere bildirilecek ve 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında bu kişilere kıyı devletinin ülkesine yasa dışı girişleri ve burada yasa dışı bulunmaları sebepleriyle herhangi bir cezai yargılama yapılmayacaktır. (1951 Sözleşmesi m. 31(1))

Burada değerlendirmeyi yapacak olan kıyı devleti yetkilileri, sığınma başvurusunda bulunan kişilerin hayatlarının ve özgürlüklerinin tehdit altında olacağı ülkelerin sınırlarına geri gönderilmesi ve iadesi yasak olduğundan, sınır dışı edilmeleri hâlinde geri gönderme yasağının ihlâli söz konusu olacak sığınmacıları sınır dışı etmeyecektir. Ayrıca değerlendirme sırasında 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne göre sığınma başvuruları haklı gerekçelere dayanmayan kişileri sınır dışı edebilecektir.²¹⁴

Sonuç olarak kıyı devleti, karasularından iç sularına girmeye çalışan bu gemileri direkt geri çevirmeyecek, detaylı incelemeleri yapacaktır. Ancak söz konusu göçmenlerin 1951 Sözleşmesi'nin 31. maddesi kapsamında sığınma talep etme hakkı varsa da bu gemilerin zararsız geçiş hakkını ihlâl ettiği gerçeği değişmeyecektir ve kıyı devleti bu gemilere karşı, sığınma taleplerine hâlel getirmeksizin her türlü önlemi alabileceklerdir. Bu kapsamda kıyı devleti uyguladığı önlemler çerçevesinde diğer devletlerin haklarına, hukuka aykırı bir şekilde müdahale etmemeye özen göstermelidir.²¹⁵

²¹²Goodwin-Gill ve McAdam, 2021, **a.g.k.**, 340.

²¹³G. Aydın (2016). Deniz Yoluyla Gerçekleştirilen Düzensiz Göç ile Mücadelede Devletlerin Yetki ve Uygulamaları, *Göç Araştırmaları Dergisi*. 2(2), s.131.

²¹⁴Aydın, 2016, **a.g.k.**, 132.

²¹⁵Kıyı devletinin bu tür gemileri geri itmesi, başka bir kıyı devletinin karasularına kadar gerçekleştiriliyorsa, itmeyi gerçekleştiren kıyı devleti diğer devletin karasularında ulusal ve uluslararası hukuku ihlâl eden bir fiil gerçekleştirebilecektir. Goodwin-Gill ve McAdam, 2021, **a.g.k.**, 341.

Kıyı devletinin iç sularından karasularına doğru ayrılmakta olduğunu tespit ettiği düzensiz göçler için ise ulusal hukuktaki düzenlemelerini uygulama hakkı bulunmaktadır. Yasa dışı göçmenlerin ikamet izinlerinin olmaması durumunda sınır dışı edilmeleri mümkün olacaktır. Ancak bu kişilerin ikamet izinleri vatandaşlık bağı veya sığınma başvurusu neticesinde mevcutsa, kıyı devleti sınır dışı kararı veremeyecektir.²¹⁶

2.3.3.2. Karasuları

2.3.3.2.1. Genel Olarak

Tarihi süreçte devletlerin kendilerine yakın olan deniz alanlarında egemenlikleri olduğu fikri gelişmiştir. Burada söz konusu alan, kıyı devletinin karasuları olarak adlandırılmaktadır. Karasuları, kıyı devletinin esas hattı ile belirli bir uzaklıktaki deniz alanını ifade etmektedir.²¹⁷ BMDHS 2(1)'de “Bir kıyı devletinin egemenliği, kara ülkesi ve iç sularının ötesinde ve bir takımada devleti söz konusu olduğunda, takımada sularının ötesinde, karasuları olarak tanımlanan bitişik bir deniz alanına kadar uzanır” şeklinde düzenlenmiştir. Bu hüküm ile karasularının kıyı devletinin egemenliği altındaki bir deniz alanı olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁸

BMDHS 2(2)'de ise karasularındaki egemenliğin, bu bölge üzerindeki hava sahasını, deniz tabanını ve toprak altını kapsadığı düzenlenmiştir. Kıyı devleti tıpkı su kütlelerinde olduğu gibi bu bölgelerde de ülkesel egemenliğinin bir sonucu olarak düzenleme yapma yetkisine sahiptir.

Karasularının genişliği bu kavramın ortaya çıkışından itibaren tartışılmış ve hâlâ da tartışılmaktadır. Daha önceki düzenlemelerde olduğu gibi uluslararası toplumun ortak kanaatini yansıtan bir şekilde karasularının genişliği ile ilgili BMDHS (3). maddesindeki düzenlemeye göre her devlet esas hattın itibaren 12 deniz milini aşmayan bir sınıra kadar karasularını belirleme hakkına sahiptir. Aynı deniz alanındaki farklı devletlere ait karşılıklı ya da bitişik kıyılarda karasularının dış ve yan sınırları ilk olarak devletler arasında antlaşma ile tespit edilecektir. (BMDHS m. 15)

²¹⁶Pallis, 2002, **a.g.k.**, 340-341, 358.

²¹⁷Özman, 2006, **a.g.k.**, 285.

²¹⁸Tabanlı, 2021, **a.g.k.**, 28.

2.3.3.2.2. Karasularının hukuki statüsü ve geri göndermeme ilkesi

Yukarıda açıklandığı üzere, uluslararası hukukta kıyı devletinin karasularındaki egemenliği tam ve münhasırdır. Bu kapsamda kıyı devleti uluslararası hukuk aksini öngörmedikçe tüm konu, kişi ve olaylar üzerinde yetkilerini kullanabilecektir. Kıyı devletinin karasuları üzerindeki bu tam ve münhasır egemenliği, uluslararası hukuk tarafından zararsız geçiş hakkı ile sınırlamıştır.²¹⁹ Bunun yanı sıra iç sularda ve kara ülkesinde yabancılara tanınan birtakım dokunulmazlıklar ve ayrıcalıklar da varlığını korur.

Zararsız geçiş hakkı, BMDHS'ye göre "(...) denize kıyısı olsun ya da olmasın, tüm devletlerin (...)" diğer devletlerin karasularında kullanabilecekleri bir haktır. Geçiş terimi ise "(...) iç sulara girmeden ya da iç sular dışındaki bir demir yeri veya bir liman tesisinde durmaksızın karasularından geçmek veya iç sulara girmek ya da bu suları terk etmek veya bu nitelikteki bir demir yerinde ya da liman tesisinde durmak veya buraları terk etmek amacıyla yapılan karasularındaki seyrüsefer(...)" olarak tanımlanmıştır. Ayrıca geçişin sürekli ve çabuk olması düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra durma ve demirleme, geçişin zorunlu bir parçası olduğu sürece, mücbir sebeplerle ya da tehlike nedeniyle yapılabilecektir. (BMDHS m. 18)

BMDHS'de zararsızlık kavramı ise "(...) kıyı devletinin barışına, düzenine veya güvenliğine zarar vermeyen her geçiş zararsızdır" şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca aynı maddenin 2. fıkrasında kıyı devletinin barışına, düzenine veya güvenliğine zarar veren faaliyetler sayılmıştır. (BMDHS m. 19) Denizaltılar ve diğer su altı araçları için de zararsız geçiş haklarını kullandıkları sırada, yukarıdaki kurallara uymakla birlikte su yüzeyinde, bayrakları çekili hâlde seyir zorunluluğu getirilmiştir. (BMDHS m. 20)

Kıyı devleti zararsız geçişe ilişkin BMDHS'nin 25. maddesi kapsamında kanun ve kurallar getirebilmekte ve zararsız olmayan geçişi engellemek için gerekli önlemleri alabilmektedir. Buna göre kıyı devleti, iç sulara veya limanlara giden gemilerin tabi olacağı şartların ihlâlini önlemek adına gereken düzenlemeleri yapabilmektedir. Makul bir şekilde duyurulması hâlinde, karasularının belirli bölgelerinde, yabancı gemiler arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin zararsız geçiş hakkını geçici olarak durdurabilmektedir. Bu kapsamda kıyı devleti, zararsız geçişin ihlâlinden şüphelendiği hâllerde gemiye çıkıp, denetim yapabilmektedir.

²¹⁹Y. Tanaka (2019). *The International Law of the Sea*. (3rd Edition), Cambridge: Cambridge University Press, s. 104.

Karasularında devletin yargı yetkisine getirilen kısıtlamalar ise ticaret ve savaş veya ticari olmayan devlet gemileri yönlerinden ayrı ayrı ele alınmalıdır.²²⁰ Kıyı devletinin ticari gemiler üzerinde kural olarak hukuki yargı yetkisi bulunmamaktadır. Ancak karasularında yapılan yolculuk esnasında yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir ticari gemiye hukuki yargı yetkisini kullanabilmektedir. Ticari gemiler üzerinde cezai yargı yetkisi ise tıpkı iç sulardaki cezai yargı yetkisinde olduğu gibi sınırlı sayılmıştır. Buna göre kıyı devletinin barışını, güvenliğini veya düzenini bozacak türden suçlarda, kıyı devletine sirayet eden suçlarda, gemi kaptanının veya suç neticesinde bayrak devletinin diplomatik temsilcileri veya konsolosluk memurları tarafından yardım istendiği hâllerde ve uyuşturucu veya psikotrop maddelerin yasa dışı trafiğinin bastırılması için gerekli olması hâlinde kıyı devleti cezai yetkisini kullanabilmektedir. (BMDHS m. 27 (1))

Kıyı devletinin savaş gemileri veya ticari olmayan devlet gemileri söz konusu olduğunda, bunların yargı muafiyetleri sebebiyle bu yetkilerini kullanması mümkün değildir. Burada kıyı devleti uluslararası veya ulusal hukuk kurallarını ihlâl eden bu türden gemilere uyarıda bulunmaları, uyarıları dikkate almayan gemilerin karasularını terk etmelerini istemesi gerekmektedir. (BMDHS m. 30-32) Bu türden gemilerin kıyı devletinin karasularındaki faaliyetlerinden zarar doğmuşsa, geminin tescil edildiği devletin sorumluluğu söz konusu olacaktır.²²¹

Yasa dışı göçmenlerin ya da kaçak yolcuların karasularında taşındığı bir geminin varlığı da tıpkı iç sularda olduğu gibi devletin ülkesel yetkisi kapsamına girmektedir. Zararsız geçiş hakkının dışında bırakılan, kıyı devletinin barış ve düzenini bozacağı durumlardan olduğu değerlendirilen söz konusu bir olayın varlığında kıyı devleti gemi üzerinde cezai yargı yetkisini kullanabilecektir. Devletin yetkilerini kullanabilmesi durumuna sebep olacak bir olayın gerçekleşmesi, karasularındaki geminin; devletin kara ülkesinden ya da iç sularından ayrılarak karasularından geçmesi, açık denizden gelerek yasa dışı göçmenleri kıyı devletinin kara ülkesi ya da karasularına bırakması veya kıyı devletinin karasuları veya iç sularında başka taşıtlara aktarması şeklinde kendini gösterebilmektedir.²²²

Kıyı devleti cezai yargı yetkisini kullanırken olası sığınma taleplerine de dikkat etmeli ve 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin 31. madde hükmünü göz önünde

²²⁰Özbay, 2006, a.g.k., 327.

²²¹Aksar, 2021, a.g.k., 44.

²²²Aydın, 2016, a.g.k., 136.

bulundurmalıdır. Buna göre, sığınma talebinde bulunan kişi için, geçerli nedenlerini göstermeleri koşuluyla, izinsiz bir şekilde devletin ülkesine girmesi ya da o ülkede bulunması gerekçeleri ile herhangi bir cezalandırma söz konusu olmayacaktır. (1951 Sözleşmesi m. 31)

Kıyı devletinin sığınmacıları taşıyan gemileri karasularında tespiti durumunda, bu gemileri kıyı devletinin güvenliğini ihlâli gerekçesi karasularından çıkartması mümkündür. Daha geniş bir bağlamda kıyı devleti karasularında göçe ilişkin düzenlemeler yapıp bunları uygulama hakkına da sahiptir. Ancak kıyı devleti bu düzenlemeleri yaparken veya zararsız geçiş niteliğinin ortadan kalktığı gerekçesiyle söz konusu gemileri karasularından çıkartırken 1951 Sözleşmesi'nden doğan yükümlülüklerini ve geri göndermeme ilkesini dikkate almalıdır. Zira kıyı devletinin egemenliği altında olan bu deniz alanından çıkartılan olası sığınmacılar, geri gönderme yasağının ihlâli anlamına gelecektir.²²³

Bir görüşe göre, karasularına alınmayan bir gemi her zaman geri göndermeme ilkesinin ihlâline sebep olmayacaktır. Zira bu gemiler karasularından çıktıkları zaman kendilerini kabul edecek, güvenli bir ülkeye ulaşmaları mümkün olabilecektir.²²⁴ Bu durum olası görünse de bu kişilerin deniz yoluyla kendilerini kabul edecekleri, güvenli bir ülkeye ulaşmaları da oldukça zordur. Bu sebeple sığınmacıları taşıyan geminin karasularına alınmamasının bir ihlâle sebep olup olmadığı, olayın tüm özellikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.²²⁵ Açık denizlere geri gönderilen deniz aracı başka bir seçeneği olmadığı için menşe ülkesine geri dönüyorsa, karasularından çıkararak devlet için bu bir geri gönderme olacaktır. Karasularından çıkararak devlet, sığınma prosedürlerine başlamayacak ve güvenli olmayan bir devlete yönlendiriyorsa ve bu devlet sığınmacıları kabul etmiyorsa ikisi için de ihlâl söz konusu olacaktır.

²²³D. Kızılsümer Özer (2007). Denizden Gelen Sığınmacılar ve Uluslararası Hukuk, *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 3(10), s. 83-84.

²²⁴Goodwin-Gill ve McAdam, 2021, **a.g.k.**, 331.

²²⁵Pallis, 2002, **a.g.k.**, 349.

2.3.4. Devletin münhasıran yetkilerini kullanabildiği deniz alanları

2.3.4.1. Bitişik bölge

2.3.4.1.1. Genel olarak

Bitişik bölge, kıyı devletinin esas hattından itibaren 24 deniz milinin ötesine uzanamayan, kendi toprakları veya karasuları içinde gümrük, maliye, göç ve sağlık yasalarına ve düzenlemelerine aykırı davranışları önlemek ve bu tarz davranışları cezalandırmak için gerekli kontrolleri uygulayabileceği, karasularına bitişik bir deniz alanıdır. Kıyı devletinin bu bölgedeki yetkilerini kullanması için bitişik bölgesini ilan etmesi gereklidir. (BMDHS, m. 33)

2.3.4.1.2. Bitişik bölgenin hukuki statüsü ve geri gönderme ilkesi

Kıyı devletinin kara ülkesinde veya karasularında gerçekleştirilen, gümrük, maliye, göç ve sağlık yasalarına aykırı fiillerin önlenmesi ve cezalandırılması amacıyla uluslararası hukukta düzenlenen bu bölgede devletin ulusal yasalarının geçerli olmadığını belirtmek gerekir. Diğer bir deyişle kıyı devleti bu bölgede yasama değil, yalnızca yürütme yetkisini kullanabilmektedir.²²⁶ Zira bu bölge yalnızca devletin kara ülkesi ve karasularında gerçekleşmesi muhtemel eylemlere yönelik gözlem ve önleme amaçlı, buralarda gerçekleşen eylemlere yönelik ise cezai yetkisini kullanabileceği bir bölgedir.²²⁷ Özetle bu bölge, kıyı devletinin karasularında veya kara ülkesindeki ulusal hukukuna aykırı davranışlara yönelik bir takım yürütme yetkilerinin olduğu bir bölgedir.

Bunun yanı sıra kıyı devletleri bitişik bölgelerinde BMDHS'nin 303. maddesinin 2. fıkrasına uygun olarak sualtı kültürel mirasına yönelik faaliyetler düzenleyebilir ve bunların düzenlenmesine izin verebilirler. Kıyı devleti bu faaliyetleri düzenlerken sualtı kültürel mirasının yerinde korunmasına öncelik vermelidir. Ayrıca bu faaliyetleri ticari amaçla, sualtı kültürel mirasını olumsuz etkileyecek bir şekilde ve yıkıcı teknikler kullanarak gerçekleştirmeyecektir.²²⁸

²²⁶Tanaka, 2019, a.g.k.,147.

²²⁷G. Fitzmaurice (1959). Some Results of the Geneva Conference on the Law of the Sea, *The International and Comparative Law Quarterly*, 8(1), s. 114.

²²⁸BMDHS'nin sualtı kültürel mirasına yönelik hükümlerinin yetersiz olması ve pek çok sorunu çözümsüz bırakması, BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından düzenlenen ve 2001 yılında yürürlüğe giren Sözleşme ile bu sorunlar büyük ölçüde çözülmüştür. UNESCO (2001). Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, Paris. m. 8 ve ek kurallar.;M. J. Aznar (2014). The Contiguous Zone as an Archaeological Maritime Zone. *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 29(1), s.1-2.

Bitişik bölgede kıyı devletinin yetkisi uzun zamandır uluslararası hukuk tarafından izin verilen uygulamaya yönelik önlemlerle sınırlandırılmıştır. 1982 Sözleşmesi'nin 33. maddesi kapsamında kıyı devletine verilen gerekli kontrol yetkisinin, bir gemiye yaklaşma, denetleme ve uyarma hakkını içerdiği ve uluslararası hukuk tarafından ayrıca düzenlenen suçlar hariç bu bölgede gemiye çıkma ya da cezalandırma yetkisini içermediği savunulmaktadır. Zira açık denizden devletin karasularına gelmek amacıyla bitişik bölgesine henüz girmiş bir geminin, devletin ulusal hukukunun uygulanmadığı bu alanda suç işlemiş olamayacağı savunulmaktadır.²²⁹

Bu bağlamda kıyı devletinin karasularındaki yetkileri ile kıyaslandığında, bitişik bölgede kullanabileceği yargı ve yürütmeye ilişkin yetkileri, sığınmacıları taşıdığına inanılan gemilerin alıkonmasını ya da limana çekilmesini açıkça içermemektedir. Bu “gerekli olma” şartı aynı zamanda söz konusu gemilere karşı gerçekleştirilecek uygulamanın orantılı olmasını kastetmektedir. Bu sebeplerle gemideki gerekli incelemeler bitişik bölgede yapılmalıdır.²³⁰

Bitişik bölgede “alıkoyma, limana eşlik etme ve zorla geri gönderme” yetkilerinin uygulanmayacağı savunulsa da burada gerçekleşen olayların özelliklerine bağlı olarak bu durumlarda yapılan yorumlar farklı düşünceler barındırmaktadır. Bu nedenle sığınmacılarının hak kaybının engellenmesi adına kıyı devletinin mülteci hukuku ve insan hakları hukuku kapsamındaki yükümlülüklerini göz önünde bulundurması gerekmektedir. Söz konusu geminin amacının kıyı devletinin karasularına, devletin ulusal göç yasalarını ihlâl ederek girmek olduğu çıkarımı için makul gerekçeler mevcutsa kıyı devleti gemiyi durdurabilecek ve gemiye çıkabilecektir.²³¹ Zira kıyı devletinin bu gemileri kontrol etmeden göndermesi durumunda geri gönderme yasağına aykırı hareket etme ihtimali olacaktır.

Kıyı devleti bitişik bölgesinin sığınmacıların karıştığı pek çok olay meydana gelmesi hâlinde bu konu özelinde belirli bölgelere daha fazla önem verebilirler. Bu bölgede yalnızca göçmen kaçakçılığı, düzensiz göç, vb. durumlara karşı önlemler alınmalıdır. Aksi hâlde söz konusu kişilerin sığınma arayışını araştırmaması sonucunda, bu kişilerin geri gönderilecekleri üçüncü bir devlete ya da hayati

²²⁹A. Klug ve T. Howe (2010). *The Concept of State Jurisdiction and the Applicability of the Non-refoulement Principle to Extraterritorial Interception Measures: Extraterritorial Immigration Control: Legal Challenges*. (Ed: Berbard Ryan ve Valsamis Mitsilegas). Boston: Leiden, s. 93-94.

²³⁰D.P. O'Connel (2015). *The International Law of the Sea, vol. I*. Oxford: Clarendon Press'den aktaran Goodwin-Gill ve McAdam, 2021, **a.g.k.**, 337.

²³¹Goodwin-Gill ve McAdam, 2021, **a.g.k.**, 339-340.

tehlikelerinin olduğu menşe ülkelerine gönderilmeleri söz konusu olabilecektir. Bu geri gönderme yasağının ihlâli anlamına gelebilecektir.²³²

Kesintisiz takip hakkı (*hot pursuit*)²³³ 1982 Sözleşmesi'nin 111. maddesinde düzenlenmiş olup, kıyı devleti bu hakkı iç sularında, karasularında veya bitişik bölgesinde, kanun ve düzenlemelerine aykırı hareket edildiğine dair yeterli kanıya varması hâlinde kullanabilecektir. Kesintisiz takip kıyı devletinin karasularında veya bitişik bölgenin korunması için belirlenmiş hakların ihlâli sebebiyle bitişik bölgesinde başlamalıdır. Bu hak kıta sahanlığı ve MEB üzerindeki Sözleşme kapsamındaki düzenlemelerinin ihlâli söz konusu olduğunda da kullanılabilir. (BMDHS m. 111(1), (2))

Sığınmacıların taşındığı bu gemiler, kıyı devletinin karasularına girmediğçe herhangi bir yasanın ihlâli söz konusu olmayacağından, kıyı devleti bu bölgede uluslararası hukuk kapsamında oluşan herhangi bir suça ilişkin makul bir gerekçesi olmadan kesintisiz takip hakkına başvuramayacaktır. Aksi, kıyı devletine bu bölgede verilen sınırlı yetkilerin aşımı sebebiyle uluslararası hukukun ihlâline sebep olacaktır. Ayrıca kesintisiz takip hakkına başvuran devlet, takibi söz konusu geminin bitişik bölgeden açık denize çıkmaya zorlanması sebebiyle gemide olası sığınmacıların varlığı hâlinde geri göndermeme ilkesinin ihlâline sebep olabilecektir.²³⁴

2.3.4.2. Kıta sahanlığı

2.3.4.2.1. Genel olarak

Kıta sahanlığı kara kütesinin denize doğru uzanan, sığ su katmanı ile örtülü ve nihayetinde okyanusun derinliklerinden uzakta olan kıta uzantıları ile ilgili coğrafi bir ifadedir.²³⁵ Teknolojik gelişmeler sonucunda ulaşılabilir hâle gelen deniz tabanındaki zengin petrol ve doğal gaz rezervlerinin ve geniş balıkçılık alanlarının varlığı bu alana yönelik kıyı devletlerinin egemenlik taleplerini arttırmıştır. Bunun bir neticesi olarak

²³²D. Kızılsümer Özer, 2007, **a.g.k.**, s. 85.

²³³Kesintisiz takip, bir kıyı devletinin yetkili araçlarıyla, iç suları, karasuları veya bitişik bölgesinde ulusal hukukunun veya tüm deniz alanlarında uluslararası hukuk çerçevesinde yapılan düzenlemelerinin ihlâli neticesinde, takibe konu gemi bir başka devletin karasularına girinceye dek gerçekleştirdiği eylemdir. Takibin başlaması için ihlâli gerçekleştiren gemiye dur ihtarının verilmesi gereklidir. BMDHS m. 111.

²³⁴A. Klug ve T. Howe, 2010, **a.g.k.**, 94.

²³⁵M. N. Shaw (2021). *International Law (9th Edition)*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 422.

Truman bildirisi ortaya çıkmış ve devamında da kıta sahanlığı uluslararası hukukun bir konusu hâline gelmiştir.²³⁶

BMDHS'ye göre kıta sahanlığı, “kara ülkesinin doğal uzantısı boyunca karasularının ötesinde kıta kenarının dış kenarına kadar uzanan veya kıta kenarının dış kenarının bu mesafeye kadar uzanmadığı durumlarda karasularının genişliğinin ölçüldüğü esas hatlardan itibaren 200 deniz mili mesafeye kadar uzanan denizaltı alanlarının deniz yatağı ve toprak altlarını içerir.” (BMDHS 76) Esas hattın uzaklığı 200 deniz milini bulmadığı durumlarda, bu mesafe doğal uzantı ilkesi ile tamamlanırken, 200 deniz milinin ötesindeki bir kıta sahanlığının varlığında sınır belirlenirken coğrafi koşullar göz önüne alınır. Ancak bu uzaklığın hiçbir hâlde esas hattın itibaren 350 deniz milini ya da 2500 metrelik eşdeğerlik eğrisinden itibaren 100 deniz milini aşmaması gerekir. (BMDHS 77(5))

2.3.4.2.2. Kıta sahanlığının hukuki statüsü

Kıyı devletin kıta sahanlığında araştırma ve buradaki doğal kaynaklarını işletme amacıyla egemen haklara sahiptir. Kıyı devleti bu haklarından yararlanmasa dâhi hiç kimse onun açık rızası olmadan bu çeşit faaliyetleri kıta sahanlığında gerçekleştiremez. (BMDHS 78) Kıyı devletinin kıta sahanlığındaki yetkisi doğal kaynakların araştırılması ve işletilmesi ile sınırlıdır. Doğal kaynaklar kavramı ise deniz yatağı ve toprak altındaki mineral ve diğer cansız kaynaklar ile sedanter türden canlı organizmaları (deniz yatağı üzerinde veya altında hareketsiz olan ya da buralar ile sürekli temas dışında hareket edemeyen) kapsamaktadır. (BMDHS 77(4))

Kıyı devletinin kıta sahanlığındaki yetki ve hakları, bitişik bölge ve hava sahasının hukuki statüsünü etkilemez. Burada gerçekleştirilen hava veya deniz ulaşımı, balıkçılık, deniz altı kablo ve boru hatları döşeme ve bilimsel araştırmalar yapma özgürlüklerini ihlâl edemez ve bunlara haksız bir şekilde müdahalede bulunamaz. (BMDHS 78, 79) Bununla birlikte kıyı devleti boru hatlarından kaynaklanan kirliliği önlemek amacıyla makul tedbirler alabilecektir. Bu kapsamda boru hatlarının güzergahının belirlenmesi kıyı devletinin iznine tabi olacaktır. Ayrıca kıta sahanlığında gerçekleştirilecek doğal kaynak araştırma ve işletme izni gibi, bu kapsamda gerçekleştirilecek olan yapay ada, tesis ve yapıların kurulması ve bu yapılarda kullanılmak üzere kablo ve boru hatları da kıyı

²³⁶Tanaka, 2019, a.g.k., 161.

devletinin iznine tabi olacaktır. BMDHS'nin 81. maddesine göre, kıyı devletinin rızası olmadan, diğer devletler bilimsel araştırma dâhil herhangi bir amaçla sondaj faaliyetleri yapamayacaktır.

Düşük bir ihtimal dâhilinde olsa da kıta sahanlığında kıyı devletinin bu alandaki kıta sahanlığına ilişkin yetkileri çerçevesinde yaptığı düzenlemelerin ihlâli neticesinde durdurulan veya kesintisiz takibe başlanıp, ele geçirilen geminin içerisinde sığınmacıların bulunması durumunun değerlendirmesini yapmalı ve geri göndermeme ilkesi çerçevesinde hareket etmelidir.

2.3.4.3. MEB

2.3.4.3.1. Genel olarak

MEB'in kabulüne ilişkin müzakereler kıyı devletleri ile uluslararası toplumun ve gelişmekte olan devletler ile güçlü deniz devletlerinin çıkar çatışmalarına sahne olmuştur. MEB kavramı, Latin Amerika devletlerinin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki uygulamalarına dayandırılmaktadır. Bu devletlerin esas hattan itibaren 200 deniz miline kadar olan alanda kıyı devletinin tam egemenliğini iddia etmişlerdir. Bu iddianın ana dayanağı, And Dağları sebebiyle kıta sahanlıklarının dar olması neticesinde coğrafi adaletsizliğin önüne geçmek, diğer devletlerin denizlerden elde ettikleri fayda ile kendi çıkarlarını eşitlemektir.²³⁷

MEB kavramı, 1982 Sözleşmesi'nin hem en önemli yeniliklerinden birisi hem de bu yeni deniz hukuku sözleşmesinin mihenk taşı olarak nitelendirilmiştir. 1982 Sözleşmesi, deniz alanlarının sınıflandırılmasına ilişkin farklı devlet uygulamalarını ve iddialarını ortak bir noktada buluşturup, denge sağlamaya çalışmıştır. Bu amaçla kıyı devletlerinin MEB'de yer alan tüm kaynaklar üzerindeki haklarını güvence altına almış, bunu yaparken de açık denizlerin özgürlüklerini onamıştır.²³⁸ MEB'de kıyı devleti her ne kadar çok geniş haklara sahip olsa da bu egemenlik hakları, kıta sahanlığında olduğu gibi, doğal kaynaklar üzerinde ekonomik haklar ve çevrenin korunması temeline dayanan yetkililerdir.²³⁹

²³⁷Tanaka, 2019, a.g.k., 149.

²³⁸Ranjeva ve Cadoux, 1992, a.g.k., 162.

²³⁹Tanaka, 2019, a.g.k., 152.

2.3.4.3.2. MEB'lerin hukuki statüsü ve geri gönderme ilkesi

1982 Sözleşmesinin 55. maddesine göre MEB, “karasularının ötesinde ve bitişiğinde, Sözleşmede oluşturulan özel hukuki rejime tabi olan ve kıyı devletlerinin hakları ve yargı yetkisi ile diğer devletlerin hak ve özgürlüklerinin düzenlendiği” bir alandır. Bununla birlikte kıyı devletinin ilan zorunluluğu bulunan MEB, “karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz milinin ötesine uzanmayacaktır.” (BMDHS m. 57) Buna göre MEB'in kara tarafındaki sınırı, karasularının denize doğru olan sınırı iken, deniz tarafındaki sınırı ise esas hattan itibaren 200 deniz milini aşamayacak şekilde kısıtlanmıştır. Karasularının azami sınırınının 12 deniz mili olduğu göz önünde bulundurulursa, karşı kıyıdaşı olmayan kıyı devletlerin MEB'inin 188 deniz mili olması beklenmektedir.

BMDHS'nin 55. madde hükmü uyarınca MEB'in karasularından farklı olduğunu, kıyı devletinin ülkesel egemenliğini kapsamadığı görülmektedir. Sözleşme'nin 86. maddesinde ise, açık denizlerin tanımı yapılmış ve MEB bu alanın dışarısında bırakılmıştır. Ancak açık denizlerde tanınan özgürlükler, MEB düzenlemeleri ile uyumsuz olmadıkları müddetçe bu bölgede de geçerli olacaktır.²⁴⁰ Bu anlamda MEB'in ne karasuları ne de açık denizlere dâhil olmayan, devletin birtakım yetkilerini kullanabildiği, kendine özgü bir bölge olduğu sonucuna varılmaktadır.

Kıyı devletinin bu bölgedeki hak, yetki ve yükümlülükleri 1982 Sözleşmesi'nin 56. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre kıyı devleti bu bölgede “deniz yatağı üzerindeki sulara, toprak altının, deniz yatağının ve deniz yatağının üzerindeki suların canlı veya cansız doğal kaynaklarının araştırılması, korunması ve yönetilmesi amacıyla ve sudan, akıntılardan ve rüzgarlardan enerji üretimi gibi bölgenin ekonomik olarak işletilmesi ve araştırılmasına yönelik faaliyetlere ilişkin egemen haklara” sahiptir. Aynı maddenin 3. fıkrasına göre deniz yatağına ve bunların toprak altına ilişkin hakların, Sözleşme'nin kıta sahanlığına ilişkin hükümleri barındıran VI. kısmına uygun olarak kullanılacağı düzenlenmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere, MEB deniz yatağı ve toprak altını da kapsamaktadır ve kıyı devleti buradaki faaliyetlerde kıta sahanlığını düzenleyen hükümlere uygun davranacaktır.

²⁴⁰BMDHS m. 58(2)'ye göre “Madde 88 ila 115 ve diğer uluslararası hukuk kuralları, bu Bölüm ile uyumsuz olmadıkları sürece münhasır ekonomik bölge için de geçerlidir.” Bu hüküm uyarınca MEB'i düzenleyen 88 ila 115. maddelerden oluşan açık denize ilişkin düzenlemeler de MEB'leri düzenleyen kurullarla uyumlu olduğu ölçüde MEB'de uygulanacaktır.

Sözleşme'nin 58(1). maddesine göre MEB'de "tüm devletlerin açık denizlerdeki seyrüsefer ve uçuş özgürlüklerinden" ile "denizaltı kabloları ve petrol boruları döşeme serbestisinden" yararlanacağı düzenlenmiştir. Diğer devletler bu ve Sözleşme ile birlikte kendilerine tanınan hakları kullanırken kıyı devletinin hak ve yükümlülüklerini göz önünde bulunduracak, uluslararası hukuk kurallar ve kıyı devletinin kanun ve kurallarına riayet edecektir. Bunun yanı sıra Sözleşme'nin 56(1). maddesinde yer alan ve kıyı devletine "rüzgarlardan enerji üretimi" hakkı tanıyan hükmü gereğince MEB kavramının yalnızca toprak altı, deniz tabanı ve su kütlelerini değil, bölgedeki hava sahasını kapsadığı da söylenebilecektir.

BMDHS'ye göre, kıyı devleti bölgedeki canlı kaynakların korunmasına ilişkin düzenlemeler yapma, kota uygulama ve bilimsel araştırmalarda bulunma yetkisine sahiptir. Aynı zamanda canlı kaynakların türleri ve üretimlerine ilişkin koruma tedbirlerine halel getirmeksizin, MEB'deki bu kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmayı hedefleyecek ve bunu teşvik edecektir. (BMDHS m. 61, 62) Canlı kaynaklara ilişkin, denize kıyısı olmayan devletlere ve coğrafi bakımdan elverişsiz devletlere de Sözleşme tarafından belirli durumlarda canlı kaynaklara erişim hakları tanınmıştır. (BMDHS m. 69, 70)

Kıyı devletinin vatandaşları ve yabancılar tarafından gerçekleştirilen ve kendi yetkisi altında bulunan, MEB için 1982'de düzenlenmiş olan faaliyetler üzerinde yargı yetkisi mevcuttur. Buna göre kıyı devleti, herhangi bir devletin uyuğundaki kişi veya kişiler tarafından üstlenilen söz konusu faaliyetlerde, kural ve düzenlemeleri uygulayacak ve yürürlüğe koyacaktır. Bu kural ve düzenlemelerin ihlâli durumunda söz konusu fiili işleyen kişiye kıyı devletinin kolluğu tarafından müdahalede bulunulabilir ve bu kişi devletin mahkemeleri tarafından yargılanıp, cezalandırabilir.²⁴¹

Kesintisiz takip hakkının bu bölgede başlaması için kıyı devletinin bu bölgeye ilişkin yetkilerine ve bu yetkiler ile uluslararası hukuka uygun olarak düzenlediği kural ve kanunlarına aykırı fiillerin olması gerekmektedir. Kıta sahanlığına ilişkin düzenlemelerinin ihlâli neticesinde de kesintisiz takibe MEB'den başlayabilecektir. (BMDHS m. 111(2))

Kıyı devletinin sığınmacılara yönelik MEB'deki yetki ve sorumlulukları, MEB'in özel statüsünden dolayı açık deniz alanlarında gerçekleşmiş gibi değerlendirilmektedir.

²⁴¹S. Oda (1989). *Exclusive Economic Zone: Encyclopedia of Public International Law: Law of the Sea, Air and Space*, vol.11. (Ed: R. Bernhardt), Amsterdam: North-Holland, s. 105.

Zira MEB doğal kaynaklara ilişkin faaliyetler söz konusu olduğunda kıyı devletinin tam yetkili olduğu bir alanken, diğer konularda ve burada da olduğu gibi göç hukukunu ilgilendiren meselelerde bu bölgede kıyı devletine genellikle açık deniz statüsüne dair yetkiler verilmekte ve açık deniz başlığı altında incelenmektedir. MEB’de bir kıyı devleti bu alana ilişkin haklarının ihlâlinin gerçekleştiğini düşünerek bir gemiyi durdurduğunda veya o gemiye karşı kesintisiz takip başlatıp, ele geçirdiğinde gemi içerisindeki sığınmacıları tespit etmesi ve geri göndermeme ilkesi çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir. Aynı zamanda devletin uluslararası hukuk çerçevesinde bu bölgede yetkili olduğu konular dışında bu alan açık deniz statüsünde olduğu için, açık denizlere ilişkin düzenlemeler geçerliliğini koruyacaktır.

2.3.4.4. Yapay Ada, tesis ve yapılar

Kıyı devleti MEB’de ve kıta sahanlığında yapay adaların, tesislerin ve yapıların kurulması ve kullanılması, denize ilişkin bilimsel araştırmalarda bulunulması ve deniz çevresinin korunmasına ilişkin olarak münhasıran yetkilidir. (BMDHS m. 60(1), 80)²⁴² Yapay ada, tesis ve yapılar; genellikle ekonomik olmak üzere çeşitli amaçlarla ve insan eliyle yapılan; beton, kaya, toprak, vb. malzemeler kullanılarak, sürekli suyun yüzeyinde deniz tabanına bağlı olarak sabit bir şekilde kalan veya çelik ve benzeri malzemeler kullanılarak oluşturulan ve yatay bir düzlemde sabit bir nokta üzerinde hareket edebilen nesnelere dir.²⁴³

²⁴²Ayrıca MEB ile ilgili ulusal hukuklarda düzenlemeler yapılmaktadır. Örneğin; 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun (TCK) “Yer Bakımından Uygulanma” başlıklı 8. maddesine göre, “Suç; (...) Türkiye’nin kıta sahanlığında veya münhasır ekonomik bölgesinde tesis edilmiş sabit platformlarda veya bunlara karşı işlendiğinde Türkiye’de işlenmiş sayılır.” Ayrıca “Kıta Sahanlığında veya Münhasır Ekonomik Bölgedeki Sabit Platformların İşgal Suçu” başlık TCK m. 224 kapsamında, buralarda “kurulmuş sabit bir platformu cebir veya tehdit kullanarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla ele geçiren, zapt eden veya kontrolü altına alan kişi” cezalandırılmaktadır. Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

²⁴³Yapay ada, tesis ve yapılar için pek çok farklı tanımı mevcuttur. Bu tanımlar genellikle yapay adaları tesis ve yapılardan ayrı olarak tanımlar. Bu ayrımın yapılmasının temel gerekçelerinden ilki malzeme farklılıklarıdır. Buna göre yapay adaların toprak, kaya, beton, vb. malzemelerle, tesis ve yapıların ise çelik malzeme ile yapıldığına dair bir kanaat oluşmuştur. Diğer bir farklılık ise bu yapıların suyun yüzeyinde kalıp kalmayacağına değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Buna göre yalnızca suyun yüzeyinde kalan yapay ada, tesis ve yapıları deniz hukukuna tabi nesne olarak gören bir görüş mevcuttur. Ancak gelişen teknoloji ile denizlerin kullanım amacı artmaktadır. Turizm, bilimsel araştırma ve bunlar gibi amaçlarla yapılacak faaliyetler için denizin yüzeyinde sabit bir noktada durup, dikey doğrultuda hareket edebilen nesnelere de bu kategoride değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Özman, 2006, **a.g.k.**, 200-201.; "Sabit platform kaynakların araştırılması ve işletilmesi veya diğer ekonomik amaçlar için sabit olarak deniz tabanına bağlı olan bir yapay ada veya tesis anlamına gelir." Bkz. 10 Mart 1988 tarihli Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme'nin ek protokolü 10 Mart 1988 tarihli Kıta Sahanlığında Bulunan Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme. RG, Karar Sayısı: 98/10501, 26 Ocak 1998, S. 23242.

Bu kapsamda yapılacak yapay ada, tesis ve yapılar üzerinde kıyı devleti gümrük, maliye, sağlık, güvenlik ve göç yasaları da dahil olmak üzere münhasır yargı yetkisine sahip olacaktır. Bu tür yapıların etrafında, 500 metrelik bir yarı çapı aşmayacak ve uluslararası seyrüseferi engellemeyecek bir biçimde güvenlik bölgesi oluşturabilecek ve bu bölgelerde seyrüsefere ilişkin düzenlemelerle birlikte, bu yapıların güvenliğine ilişkin önlemler de alabilecektir. Kıyı devletine tanınan bu hak ile yüklenen yükümlülüklerin yanı sıra, tüm gemilerin bu güvenlik bölgelerinin sınırlarına ve düzenlemelerine saygı gösterme yükümlülüğü mevcuttur. Devletin bu alandaki hak ve yükümlülüklerine karşın diğer devletlerin de bu güvenlik alanlarına saygı göstermelidirler. (BMDHS m. 60(4))

Bu güvenlik bölgelerine yönelik yükümlülüklerin ihlâli durumunda, BMDHS'nin 111. maddesinin 2. fıkrası kapsamında kıyı devletinin kesintisiz takip başlatma hakkı vardır. Kıyı devleti ihlâl ve kesintisiz takip sonucu durdurduğu gemilerde sığınmacıların varlığı hâlinde bu kişileri geri göndermeme ilkesi kapsamında güvenli yere ulaştırmakla yükümlüdür.

2.3.5. Devletin egemenliğinde olmayan deniz alanı-açık deniz

2.3.5.1. Genel olarak

Açık denizlere ilişkin uluslararası hukuk düzenlemeleri 1982 tarihli Sözleşmenin VII. bölümünde yer almaktadır. Açık deniz, Sözleşme'nin 86. Maddesinde "bir devletin MEB'ine, karasularına veya iç sularına ya da bir takımada devletin takımadada sularına dahil olmayan denizin tüm kısımları" şeklinde tanımlanmıştır. Açık denizin sınırı, bir kıyı devleti MEB ilan etmişse MEB'in dış sınırı, MEB ilan etmemişse karasularının dış sınırından başlamaktadır.

Sözleşme açık denizlerin hangi deniz alanlarını kapsadığını belirtmemiş, burada uygulanacak kurallar açısından belirleme yoluna gitmiştir. Buna göre MEB'in açık deniz alanı sınırlarında ya da kıyı devletinin egemenliğinde bir alan olduğu konusunda net bir ifade kullanmamıştır. Yalnızca MEB düzenlemeleri ile kıyı devletinin oradaki yetkilerini düzenlemiştir. Ayrıca açık deniz kavramından anlaşılacak olanın da yalnızca denizdeki su alanı olduğunu, deniz yatağını kapsamadığını belirtmek gerekmektedir.²⁴⁴

Açık denizlerde serbesti ya da özgürlük ilkesi hâkimiyeti mevcuttur. Ancak bu açık denizlerde yasal bir düzen olmadığı anlamına gelmemektedir. Burada düzen, esasen

²⁴⁴Pazarıcı, 2021, a.g.k., 388.

bayrak devletinin münhasır yargı yetkisi ilkesi ile sağlanmaktadır. Bu ilke ve istisnaları, açık denizleri düzenleyen uluslararası hukukun temel kurallarını oluşturmuştur. Ayrıca burada devletlere birtakım yetkiler verilirken, başkaca yetkileri diğer devletlerle birlikte kullanacakları veya paylaşacakları düzenlenmiştir.²⁴⁵

2.3.5.2. Açık denizlerde devletlerin kullanabileceği yetkiler ve geri göndermeme ilkesi

Sözleşme ile devletler açık denizlerin herhangi bir kısmında egemenlik iddia edemeyecekleri ve açık denizler barışçı amaçlarla kullanılmak için tüm devletlere açık olduğu düzenlenmiştir. (BMDHS m. 87-89) Denize kıyısı olsun ya da olmasın her devlet gemilerini açık denizlerde kendi bayrağı ile seyrettirme hakkına sahiptir. Bu gemiler ise bayrak devletinin münhasır yargı yetkisine tabi olacaktır. Uluslararası antlaşmalar ile ya da uluslararası hukukta öngörülen ayrık durumlar haricinde, bayrak devletinin izni olmadan gemilere herhangi bir müdahale yasaktır. (BMDHS m. 90, 92(1))

Açık denizlerin serbestliği ilkesi kapsamında “denize kıyısı olsun ya da olmasın tüm devletler, açık deniz üzerinde hava ulaşımı, deniz ulaşımı, canlı kaynakların avlanması, kablo ve boru hatları döşeme, bilimsel araştırmalar yapma ve yapay ada veya tesisler kurma olanaklarından eşit bir şekilde” yararlanabilmektedir. Burada tek kıstas bu haklardan yararlanan devletlerin, diğer devletlerin açık denizleri kullanımındaki çıkarlarını ve açık deniz tabanında gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin hakları göz önünde bulundurmasıdır. (BMDHS m. 87)

Açık denizlerin serbestliği ilkesi genellikle yalnızca devletler için ortak bir özgürlük olarak görülmektedir. Bu yüzden genellikle devletlerin uyruğunda olmayan ve sığınmacıları taşıyan deniz araçları yukarıda değinilen bayrak devletinin korumasından mahrum olacaktır.²⁴⁶

Bu deniz araçlarına yönelik kıyı devletlerinin yargı yetkisi üzerine pek çok görüş mevcuttur. Bunlardan ilki, bir devletin açık denizlerde gemiye çıkma veya diğer önlemleri alabilmeleri için bu gemilerin uyruksuz gemilere benzetileceğini ve dolayısıyla devletlerin bu yetkilerini kullanabileceğini iddia etmesidir. (BMDHS m. 91, 92) Ancak

²⁴⁵Tanaka,2019, **a.g.k.**, 188-189.

²⁴⁶BMDHS’ye göre açık denizlerdeki gemiler tek bir devletin bayrağını çekerek seyrisufer yapabilir. Bu şarta uyulmadığında ise gemi uyruksuz olacaktır ve bu durumda her devletin o gemiye müdahale etme hakkı ve yargı yetkisi bulunmaktadır. Uyruksuz gemiler herhangi bir devletin himayesinde olmazlar. 1982 tarihli Sözleşme’de düzenlenen açık denizlerin serbestliği ilkesine ilişkin hükümde, “*Açık denizler bütün devletlere açıktır(...)*” ifadesi yer almaktadır.

söz konusu devlet bu yetkiyi kullansa da 2000 yılında imzaya açılan, 2004 yılında yürürlüğe giren Göçmen Kaçakçılığı Protokolünün 8. maddesi kapsamında geri göndermeme ilkesi de dâhil olmak üzere uluslararası yükümlülükleriyle bağlıdır.²⁴⁷ Ayrıca bu iddianın temelinde, sığınmacıların uygulamada pek çok olayda küçük tekneler ile taşınması, bazen küçük balıkçı teknelerini kullanması ya da düşük güçlü takma motorlu seyahat teknelerini kullanılıyor olmasıdır.²⁴⁸ Bu deniz araçları sıklıkla isimsiz, kayıtsız veya tanımlayıcı belgeleri olmaksızın kullanıldığı için BMDHS'nin 91. ve 110. maddeleri kapsamında bu gemilere müdahalede bulunabilecek ve ziyaret etme hakkını kullanabilecektir.

Başka bir görüşe göre, bu tür gemileri kıyı devletinin ziyaret hakkının olması, gemiye çıkan devletin yargısal yetkisini tam olarak kullanmasını kendiliğinden gerektirmemektedir ve bu yetki gemiyi denizin başka bir yerine çekme hakkını kapsamamaktadır.²⁴⁹

Devletler tarafından tercih edilen görüş ise, herhangi bir devletin uyuşunda olmayan gemilerin, diğer devlet gemilerinin müdahalesine karşı bayrak devletinin korumasından feragat ettiği ve gemiye binen devletin kendi yargı yetkisini bu durumda kullanabileceği yönündedir.²⁵⁰ Ancak burada da iki sorun devreye girmektedir, ilk olarak kıyı devletinin el koyma veya alıkoyma yetkisini kullanabilmesi için geminin eylemleri ile gemiye çıkan devletin çıkarları arasında bir bağ gereklidir.²⁵¹ Bunun dışında bazı devletlerde küçük gemilerin, o devletin uyuşunda olması için kayıt belgelerine ihtiyaç duymadığı da ileri sürülmektedir.²⁵² Bu durumlarda kıyı devletinin gemiye çıkma veya el koyma eylemleri, insan hakları hukukundan doğan yükümlülüklerini, uluslararası deniz hukuku kurallarını ve geri göndermeme ilkesini gözetilerek gerçekleştirilmelidir.²⁵³

²⁴⁷Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol [Göçmen Kaçakçılığı Protokolü], m. 8. Kanun No: 4803. RG, 4 Şubat 2003, S. 25014.; Goodwin-Gill ve McAdam, 2021, **a.g.k.**, 337.

²⁴⁸R. Barnes (2010). *The International Law of the Sea and Migration Control*, Berbarid Ryan ve Valsamis Mitsilegas (Editörler), *Extraterritorial Immigration Control: Legal Challenges* içinde. Boston: Leiden, s. 115.

²⁴⁹Goodwin-Gill ve McAdam, 2021, **a.g.k.**, 335.

²⁵⁰D. Guilfoyle (2009). *Shipping Interdiction and the Law of the Sea*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 341-342.

²⁵¹Papastavridis, 2013, **a.g.k.**, 266-267.

²⁵²D. Guilfoyle and E. Papastavridis (2014). Mapping Disembarkation Options: Towards Strengthening Cooperation in Managing Irregular Movements by Sea. *Background paper for UNHCR subregional meeting on 'Mapping Disembarkation Options: Towards Strengthening Cooperation in Managing Irregular Movements by Sea'*, s. 16.)

²⁵³Goodwin-Gill ve McAdam, 2021, **a.g.k.**, 336.

Bir diğ er husus da göçmen kaçakçılığı durumunda ne yapılacağına ilişkindir. Göçmen kaçakçılığı, “(...) doğrudan veya dolaylı olarak, maddi çıkar elde etmek için, bir kişinin vatandaşlığını taşımadığı veya daimî ikamet sahibi olmadığı bir devlete yasadışı girişinin temin edilmesidir.” (Göçmen Kaçakçılığı Protokolü, m. 3(a)) Göçmen Kaçakçılığı Protokolü’ndeki düzenlemeye göre;

“Taraf devlet, geminin deniz yoluyla göçmen kaçakçılığında kullanıldığından ve uyruksuz olduğundan veya uyruksuz bir gemiye benzetilmiş olabileceğinden şüphelenmek için makul nedenleri varsa gemiye çıkabilir ve gemiyi arayabilir. Eğer bu şüpheyi doğrulayan bir kanıt bulursa, o taraf devlet, ilgili iç ve uluslararası hukuk uyarınca uygun önlemleri alacaktır.” (Göçmen Kaçakçılığı Protokolü m. 8(7))

Bu hüküm çerçevesinde kıyı devletine gemiye çıkma ve gemiyi aramaya dair verilen yetki o devletin takdirine bırakılmıştır. Ancak kanıt bulması hâlinde ulusal ve uluslararası hukuk uyarınca uygun önlemleri alma zorunluluğu getirilmiştir. Yine bu protokol kapsamında kıyı devleti, kaçakçılığın nesnesi olan bir kişinin geri gönderilme işleminin düzenli bir şekilde ve kişinin güvenliği ve onuru gözetilerek gerçekleşmesi için tüm uygun tedbirleri almalıdır. (Göçmen Kaçakçılığı Protokolü m. 18(5)) Burada kaçakçılığın nesnesi olan sığınmacılar devletin yargı yetkisinin etkisine girmeyecektir. Ancak bu kişilerin sığınma arayışları, açık denizlerden başka devletlerin deniz alanlarına gönderilmesi ya da menşe ülkesinin sınırlarına gönderilmesi hâlinde geri gönderme ilkesinin ihlâlüne sebep olacaktır. Bu kişilerin başvuruları alınıp, incelenmeli ve 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında gerekli özellikleri sağlayıp sağlamadığına bakılmalıdır.²⁵⁴

Açık denizlerde tüm devletlerin kullanabileceği yargı yetkisinin bir biçimi de kesintisiz takip sonucu kıyı devletinin yakaladığı gemiye karşı bu yetkisini kullanmasıdır. (BMDHS m. 111(7)) Kesintisiz takip hakkının kullanılması sonucunda, sığınmacıların taşındığı bir gemiye açık denizde müdahale edilmesi hâlinde kıyı devleti gerekli uluslararası hukuk kurallarını burada da gözetmelidir.

2.4. Denizdeki Sığınmacıların Statülerinin Belirlenmesi

Denizde karşılaşılan ya da tehlikede olan kişilerin buldukları tehlikeden kurtarılmaları, ihtiyaçlarının karşılanması, geri göndermeme ilkesi uyarınca bu kişilerin

²⁵⁴Goodwin-Gill ve McAdam, 2021, a.g.k., 337.

devletin ülkesine alınması veya güvenli ülkeye kabul edilmeleri bu kişilerin korunmaları için yeterli değildir. Bu kişilerin aynı zamanda usulüne uygun olarak statülerinin belirlenmesi gereklidir.²⁵⁵ Bu kişilerle ilgili gerek uluslararası mülteci hukukunda gerekse uluslararası deniz hukukunda herhangi bir düzenleme bulunmasa da denizden gelen kişilerin gerekli usuller ile mülteci statülerine hak kazanmaları bir örf ve âdet kuralı hâline gelmiştir.²⁵⁶

Her ne kadar denizden gelen sığınmacılara yönelik bir örf ve âdet kuralı oluşmuşsa da yazılı bir düzenleme olmaması sebebiyle uygulamada birtakım karışıklıklar ve yukarıda sayılan geri göndermeme ilkesi ve denizde kurtarma yükümlülüğü gibi temel düzenlemelerin ihlalleri oluşabilmektedir. Bu hukuki boşluk bu temel düzenlemeler kapsamında uygulamada giderilmeye çalışılmalıdır. Devletler denizde kurtarılan kişilerin sığınma talebinde bulunanları tespit etmeli ve bunları ülke sınırlarına kabul edip adil bir şekilde sığınma prosedürlerini başlatmalıdır.²⁵⁷

1951 Mülteci Sözleşmesi, mültecilerin ve sığınmacıların "ırkı, dini, uyruğu, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı ülkelerin sınırlarına" her ne şekilde olursa olsun geri gönderilmelerini veya sınır dışı edilmelerini yasaklamaktadır. (Madde 33(1)) Buradan anlaşılan geri göndermeme ilkesi yalnızca sığınma talep eden kişinin kaçtığı ülkeyi değil, bu şekilde bir muameleye maruz kalabileceği ülkelerin hepsini kapsamaktadır. 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü kapsamında mülteci statüsünün şartlarını sağlamayan ancak işkence ve benzeri ciddi insan hakları ihlallerinden korkan kişiler de geri göndermeme ilkesi kapsamında korunabilir. Burada diğer uluslararası sözleşmeler göz önünde bulundurulmalıdır.²⁵⁸

Konu bağlamında hem bayrak devletinin hem de kıyı devletinin statü belirlemeye ilişkin yükümlülükleri bulunmaktadır. Kıyı devleti yalnızca sığınmacıları arama ve kurtarma operasyonları sonucunda kurtaran devletler değil, denizden kurtarılarak getirilen ve sığınmacıların karaya çıkarıldığı en uygun devlettir. BMMYK'ye göre sığınmacılar, kurtarıldıktan sonra derhal karaya çıkarılmalıdır. Bu kapsamda karaya

²⁵⁵Özer, 2007, **a.g.k.**, 86.

²⁵⁶A. Edwards (2003). Tampering with Refugee Protection: The Case of Australia, *International Journal of Refugee Law*. 15(2), s. 210.

²⁵⁷BMMYK Executive Committee 48th Session (1997). EXCOM Conclusion no.82 p. d(ii)-(iii).

²⁵⁸BMMYK, 2015, **a.g.k.**, 9.

çıkarılan yer kurtaran geminin bayrak devletinin ülkesi değil, sonraki uğrama limanı devletinin ülkesi de olabilmektedir.²⁵⁹

Kıyı devletleri daha önce de değinildiği gibi sığınmacı yükünü tek başına çekmekte ve oluşabilecek ekonomik ve sosyolojik hasarlar sebebiyle bu kişileri kabul etmek istememektedirler. Geri gönderme ilkesinin ihlâlüne yol açan bu meseleye çözüm olarak; uluslararası toplumun kıyıları sığınmacılar tarafından sıklıkla kullanılan bu devletlere destek olması, bu devletlerin sığınmacı yüklerinin azaltılması amacıyla paylaşılması, sığınmacıları mağdur etmeyecek şekilde geri kabul antlaşmaları²⁶⁰ yapılması, uluslararası arama ve kurtarma uygulamalarının desteklenmesi gibi yöntemler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sayede kıyı devletleri sığınmacıları daha kolay kabul edebilecektir.²⁶¹

Bu sorunların çözümü için BMMYK, 1980’li yıllarda Karaya Çıkarma Yeniden Yerleşim Teklifleri (*The Disembarkation Resettlement Offers-DISERO*)²⁶² ve Denizde Kurtarma Yeniden Yerleşim Teklifleri (*The Rescue at Sea Resettlement Offers-RASRO*)²⁶³ adında iki program geliştirmiştir. Bu planların ortak hedefleri, kıyı devletlerinin kişilere karaya çıkarmalarına izin vermesi ve geçici olarak mülteci statüsü tanınması ve üçüncü devletlerin kurtarılan kişileri kabul etmelerini garanti etmeleri sonucu bu sorunların ortadan kaldırılmasıdır. Ancak bu iki program da özellikle üçüncü devletlerin mültecileri geri kabulüne ilişkin şartlar öne sürmeleri sebebiyle kısa sürmüştür.²⁶⁴

Yeniden yerleştirme garantisi, kıyı devletlerinin sığınmacıları kabulü için önemli bir rol oynamaktadır. BMMYK’nin öncülüğünde bu garantinin sağlanması için bölgesel antlaşmalar yapılması, kitlesel göçlerin kıyı devletlerinin gözünü korkutmasına engel olacaktır.²⁶⁵

²⁵⁹BMMYK, 2002, **a.g.k.**, p.30, s.8.

²⁶⁰Geri kabul antlaşmalarına ilişkin detaylı bilgi için bkz. 3.2.6. Bölüm.

²⁶¹BMMYK, 2002, **a.g.k.**, p.40, s.8.

²⁶²BMMYK (1983). *Problems Related to the Rescue of Asylum-Seekers in Distress at Sea*. EC/SCP/30, p. 9 vd.

²⁶³BMMYK(1982). *Report on the Meeting of the Working Group of Government Representatives on the Question of Rescue of Asylum-Seekers at Sea held in Geneva*. EC/SCP/21, p. 4 vd.

²⁶⁴BMMYK, 2002, **a.g.k.**, p.37-38., s. 10.

²⁶⁵Özer, 2007, **a.g.k.**, 89-90.

3. DENİZDEN GELEN SİĞİNMACILAR: AB UYGULAMASI

3.1. AB'nin Göç ve Sığınma Politikalarının Tarihsel Gelişimi

3.1.1. Soğuk savaş döneminde AB'nin göç ve sığınma politikası

Avrupa Birliği'nin sığınma politikasının temel araçları, AB'ye üye tüm devletlerin taraf olduğu 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolüdür.²⁶⁶ Küreselleşme, savaşlar ve ekonomik sebeplerle 20. yüzyılda göç hareketlerinin artışı, İkinci Dünya Savaşına kadar olan süreçte Avrupa kıtasından diğer kıtalara yönelme şeklinde kendini göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş döneminde ekonomik birlik olma yolunda adımlar atan Avrupa kıtasında oluşan işgücü ihtiyacı ile bu göç hareketleri tersine dönmüştür. Bu adımların Avrupa'daki göç ve sığınma hukukuna ilişkin düzenlemeleri de beraberinde getirmesi kaçınılmaz olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg'un imzaladığı 1951 tarihli Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur.²⁶⁷ AKÇT'nin amacı üye devletlerin ekonomisiyle uyum içerisinde, kömür ve çelik ticaretine yönelik ortak bir pazar kurma yoluyla üye devletlerde ekonomik genişlemeye, istihdamın artmasına ve yaşam standartlarının yükselmesine katkıda bulunmaktır. (Paris Antlaşması, m. 2) AB'nin temellerinin atıldığı Paris Antlaşmasında, o zamanki adıyla Topluluğun Yüksek Otoritesinin üyelerinin, görevlilerinin ve bu kişilerin eş ve diğer aile mensuplarının üye devletler arasında göçe ilişkin kısıtlamalar ve yabancılara uygulanan kayıt zorunluluğundan muaf olduklarına dair hükümler dışında sığınmaya ilişkin herhangi bir düzenleme yer almamıştır. (Paris Antlaşması, m. 11(c))

Daha sonra 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşmaları ile üye devletler arasında mal ve hizmetler, işgücü ve sermayenin serbest dolaşımının sağlandığı ortak bir pazar amacıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)²⁶⁸ ve nükleer sanayilerin hızla kurulması ve büyümesi için gerekli koşulların yaratılması yoluyla üye devletlerde yaşam standardının yükseltilmesine ve diğer devletlerle ticari alışverişin geliştirilmesine katkıda

²⁶⁶T. J. Hatton (2005). *European Asylum Policy, IZA Discussion Papers, No. 1721*. Bonn: Institute for the Study of Labor (IZA), s. 3.

²⁶⁷Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu Kuran Antlaşma [*Treaty establishing the European Coal and Steel Community-ECSC*], Paris, 18 Nisan 1951. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-establishing-the-european-coal-and-steel-community-ecsc-treaty.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

²⁶⁸Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Sözleşme [*Treaty establishing the European Economic Community-EEC*], Roma, 25 Nisan 1957. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-of-rome-eeec.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

bulunmak amacıyla Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET)²⁶⁹ kurulmuştur. AET'nin kurulması ile birlikte Avrupa'da mal ve hizmetler, işgücü ve sermayenin serbest dolaşımı neticesinde iç göç kavramı doğal olarak ortaya çıkmıştır.²⁷⁰ Zira ortak bir pazarın düzgünce işlemesi için işgücünün yani işçilerin de serbest dolaşımı gereklidir. Burada temel amaç, yerleşme ve çalışma özgürlüğü sağlama yöntemiyle üye devletlerin Topluluk içi işgücü potansiyelinden olabildiğince faydalanmaktır. Roma Antlaşması'nda hedeflenen ancak 1968'de yürürlüğe giren dolaşım özgürlüğünün, sadece ekonomik olarak aktif olan ya da olmak isteyen kişilere tanınan bir hak olması nedeniyle sınırlı bir haktır.²⁷¹ 1965 yılında imzalanan Brüksel Antlaşması (Birleşme Antlaşması) ile yukarıda anılan üç Avrupa topluluğu tek çatı altında birleştirilmiştir ve bu toplulukların yerine Avrupa Toplulukları (AT) adlı örgüt almıştır.²⁷²

1970'li yıllarda Topluluğa üye devletler göç politikalarını geliştirmeye başlamıştır. Bu kapsamda AT Komisyonunun hazırladığı, üçüncü devlet vatandaşı işçilerin çalışma koşulları, istihdama ulaşmaları, fırsat eşitliğinden yararlanmalarının önünü açan ve bu kişilerin ailelerine yönelik özellikle serbest dolaşım ve sosyal güvenlik gibi alanlarda birtakım iyileştirilmeler gerçekleştiren 1973 tarihli Sosyal Eylem Planı, bir sene sonra Avrupa Bakanlar Konseyi tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.²⁷³ Bu dönemde üçüncü ülkelerden gelen işçilerin ailelerine aile birleşimi hakkı ile tanınan göç imkânı neticesinde AT ilk genişlemesini yaşamış ve bunun sonucunda kişilerin serbest dolaşımı ile ilgili olarak Topluluk sınırlarının güçlendirilmesine yönelik düşünceler güç kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte düzensiz göç ve yasadışı girişlerle bağlantılı olarak sığınma konusu gündemde kalmaya devam etmiştir.²⁷⁴

1980'li yıllarda AT'nin dış sınırlarının kontrolünde iş birliği yapılması için iç sınırların kaldırılmasının gerekliliğine dair fikirler öne atılmıştır. Topluluğun iş birliği ve

²⁶⁹Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu Kuran Antlaşma [*Treaty establishing the European Atomic Energy Community-EURATOM*], Roma, 25 Mart 1957. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-on-the-european-atomic-energy-community-euratom.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

²⁷⁰Ş. Çakran ve V. Eren (2017). Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 14(39), s. 14.

²⁷¹N. A. Şirin Öner (2012). In Which Direction Do the Efforts Proceed? The European Union's Attempts to Develop a Common Immigration and Asylum Policy, *Marmara Journal of European Studies*. 20(2), s. 124.

²⁷²Avrupa Atom Enerjisi Treaty establishing a Single Council and a Single Commission of the European Communities 1965 m. 1.

²⁷³COM (73)1600, 24 October 1973. Social Action Programme. *Bulletin of the European Communities Supplement 2/74*, s. 11-16.

²⁷⁴Şirin Öner, 2012, **a.g.k.**, 124.

entegrasyon konusunda attığı önemli adımlardan bazıları doğrudan göç ve sığınmaya ilişkin konularda gerçekleştirilmiştir. Avrupa Tek Senedi'nin²⁷⁵ hazırlanmasına ilişkin çalışmalar sürerken, 1992 Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasından önce göç ve sığınma alanında en önemli düzenleme olarak görülen Schengen Antlaşması imzalanmıştır.²⁷⁶ Taraf devletler arasında sınır kontrollerinin kaldırılmasına ve vize politikalarının uyumlaştırılmasına yönelik bu Antlaşma Almanya'nın yeniden birleşmesi sebebiyle beş yıl gecikmeli olarak 1995 yılında uygulanmaya başlanmıştır.²⁷⁷

1986 yılında imzalanan Avrupa Tek Senedi o zamana kadar kamu ve Topluluk kurumları açısından şeffaflıktan uzak bir şekilde işleyen iş birliği sürecinde bir dönüm noktası olmuştur. Buna göre kişilerin serbest dolaşımı ortak pazarın dört ana kurucu unsurundan biri olarak tanımlanmakta ve bu alan açıkça Topluluğun yetki alanına sokulmaktadır. Bununla birlikte 1986'dan itibaren göçten sorumlu bakanlardan oluşan, göçle ilgili bir *ad hoc* çalışma grubu kurulmuş ve bazı hükümetlerarası²⁷⁸ çalışma grupları göç ve sığınma konularını kendi çalışma alanlarına dahil etmiştir.²⁷⁹

3.1.2. Soğuk savaş sonrası dönemde AB'nin göç ve sığınma politikası

1990'lı yıllarda ise Doğu Bloğunun çökmesi ile Topluluğun güvenlik kaygılarında artış meydana geldi. Zira bu çöküş sebebi ile göçmen akınlarına maruz kalılabilecekti. 15 Haziran 1990 yılında, özellikle sığınma konusunda düzenlemeler içeren Dublin Konvansiyonu Topluluk içerisinde imzalanmıştır. Sığınmacıların, sığınma başvurularını başka bir devlet tarafından ele alınmasını gerektirecek bir sebepleri olmadıkları müddetçe

²⁷⁵European Communities Commission (1986), Single European Act, *Bulletin of the European Communities Supplement 2/86*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

²⁷⁶European Commission (1985). The Schengen acquis-Convention implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985 between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders, *Official Journal of the European Union*. L239/1. s. 19-62.

²⁷⁷Şirin Öner, 2012, **a.g.k.**, 125.

²⁷⁸Avrupa'nın bütünleşme sürecinde örgütlenme modeline ilişkin temel olarak hükümetlerarası ve uluslararası yaklaşım olmak üzere iki yaklaşım bulunmaktadır. Uluslararasılık-hükümetlerarasılık ikilemi üzerine tartışmalar 1980'lerde başlamıştır. Hükümetlerarası modele göre, üye devletlerin rızası alınmadan AB demokratik bir yönetim olmayacaktır. Bu nedenle Üye Devletler entegrasyon sürecinde baskın güç olmalıdır. Öte yandan uluslararasılık, uluslararası örgütlerin Üye Devletleri bağlayıcı politika ve kurallar koymasını öngörmektedir. Entegrasyonun asıl meselesi her zaman Üye Devletler ile uluslararası kurumlar arasındaki yetki dağılımı ve karar alma biçimi olmuştur. Genel bir kural olarak, uluslararası kurumların yetkileri ve nitelikli çoğunluk oylaması alanları artıkça uluslararasılık güç kazanmıştır. İleri okuma için bkz. S. Douglas-Scott (2002). *Constitutional Law of the EU*. London: Longman. B. Rosamón (2000). *Theories of European integration*. Houndsmills: Macmillan.

²⁷⁹European Union. *Summaries of EU Legislation: The gradual establishment of an area of freedom, security and justice*, <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-gradual-establishment-of-an-area-of-freedom-security-and-justice.html#document1> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

başvuruları AB'ye giriş yaptıkları devletin ülkelerinde değerlendirilecektir. Bu düzenlemenin temel amacı AB'ye üye devletler arasında yaşanabilecek karışıklıkların önüne geçmektir. Ancak sığınmacıların birden fazla devlete sığınma başvurusunda bulunmaları gibi meselelerle karşılaşmıştır.²⁸⁰ Sığınmacılara tanınan başvuru hakkının yanı sıra üye devletlere de sığınmacıları güvenli üçüncü ülkelere geri gönderme hakkı tanınmıştır. Bir devletin ülkesinin, güvenli üçüncü ülke statüsünde olması için 1951 Sözleşmesine taraf olması gerekmektedir. Sığınmacıların güvenli üçüncü ülkelere geri gönderilmesi için ayrıca üye devletlerin bu ülkeler ile geri kabul antlaşması yapmaları gerekmektedir. Dublin Konvansiyonu'nun bazı hükümlerinde Schengen Antlaşması ile ortak konuları kapsayan farklı düzenlemeler olduğu görülmektedir. Bu karmaşanın ortadan kalkması için, Schengen Yürütme Komitesi tarafından, Schengen Antlaşması'nın sığınmaya ilişkin hükümlerinin Dublin Konvansiyonu ile yürürlükten kalkacağına ilişkin bildiri yayımlanmıştır.²⁸¹

Tüm üye devletleri bağlayan düzenlemeler yapılması için kurucu antlaşmada değişiklik yapılması ve bu değişikliklere üye devletlerin rıza göstermeleri gerekiyordu. 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşmasına (Avrupa Birliği Antlaşması-ABA)²⁸² kadarki süreçte yapılan düzenlemelerde temel anlamda sığınmaya ilişkin çok az bir yenilik getirilmiş, 1951 Cenevre Sözleşmesine ve ek protokolüne taraf olan üye devletlerin, bu antlaşmadan doğan yükümlülükleri ve AİHS'den doğan yükümlülükleri sığınmaya ilişkin konularda belirleyici olmuştur. Maastricht Antlaşması ve bu Antlaşmaya kapsamlı bir reform getiren Amsterdam Antlaşması, ortak bir göç ve sığınma politikası geliştirmesinde dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.²⁸³

ABA ile Avrupa Birliği kurulmuş ve bu kurucu antlaşmada sütun sistemi getirilmiştir.²⁸⁴ Göç ve sığınma politikaları da bu alandaki düzenlemelerle AB kurumsal

²⁸⁰M. Özcan (2005). *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım, s. 62-63.

²⁸¹European Commission (1995). MEMO/95/57, The Implementation of the Convention Applying the Schengen Agreement, 24 March 1995. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_95_57 (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

²⁸²Treaty on European Union (1992). *Official Journal of the European Union*, C191/1. s. 4-96.

²⁸³Şirin Öner, 2012, **a.g.k.**, 127.

²⁸⁴Bu sütunlar sırasıyla ekonomik, sosyal ve çevreye ilişkin konuları ele alan Topluluk Sütunu, dışişleri ile askeri konularda çalışan Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası Sütunu ve son olarak da suça karşı mücadeleyi konu edinen Adalet ve İçişleri Sütunudur. Bu sütunların her birinde uluslararası ve hükümetlerarası ilkeler ile farklı dengeler kurulmuştur. Uluslararası ilkeler çerçevesinde yapılan düzenlemeler, üye devletlerin bazı yetkilerinin ve işlevlerinin doğrudan AB tarafından kullanılmasını öngörmektedir. Buna AB söz konusu olduğunda ortak pazar, ekonomik ve sosyal bütünleşme, seçimler, yüksek mahkeme ve ortak sınır kontrolleri örnek olarak verilebilir. Hükümetlerarası ilkeler ise uluslararası kurumlara yetki devrini kısıtlar ve ortak politikaların ortaya çıkmasını engeller. Uluslararası Topluluk Sütununda baskındır. İkinci ve üçüncü sütunda ise hükümetlerarasılık baskındır. Zira buradaki düzenlemelerde Avrupa Parlamentosu,

yapısı içerisinde bütünleştirilmiştir. Sığınma ve göçe ilişkin konular ABA'nın "Adalet ve İçişleri Alanlarında İşbirliğine ilişkin Hükümler" başlıklı VI. Bölümde düzenlenmiştir. Bu bölümde yer alan K maddesine göre, sığınma politikası, dış sınır kontrollerine, göç politikası ve AB içindeki üçüncü devlet vatandaşlarına ilişkin kurallar, uyuşturucu bağımlılığı ve uluslararası dolandırıcılıkla mücadele, hukuki ve cezai konularda adli iş birliği, gümrük iş birliği ve terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve diğer ciddi uluslararası suçlarla mücadele için polis iş birliği ortak çıkar konuları olarak sıralanmıştır. Ayrıca üye devletler bu madde hükümlerine ilişkin meseleleri AİHS, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve siyasi nedenlerle zulme uğrayan kişilere üye devletler tarafından sağlanan koruma göz önünde bulundurularak ele almayı taahhüt etmiştir. (ABA m. K/2) Ancak bu konular hükümetlerarası bir temelde ele alınacaktır ve bu konulara ilişkin hedefler ve uygulama stratejileri ulusal ve idari yorumlara bırakılmıştır. Bu da göç ve sığınmaya ilişkin konuların düzenlenmesinin Komisyonun yetki alanının dışında olduğunu ve Adalet Divanı'nın yargısal denetimine tabi olmadığı anlamına gelmektedir.²⁸⁵

ABA'nın üç sütunundan Adalet ve İçişleri sütununda düzenlenen sığınma ve göçe ilişkin konuların tek istisnası, ilk sütun olan Topluluk Sütununda yer alan "Konsey, Komisyonun önerisi üzerine oybirliğiyle hareket ederek ve Avrupa Parlamentosuna danıştıktan sonra, üye devletlerin dış sınırlarını geçerken vatandaşlarının vizeye sahip olması gereken üçüncü devletleri belirler" düzenlemesidir. (ABA m. 100(c)/1) Buna göre, vatandaşlarına vize uygulanacak devletler, üye devletlerin oybirliği ile alacakları karar neticesinde belirlenecektir. Bu da üye devletlerin üçüncü devletlere vize verme konusundaki hassasiyetlerini göstermektedir.²⁸⁶ Antlaşmanın birinci sütununda yer alan bir diğer hükme göre AB vatandaşlığı oluşturulmuş ve herhangi bir üye devlet vatandaşının Birlik içerisinde serbest dolaşım ve yerleşme hakkı sağlanmıştır. (ABA m. 8) AB vatandaşlığının düzenlenmesine ilişkin getirilen en önemli eleştiri de AB üyesi devletlerin vatandaşı olmayan ancak yasal olarak bu devletlerin ülkelerinde ikamet eden

Komisyon ve Avrupa Adalet Divanının yetkileri Konsey'e kıyasla önemli ölçüde kısıtlıdır. S. Fabbrini (2019). *Europe's Future: Decoupling and Reforming*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 21-22.; R. J. Goebel (2013). Supranational? Federal? Intergovernmental? The Governmental Structure of the European Union After the Treaty of Lisbon. *Columbia Journal of European Law*, 20(1), s. 21-22.; M. Drent ve D. Zandee (2010). *Breaking Pillars: Towards a Civil-Military Security Approach for the European Union*, *Clingendael Security Paper No: 13*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael, s. 37.

²⁸⁵G. Lahav (2004). *Immigration and Politics in the New Europe Reinventing Borders*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 44-45.

²⁸⁶Şirin Öner, 2012, **a.g.k.**, 128.

üçüncü devlet vatandaşlarına AB vatandaşlığı verilmemesiydi. Günümüzde sayıları 23,8 milyona ulaşan ve AB nüfusunun %5,3'ünü oluşturan bu kişiler, yerleşik oldukları AB'de vatandaşlara tanınan özgürlüklerden yararlanamamaktadır.²⁸⁷

Sonuç olarak Maastricht Antlaşması ile göçle ilgili AB vatandaşlığı, bunların serbest dolaşımı ve yerleşimi, AB sınırlarından gelen kişilerden vize isteyecek devletlerin belirlenmesi gibi konularda uzlaşmaya varılmışsa da sığınmaya ilişkin düzenlemeler eksik kalmıştır. Bu Antlaşma ile göç konularına daha fazla önem verilmiş olsa da önceki süreçte ortaya çıkan sorunların üstesinden gelmek için tutarlı bir strateji sunulmamıştır.²⁸⁸

1997 yılında imzalanan, 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması, AB'nin ortak bir göç ve sığınma politikası geliştirmesinde ikinci dönüm noktası olarak görülmektedir. Serbest dolaşım, sığınma, göç, dış sınır kontrolleri ve AB vatandaşı olmayanların haklarının gözetilmesi konuları bu antlaşma ile üçüncü sütundan, birinci sütuna aktarılmıştır.²⁸⁹ Bu da AB göç politikasına ilişkin hükümetlerarası ve uluslararası kontrol arasındaki gerilimin devamına sebep olmuştur. Birinci sütuna aktarım ile uluslararası kontrol artmıştır ancak Avrupa Adalet Divanı'nın kısıtlanması, Bakanlar Konseyinin göç ve sığınmaya ilişkin kararlar üzerindeki kontrolünü koruması gibi uluslararası nitelikteki işlevlerin düzenleme dışında bırakılması hükümetlerarasılığın bu konularda hâlâ varlığını korumasına sebep olmuştur.²⁹⁰

Avrupa Birliği Antlaşmasına ek bir protokol ve Amsterdam Antlaşması ile Schengen Antlaşması ve bununla ilgili düzenlemelerin bütünü de AB sistemine entegre edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak Schengen alanı genişlemiş, AB'ye üye olmasa dahi kimi devletler de bu sisteme aşamalı olarak katılmıştır. Bu sayede üye devletler dış sınırlarının korunmasında ortak hareket etme fikrinde birlik olduklarını göstermişlerdir.²⁹¹

²⁸⁷AB Komisyonu bünyesinde yer alan Avrupa İstatistik Ofisi'nin (EUROSTAT) konu ile ilgili en güncel verisi 1 Ocak 2022 verisidir. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics#Migrant_population:_23.8_milli_on_non-EU_citizens_living_in_the_EU_on_1_January_2022 (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

²⁸⁸Lahay, 2004, **a.g.k.**, 45.

²⁸⁹European Union: Council of the European Union, *Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, The Treaties Establishing the European Communities and Related Acts*, 10 Kasım 1997. *Official Journal of the European Union*, C 340/01. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997D/TXT> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

²⁹⁰Lahay, 2004, **a.g.k.**, 46.

²⁹¹Şirin Öner, 2012, **a.g.k.**, 130. Amsterdam Antlaşması ile gelen değişim sonucu göç ve sığınmaya ilişkin konuların hükümetlerarası mı yoksa uluslararası mü olduğuna dair meseleyi Fletcher "kendine özgü yapı" "Amsterdamlaştırıcı" ya da "yarı uluslararası" şeklinde yorumlamıştır. M. Fletcher (2003). *EU Governance Techniques in the Creation of a Common European Policy on Immigration and Asylum. European Public Law*, 9(4), s. 534.

Genel olarak bakıldığı zaman AB vatandaşlığı olmayan, AB'ye üye devletlerin ülkelerinde yerleşik üçüncü devlet vatandaşları konusunda çok az bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu kişilerin genel olarak sistem dışarısında bırakılması, ikili antlaşmalar ile ikamet, çalışma koşulları, sosyal güvenlik vb. konularda işgücü piyasasına erişim haklarının tanınması uygulamada sorunlar yaratmaya devam etmiştir.²⁹²

3.1.3. 2000'li yıllarda meydana gelen gelişmeler

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen olaylar neticesinde AB'ye Müslümanların çoğunlukta yaşadığı coğrafyalardan gelen sığınmacılara karşı bakış açısı değişmiştir. Bununla birlikte yasadışı göçe ilişkin sonuçlar ağırlaşmış ve AB nezdinde sığınmacılar güvenlikle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Söz konusu olaylar öncesinde yeni arayışlar içine giren Birlik, 1999 yılında Tampere Zirvesini gerçekleştirmiştir.²⁹³

Zirvenin sonucunda ortaya çıkan bildirmede 5 yıllık bir dönemi kapsayacak hedefler ortaya konmuştur. Buna göre AB'de topraklarındaki herkesin özgürlük, güvenlik ve adalet alanında yaşayabilmesi şeffaflık ve demokratik kontrol ilkelerine bağlanmıştır. Ayrıca AB'nin göç sorununa yaklaşımı da menşe ve transit ülke ve buralardaki sosyoekonomik ve politik koşullara yaklaşımın daha kapsamlı bir şekilde olması ve üye devletlerin bu alanda ortak hareket etmelerinin gerekliliği belirtilmiştir. Bu sığınmacı sorununun köküne inmek, sorunun kaynağında çözülmesi ve bu ülkelerdeki kaçış sebeplerinin ortadan kaldırılması amacıyla gerçekleştirilecektir. Ayrıca 1951 Sözleşmesi ve sığınma hukukuna ilişkin diğer yükümlülüklerin yerine getirilmesinde daha kararlı olunması da hedefler arasında sayılmıştır. Bununla birlikte daha önce çözülemeyen, AB ülkelerinde ikamet eden üçüncü devlet vatandaşlarının AB toplumuna entegrasyonunun sağlanmasına yönelik adımlar atılması ifade edilmiştir.²⁹⁴

BMMYK, Tampere Zirvesi'nden çıkan sonuç metninin; 1951 Sözleşmesinin tam ve kapsamlı uygulamasının gerçekleşmesini teşvik eden, Birliğin sığınma sistemini uluslararası standartlar çerçevesinde düzenleyeceğine dair emareler gösteren, korumaya

²⁹²T. Kostakopoulou (2000). The 'Protective Union'; Change and Continuity in Migration Law and Policy in Post-Amsterdam Europe, *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 38(3), s. 513-514.

²⁹³H. Samur (2008). Avrupa Birliği'nde Göçe Yönelik Global Yaklaşım, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 5(2). s. 5.

²⁹⁴European Council (1999). Conclusions: Tampere European Council 15 And 16 October 1999. m. 4, 7, 11.

erişmek isteyenlere yönelik teminatlara ihtiyaçlarının olduğunun onaylanması ile yasadışı göçün engellenmesine, insan ticareti ile mücadeleye ve sınır kontrollerinin güçlendirilmesine yönelik tedbirlerin alınmasını teşvik eden bir metin olduğuna yönelik görüş bildirmiştir.²⁹⁵

Tampere Zirvesi'nin ardından Avrupa Komisyonu'nun raporları çerçevesinde komşuluk politikası uygulanmaya başlamıştır. Buna göre Avrupa'ya sınır komşusu olan Kafkasya, Akdeniz ve Ortadoğu devletleri ile kapsamlı bir iş birliği yapılması öngörülmüştür. Bu politika ile söz konusu devletler gönüllülük esasına dayanarak Birliğin ekonomik ve politik değerleri çerçevesinde sistemlerini değiştirecek, karşılığında AB'nin yasadışı göç, insan ticareti, uyuşturucu ticareti ve enerji açığı gibi sorunlarının çözümüne katkıda bulunacaklardır.²⁹⁶

1997'den 2003 yılına kadar yürürlükte olan ancak belirli noktalarda ihtiyaçlara çözüm üretemeyen Dublin Konvansiyonu, bu dönemde AOSS'ye geçiş çalışmalarının da bir parçası olarak yerini Dublin II Tüzüğüne bırakmıştır. Dublin II Tüzüğünde üçüncü devlet vatandaşlarının ve ilk defa vatansız kişilerin sığınma başvurularının incelenmesine ilişkin genel ilkeler, insani kriterler, sorumluluklar ve araçlar ortaya konmuştur.²⁹⁷ Üçüncü devlet vatandaşlarına uygulanan vize politikaları ve ulaşım şirketlerine getirilen yükümlülükler neticesinde sığınmacıların AB'ye üye devletlerin ülkelerine yasal girişi ciddi şekilde sınırlandırılmıştır. Bu düzenlemeler nedeniyle sığınma talebinde bulunan kişiler yasa dışı yollarla AB'ye üye devletlerin ülkelerine girmeye çalışmıştır. Bu hâlde sığınmacılara yönelik yükümlülükler Birliğin dış sınırlarındaki devletlere devredilmiştir ve sığınma başvurularını değerlendirme sorumluluğu da bu devletlere geçmiştir. Bu durumda sığınmacıların büyük çoğunluğu AB'nin sınır komşusu olan devletlerin ülkelerinde yoğunlaşmakta ve birincil hedefleri olan gelişmiş AB'ye üye devletlerin ülkelerine ulaşmaları mümkün olmamaktadır. Ayrıca geri kabul antlaşmaları da yapılarak AB 'ye giren ve sığınmacıların sınırdaş devletler tarafından geri alınmaları da teşvik

²⁹⁵Erika Feller (2000). UNHCR: *Alternative Futures: Developing an Agenda for Legal Research in Asylum: The 1951 Convention and its 1967 Protocol- Reinvigorating the Refugee Protection Regime*. UNHCR. s. 1-2.

²⁹⁶Commission of the European Communities (2003). *Communication from the Commission: Wider Europe— Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*. s. 3-6. Commission of the European Communities (2004), *Communication from the Commission: European Neighbourhood Policy Strategy Paper, Brussels, European Commission*. s. 6, 21.

²⁹⁷Council Regulation (EC) No 343/2003 of 18 February 2003. Establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an asylum application lodged in one of the Member States by a third-country national, *Official Journal of European Union*. L50, s.1-10.

edilmektedir. Sonuç olarak bu düzenlemeler sığınmacıların güvenli üçüncü ülkelere kabulüne ilişkin yapılmamış, AB ülkelerini göç akınlarından korumaya yönelik gerçekleştirilmiştir.²⁹⁸

2003 yılında AB'nin sığınmacıların aile birleşimine ilişkin şartları düzenleyen Aile Birleşimi Hakkına ilişkin Konsey Yönergesi²⁹⁹ ve AB vatandaşı olmayıp, AB'ye üye devletlerin ülkelerinde yaşayan üçüncü ülke vatandaşlarına belirli haklar ve yükümlülükler tanınan Uzun Süreli İkamet Eden Üçüncü Devlet Vatandaşlarının Durumuna ilişkin Konsey Yönergesi³⁰⁰ kabul edilmiştir.³⁰¹

Tampere Zirvesinin beş yıllık planlamasının sonuna yaklaşırken 2004 yılında gerçekleştirilen Lahey Programı ile, AB'nin 2005-2010 yılları arasında özgürlük, güvenlik ve adalet alanlarındaki hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için atılması gereken adımlar belirlenmiştir. Bu programdan, özgürlük, güvenlik ve adalet alanlarının güçlendirilmesine dair planlamanın öncelikli ilkeleri; temel hakların ve vatandaşlığın güçlendirilmesi, terörle mücadeleye ilişkin önlemlerin efektif hâle getirilmesi, göç konusunda dengeli bir yaklaşımın tanımlanması, Birliğin dış sınırlarının entegre yönetiminin geliştirilmesi, ortak bir sığınma prosedürünün oluşturulması, göçün olumlu etkisinin en üst düzeye çıkarılması, bilgi paylaşırken gizlilik ve güvenlik arasında doğru dengeyi kurmak, organize suçlarla mücadele konusunda stratejik bir konsept geliştirilmesi, gerçek bir Avrupa adalet alanı oluşturulması ve sorumluluk paylaşımı ve dayanışma şeklinde ortaya çıkmıştır.³⁰²

²⁹⁸H. Canpolat ve H. O. Armer (2012). Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi, *ORSAM rapor no:123, The Black Sea International Rapor no:22*, s. 13-15.

²⁹⁹Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification. *Official Journal of European Union*. L251, s. 12-18. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:251:0012:0018:en:PDF> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³⁰⁰Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents. *Official Journal of European Union*. L16, s. 44-53. <https://euaa.europa.eu/sites/default/files/public/Longtermresidency-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³⁰¹Yönergeler, AB kurumları tarafından AB üye devletlerine yönelik olarak kabul edilen ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 288. maddesinde belirtildiği üzere, elde edilecek sonuç bakımından bağlayıcı olan yasal düzenlemelerdir. Bir yönerge, AB antlaşmalarında (birincil hukuk) belirlenen ilke ve hedeflerden türeyen hukuk bütünü olan AB'nin ikincil hukukunun bir parçasıdır. Yönergenin hitap ettiği her bir AB ülkesinin ulusal makamları, yönergeyi kendi ulusal hukuklarına dahil etmek için kullandıkları yöntem ve biçimi belirlerler (resmi olarak 'aktarma' olarak bilinir). Genel olarak, bunun yönergenin kabul edilmesinden sonraki 2 yıl içinde yapılması gerekmektedir. *European Union, Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union*, 26 October 2012, OJ L. 326/47-326/390. Article 288.; <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/directive.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³⁰²Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, The Hague Programme: Ten priorities for the next five years The Partnership for European renewal in the field of Freedom, Security and Justice, *Official Journal of European Union*. C236. <https://eur->

Lahey Programının devamında, 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile AB'nin göç düzenlemeleri yapısındaki değişiklikler dikkat çekici bir hâl almıştır. Amsterdam Antlaşması ile vize, sığınma ve göçe ilişkin düzenlemelerin hükümetlerarası temelden, birinci sütun olan Avrupa Topluluklarına taşınarak, bu konulardaki kimi düzenleme yetkilerini AB karar alma usullerine tabi tutmuş ve Avrupa Adalet Divanı'nın denetimini bu düzenlemeler için yetkili kılmıştı. Lizbon Antlaşması ise bu konulara ilişkin düzenlemelerin üç sütuna dağılmış varlığını ortadan kaldırmış, dağınıklığı gidermiş ve tek bir yasal çerçeve ile değiştirmiştir. Bu kapsamda her üye devlet tarafından kendi kabiliyeti ve ihtiyaçlarına göre yasal göçe ilişkin politikaları takip edilecek ve geri kabul antlaşmaları ile yasadışı göçün kontrol altında tutulmasının takibi yapılacaktır. Bununla birlikte sınır güvenliğinin önem kazanması da ön plana çıkmıştır. Ancak yine de Avrupa'nın göç ve sığınma politikasında bütünlük sağlanamamış, Lizbon Antlaşması da bu yönde bir adım olarak kabul edilmiştir.³⁰³

2000 yılında bildiri şeklinde ilan edilen ve Lizbon Antlaşması ile yürürlüğe girene kadar herhangi bir bağlayıcılığı bulunmayan AB Temel Haklar Şartı (ATHŞ), AB'nin yapısı itibarıyla temel insan haklarına ilişkin herhangi bir düzenlemeye ya da metne taraf olamaması nedeniyle, bünyesinde oluşturduğu ve AİHS ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi gibi kendisine ait bir temel haklar belgesi yaratmak ve temel haklara dair müktesebatını görünür kılmak amacıyla oluşturulmuştur.³⁰⁴ AB vatandaşlarına ve ikameti burada olanlara temel sosyal, ekonomik ve siyasi haklar sağlamakta ve bu çerçevede göç, sığınma ve sığınmacılara ilişkin kavramlara da yer vermektedir.³⁰⁵

ATHŞ'de sığınma hakkı, mültecilerin statüsüne ilişkin 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolünün kurallarına saygı çerçevesinde, Avrupa Topluluğu'nu kuran antlaşmaya uygun olarak güven altına alınmaktadır. (ATHŞ m. 18) Ayrıca kendisinden önceki düzenlemelerde sığınma hakkı, devletin egemenliğine ve devletin sığınma konusundaki haklarına dair hükümler içerirken, ATHŞ'de bu hak tek başına, bağımsız bir hak olarak

lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-hague-programme-10-priorities-for-the-next-five-years.html (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³⁰³M. İ. Arslan (2012). *The Paradoxes of European Union Immigration Policy and Its Repercussions on Turkish-EU Relations*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: METU, the Department of International Relations, s. 27-28.

³⁰⁴S. Alyanak (2022). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın Avrupa Birliği Parlamentosu Konseyi ve Komisyonunun Faaliyetleri Üzerindeki Etkisi, *Ankara Barosu Dergisi*. 80(4), s. 288.

³⁰⁵... (2000). Charter of Fundamental Rights of the European Union, *Official Journal of the European Communities*. C364, s. 1-22.

düzenlenmiştir. Bu sebeple ATHŞ, sığınma hakkının bireysel bir insan hakkı olarak tanımlandığı ilk uluslararası belge niteliğindedir.³⁰⁶

Genel olarak bakıldığında 20. yüzyılın sonlarından itibaren AB'nin sığınmacıların kıtaya girişini engellemesi, yasal göçmenlerin ise kıtadan ayrılmaya teşviki yolunda politikalar güttüğü görülmektedir. Bu kapsamdaki düzenlemeler, güvenli üçüncü ülkelere gönderme, geri kabul antlaşmaları yapma ve sınır güvenliğinin artırılması uygulamalarıyla desteklenmiştir.³⁰⁷

3.2. AB Sığınma Sistemi

3.2.1. Dublin III Tüzüğü

2013 yılında yürürlüğe giren Dublin III Tüzüğü,³⁰⁸ 1990 yılında yürürlüğe giren Dublin Konvansiyonunun ve 2003 yılında yürürlüğe giren Dublin II Tüzüğü düzenlenmiş hâlidir.³⁰⁹ Tüzükte üçüncü devlet vatandaşı veya vatansız kişilerin AB üyesi devletlere yaptıkları sığınma başvurusunda sorumlu olan devletin tespit edilmesi için koşulları ve araçları belirlemektedir. (Dublin III, m. 1) Bu Tüzük için, Konvansiyon ve Dublin II düzenlemelerin detaylandırılmış hâli denilebilir. Sığınmacılar, sığınma başvurularını AB sınırlarına giriş yaptıkları devletin ülkesinde yapmak zorunda bırakılmıştır. Bunun dışında gerçekleştirecekleri başvurular ise reddedilecektir. Bunun istisnası ise başvuruda bulunan kişilerin, daha önceden başka bir üye devlete yapılmış başvuruları bulunan aile üyeleri, akrabaları veya diğer aile yakınlarını bir araya getirmek amacıyla, üye devletlerin sorumluluk kriterlerini esnetebilmesidir. (Dublin III Tüzüğü, para. 17). Uygulamada, aile bağlarının tespiti konusunda ve ailesinin başka bir üyesine bağımlı olan kişilere ilişkin

³⁰⁶Z. Savaşan (2009). AB'de Sığınma Hakkı: Ortak Sığınma Sistemi Oluşturma Amacı ve Devam Eden Kısıtlamalar, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 27, s. 17.

³⁰⁷S. G. Ihlamur-Öner (2012). Küresel Bir göç ve Mülteci Rejimine Doğru, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*. (Ed: S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Şirin Öner), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 585.

³⁰⁸Regulation (EU) No. 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013. establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person (recast), *Official Journal of the European Union*. L180, s.31-59.

³⁰⁹AB Hukukunda tüzükler, AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşmanın 288. maddesinde tanımlanmış yasal düzenlemelerdir. Buna göre AB antlaşmalarında (birincil hukuk) belirlenen ilke ve hedeflerden türeyen hukuk bütünü olan ikincil hukukun bir parçası olan tüzükler genel uygulamaya sahiptirler. Devletlerin ulusal hukuklarına aktarılmasına gerek olmaksızın, yürürlüğe girdikleri andan itibaren tüm AB üyesi devletlerde otomatik olarak ve aynı şekilde uygulanan yasal düzenlemelerdir. Tüm AB ülkeleri için bütünüyle bağlayıcıdır. European Union, *Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union*, 26 October 2012, OJ L. 326/47-326/390. Article 288, 291.; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=LEGISSUM:regulation> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

var olan ve bu kişilere kolaylık sağlayan düzenlemenin uygulanmasında bağımlılık eşliğinin belirlenmesi hususunda belirsizlikler mevcuttur. Bu sebeple aile birleşmelerine ilişkin düzenlemeler nadiren uygulanmaktadır.³¹⁰

Dublin III Tüzüğü sığınma başvurusunda bulunanların korunmasına yönelik sağlam usuller içermekte ve sistemin etkinliğini pek çok yöntem ile arttırmaya çalışmaktadır. Ulusal sığınma sistemlerinin temel işlevsizlik sebeplerini veya baskılardan kaynaklanan sorunları ele almaya yönelik erken bir uyarı ve kriz yönetimi mekanizması sağlayan Tüzük, başvuru sahiplerine yönelik zorunlu kişisel mülakat, çocuğun yüksek menfaati temelinde küçükler için güvenceler ve bunların akrabalarıyla bir araya getirilmeleri için genişletilmiş imkanlar sunan hükümler barındırmaktadır. Ayrıca talep üzerine ücretsiz hukuki destek, gözaltı sürelerine sınırlar getirilmesi, usullere ve karara itiraz hakkının güvencesi gibi temel hakları da barındırmaktadır.³¹¹

3.2.2. Avrupa Ortak Sığınma Sistemi

1999 yılı itibari ile AB’de geliştirilmeye çalışılan AOSS, üye devletlerin sığınmaya ilişkin süreçlerde yükleri paylaşmasını, ortak yükümlülükler edinmesini amaçlamaktadır. AB’ye üye devletlerin, mültecilere yüksek standartlarda koruma sağlamak amacı ile aynı temel değerleri ve ortak yaklaşımı paylaşması hedeflenmiştir. AB’ye üye devletlere başvuran sığınmacıların, onurlu bir şekilde karşılanması, adil muamele görmeleri ve durumlarının eşit standartlar çerçevesinde değerlendirilmesi konusunda, AB’ye üye devletlerin ortak sorumluluklarının oluşturulması, prosedürün adil etkili ve suistimale açık olmaması için gereklidir.³¹²

AOSS yapı itibariyle karmaşık bir işlevselliğe sahip olsa da kısaca süreç, sığınmacıların hayatlarını insan onuruna yaraşır bir şekilde sürdürebilecekleri, başvuru süreçleri tamamlanana kadar gerekli konaklama, gıda, istihdam ve sağlık hizmetlerinden yararlanmalarının sağlanması ile başlar. Ardından başvuruda bulunan kişilerin Avrupa

³¹⁰ UNHCR (2017). Left in Limbo UNHCR Study on the Implementation of the Dublin III Regulation, Executive Summary. s. 7.

³¹¹Migration and Home Affairs Department of European Commission (2020). *Country responsible for asylum application (Dublin Regulation)*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/country-responsible-asylum-application-dublin-regulation_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³¹²Migration and Home Affairs Department of European Commission (2021). *Common European Asylum System*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

Otomatik Parmak İzi Tanımlama (*European Dactyloscopy System-EURODAC*)³¹³ sistemi tarafından parmak izleri alınır, çoklu başvuruda bulunup bulunmadıklarının tespitinin ardından sığınmacıdan sorumlu devlet belirlenir. Sorumlu devletin 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü kapsamında sığınmacının statüsünün tespitini yapmasının ardından bu kişilere mülteci statüsü verilir, ikincil koruma programlarından yararlanması sağlanır ya da başvurusu reddedilir. Başvurusu reddedilen sığınmacılar karara itiraz hakkına sahiptir ve bu itiraza ilişkin süreç sonuçlanıncaya kadar sığınmacı statüsünü korumaktadır.³¹⁴

2015 yılında savaş, siyasi istikrarsızlık, yoksulluk ve iklim değişiklikleri nedeniyle buldukları yerden ayrılan bir milyondan fazla kişinin Avrupa'ya doğru göç etmesi sebebiyle ortaya çıkan Avrupa göçmen krizi, sisteme dair eksiklikleri sorgulatmış, mevcut hâliyle AOSS'nin yeterli ve etkin olmadığını gösteren durumlara sebep olmuştur. Avrupa Komisyonu, AB'nin göç ve sığınma politikasını iyileştirmek amacıyla AB'nin sivilleri koruma mekanizmasını, komşu devletlere bütçe desteklerini ve sınırlara hızlı müdahale ekiplerinin yerleştirilmesini içeren önlemler paketi sunmuştur.³¹⁵ Bu pakette sayılan önlemlerin yanı sıra, AB hukukunun yürürlüğüne dair önerilerde bulunulmuştur. Sorunun çözülmesi için ilk olarak Yunanistan başta olmak üzere göç akımına maruz kalan devletlere mali yardım ve uzman desteği sağlanmıştır.³¹⁶ Ardından Türkiye ile geri kabul antlaşması yapılarak, Türkiye'den yasadışı yollarla Avrupa'ya giden sığınmacıların Türkiye'ye geri gönderilmesi ve sığınma taleplerinin Türkiye'de değerlendirilmesi sonucunda Avrupa'ya kabulleri konularında antlaşmışlardır. Bunun yanı sıra Türkiye, Avrupa'ya kaçakçılık rotalarını engellemekle yükümlü olacaktır.³¹⁷ Son olarak da sınırların daha sıkı kontrol edilmesi için AB'ye üye devletlere uzmanlaşmış hizmetler sağlanmıştır.³¹⁸

³¹³EURODAC, 2003 yılında üçüncü devlet vatandaşlarının veya vatansızların uluslararası koruma başvurularının incelenmesinde üye devletlerden hangisinin sorumlu olacağını belirlemede yardımcı olmak için kurulmuştur. Ayrıca AB'ye üye devletlere çoklu başvuruların engellenmesini amaçlayan bilgi teknolojisi sistemidir. Bkz. Council Regulation No 343/2003. *Official Journal of the European Union*. L 050, s. 1-10. Regulation (EU) No 603/2013. *Official Journal of the European Union*. L 180, s. 1-30.

³¹⁴E. Ay (2019). *Avrupa Birliğinin Ortak Göç ve Mülteci Politikası: Suriye İç Savaşı Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. s.56.

³¹⁵European Commission (2015). Communication to the European Parliament, the European Council and the Council, Managing the refugee crisis: immediate operational, budgetary and legal measures under the European Agenda on Migration. s. 1-12.

³¹⁶European Commission (2018). *Managing Migration, EU Financial Support to Greece*. s. 1-7.

³¹⁷Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Antlaşma, m. 3-7. Karar Sayısı: 2014/6652. RG 2 Ağustos 2014, S. 29076.

³¹⁸European Parliament Policy Department for Budgetary Affairs (2018). *EU Funds for Migration, Asylum and Integration Policies*. s. 13.

Avrupa Komisyonu 2020 yılında, göç ve sığınma politikasına üç ana sütuna dayanan kapsamlı bir yaklaşımla AOSS’de reform yapılmasını önermiştir. Bu sütunlar; etkin sığınma ve geri gönderme prosedürleri, dayanışma ve adil sorumluluk paylaşımı ve üçüncü devletlerle ortaklıkların güçlendirilmesi şeklindedir.³¹⁹

3.2.3. Geri kabul antlaşmaları

Geri kabul (*readmission*) UGÖ tarafından “bir devletin, kendi vatandaşını, genellikle daha önceden ülkeden transit geçiş yapmış veya daimî ikamet eden başka bir devletin vatandaşını, ya da vatansız bir bireyi yeniden girişini kabul eden eylemi” olarak tanımlanmıştır. Yine UGÖ’ye göre geri kabul antlaşması, “devletler arasında, bir devletin kendi topraklarına giriş veya kalış koşullarını yerine getirmeyen veya artık getiremeyen ve vatandaşı olmayan kişileri, derhal ve düzenli bir şekilde kendi devletlerine veya genellikle transit geçiş yaptıkları veya daimî ikamet ettikleri üçüncü bir devlete geri göndermesi için karşılıklı olarak temel ve usulleri belirleyen iki veya çok taraflı antlaşmadır”.³²⁰

AB’nin üçüncü devlet vatandaşlarının ve vatansız kişilerin menşe ülkelerine ya da AB’ye giriş yaptıkları veya AB’ye girerken transit geçtikleri bir ülkeye geri kabulü için akdettiği bu antlaşmalar, göç hukuku ve politikasında hayati bir bileşen olarak görülmektedir. AB Konseyi de 21. yüzyılın başından itibaren geri kabul politikası konusunda, üçüncü devletlerle iş birliğinin yasadışı göç ile mücadelenin ayrılmaz bir parçası olduğunu yinelemiştir.³²¹

2015 yılında Komisyon tarafından yayımlanan bildiride AB’nin geri kabul antlaşmaları ile pek çok kişinin geri dönüşü için sınır dışı emri verildiğini belirtmiştir. Bu her ne kadar geri kabul politikalarının işlerliğini gösterse de Komisyon’a göre “sınır dışı emri verilen üçüncü devlet vatandaşları ve vatansız kişilerin ‘başarılı’ geri dönüş oranlarının düşüklüğü AB’nin sınır dışı sistemlerinin ‘etkisiz’ olduğunu göstermektedir.”³²²

³¹⁹Migration and Home Affairs Department of European Commission, 2021, **a.g.k.**, s. 1.

³²⁰UGÖ, 2019, **a.g.k.**, s. 169.

³²¹Council of the EU (2002). Comprehensive plan to combat illegal immigration and trafficking of human beings in the European Union, *Official Journal of the European Communities*. C 142/23. s. 31.

³²²Her yıl ortalama 300 bin yabancı uyruklu kişi AB’den sınır dışı edildiğine dair bildirim gitmektedir. Ancak bu kişilerin yalnızca %21’i transit ülkeye ya da menşe ülkeye geri dönmüştür. European Commission (2021). Return and readmission. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/irregular-migration-and-return/return-and-readmission_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

AB Geri Dönüş Yönergesinden³²³ AB'ye yasadışı yollarla girmiş ve geri kabul antlaşmaları kapsamında AB'yi terk etmesi beklenen sığınmacılar da yararlanmaktadır. Yönergede temel olarak; geri dönüş kararları için adil ve şeffaf bir prosedürün gerekliliği, AB'ye üye devletlerin sığınmacılara statü verme yükümlülüğü (ki böylece belirsizlik durumunun önüne geçilmesi), gönüllü ayrılma ilkesi kapsamında süre tanınması, sınır dışı edilmesi beklenen yasa dışı göçmenlerin temel sağlık hizmetlerine ve çocukların eğitim de dahil olmak üzere haklara erişebilmesi, sınır dışı etme konusunda zorlayıcı tedbirlere sınır getirilmesi, gözaltı uygulamasına sınırlama getirilmesi ve AB'ye üye devletler tarafından geri gönderilen kişiler için AB genelinde geçerli bir giriş yasağı ilkeleri benimsenmiştir.³²⁴

AB'nin üçüncü devletlerle yapmış olduğu ve yasal olarak bağlayıcılığı olan 18 geri kabul antlaşması mevcuttur.³²⁵ Bunun yanı sıra Komisyon, 2016'dan itibaren geri dönüş ve geri kabule ilişkin geliştirdiği ve yasal bağlayıcılığı olmayan pratik iş birliği düzenlemelerini üçüncü devletlerle yürürlüğe koymuştur.³²⁶

3.2.4. Yeni göç ve sığınma paktı

Avrupa Komisyonu 2020 yılında “AB için daha adil, verimli ve sürdürülebilir” bir göç ve sığınma süreci yaratmaya yönelik bir dizi düzenleme ve ilkedan oluşan bir Pakt önermiştir.³²⁷ Pakt'ta yer alan yeni göç ve sığınma plan üç halkadan oluşmaktadır.

Planın dış halkası uluslararası ortaklıkların derinleştirilmesi başlığı altında da yansıtılmaktadır ve beş temel ilke barındırmaktadır; diğer devletlerin desteklenmesi, ekonomik fırsatların yaratılması, göçmen kaçakçılığıyla mücadele, geri dönüş ve geri

³²³European Commission (2008). Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals. L348/98.

³²⁴Migration and Home Affairs (2022). *Return and readmission*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/irregular-migration-and-return/return-and-readmission_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³²⁵Bu 18 antlaşma kronolojik olarak sırasıyla; Hong Kong, Makao, Sri Lanka, Arnavutluk, Rusya, Ukrayna, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Bosna Hersek, Karadağ, Sırbistan, Moldova, Pakistan, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Türkiye, Cabo Verde ve Belarus ile yapılmıştır. European Court of Auditors (2020). *Audit Preview: EU Migrant Return Policy-Cooperation with Third Countries on Readmission*. s. 6.

³²⁶Pratik iş birliği düzenlemeleri çerçevesinde anlaşılan üçüncü devletler Afganistan, Gine, Bangladeş, Etiyopya, Gambiya, Fildişi Sahili'dir. Migration and Home Affairs, 2022, **a.g.k.**, s. 1.

³²⁷European Commission (2020). New Pact on Migration and Asylum- A Fresh Start on Migration in Europe https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023). Pakt'a ilişkin önerilen düzenlemeleri içeren tüm belgeler için bkz. https://commission.europa.eu/publications/migration-and-asylum-package-new-pact-migration-and-asylum-documents-adopted-23-september-2020_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

kabulün iyileştirilmesi ve yasal göç için düzenli kanalların geliştirilmesi. İkinci ve ortadaki halkada iyi yönetilen Schengen ve dış sınırlar başlığı altında detaylandırılmaktadır. Bu aşama Frontex'in daha fazla personel ve araçla güçlendirilmesi üzerine inşa edilmiştir. Üçüncü ve en içteki halka ise etkin dayanışma başlığı altında verilmiş ve dayanışma ve sığınmacıların AB genelinde dağıtılması kavramına dayandırılmıştır. Bu aşamada, üye devletler için zorlukların değerlendirilmesini ve buna bağlı olarak diğer üye devletlerin adil paylarına katkıda bulunmalarını gerektirmektedir.³²⁸

Düzenlemenin genel amaçları olarak Avrupa'daki sorumluluğun adil paylaşımını sağlamak, uluslararası hukuk ve Avrupa değerleri çerçevesinde göçü yönetip, normalleştirmek ve dayanışma fikrini güçlendirmek sayılmıştır.³²⁹ Ancak AOSS'nin yeniden başlatılacağına yönelik düşünceler olsa da kendinden önce gerçekleştirilen düzenlemeler gibi bu düzenlemede de en büyük yükümlülük AB üyesi olmayan devletlere bırakılmış gibi gözükmemektedir.³³⁰

Bu Pakt kapsamında ilk olarak, Avrupa Komisyonu tarafından AB'ye üye devletler ve Schengen bölgesi devletleri ile ilgili paydaşlar arasında gelişen arama kurtarma uygulamaları konusunda yapılandırılmış bir diyalog sağlayan Avrupa Arama ve Kurtarma Temas Grubu kurulmuştur.³³¹ 2021 yılında gönüllü geri dönüş ve yeniden entegrasyon³³² ile insan ticareti ile mücadeleye ilişkin AB stratejilerine yönelik

³²⁸European Commission (2020). *Acting together to deepen international partnerships* https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum/acting-together-deepen-international-partnerships_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).; I. Aladağ Görentaş (2020). From EU-Turkey Statement to New Pact on Migration and Asylum: EU's Response to 21st Century's Humanitarian Crisis. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı: Göç, 25-33.

³²⁹European Commission (2020). *Communication from the Commission on a New Pact on Migration and Asylum*, COM(2020)609. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1601287338054&uri=COM%3A2020%3A609%3AFIN> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³³⁰European Council on Refugee and Exiles (2021). The Regulation on Asylum and Migration Management: Giving with One Hand, Taking Back with the Other: Summarising ECRE's Comments on the RAMM and Article by Article Recommendations for Amendment. *Policy Note 33*, s.1

³³¹Commission Recommendation (EU) 2020/1365 of 23 September 2020 on cooperation among Member States concerning operations carried out by vessels owned or operated by private entities for the purpose of search and rescue activities, C/2020/6468. *Official Journal of the European Union*, 317/23.

³³²Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the EU Strategy on Combating Trafficking in Human Beings 2021- 2025, 14.4.2021, COM/2021/171. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0171> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

bilgilendirmeler yayımlanmıştır.³³³ 2022 yılında sırasıyla; göçmen kaçakçılığına ilişkin yenilenmiş bir AB eylem planı, Schengen Sınırlar Kanununun yeniden düzenlenmesi, AB Sığınma Destek Ofisi yerine AB Sığınma Ajansı'nın kurulması ve Gönüllü Dayanışma mekanizmasının hayata geçirilmesi gerçekleştirilmiştir. 2023 yılına gelindiğindeyse, Sığınma ve Göç Yönetim Tüzüğü ve Sığınma Prosedürleri Tüzüğü üzerinde yapılacak değişiklikler üzerinde anlaşılmıştır.³³⁴ Burada yapılacak değişikliklerin önümüzdeki yıllarda Pakt çerçevesinde var olan fikir ayrılıkları giderilerek yürürlüğe gireceği düşünülmektedir.

3.3. Denizden Gelen Sığınmacılara İlişkin AB Düzenlemeleri

3.3.1. AB hukukunda denizde müdahale, arama ve kurtarma ve karaya çıkarma

1990'lı yıllardan bu yana her yıl binlerce kişi çeşitli sebeplerle Avrupa'ya göç etmek için teknelerle Akdeniz'i geçmektedir. Uluslararası Göç Örgütü'ne Akdeniz'de göçmen ölümleri son 10 yılda 27 bin civarında gerçekleşmiştir.³³⁵ Bu da AB'nin ve AB'ye üye devletlerin denizde can kaybını önleme, göç yönetimini iyileştirme, tehlikeli yolculuklara güvenli ve onurlu alternatifler geliştirme ve göçmen kaçakçıları ve insan tacirlerinden oluşan organize suç gruplarını çökmek amaçları doğrultusunda kapsamlı ve çok yönlü bir müdahalede bulunmasını gerektirmektedir.³³⁶

Denizde tehlikede bulunan kişilere yardım sağlanması AB'ye üye devletlerin hem uluslararası örf ve âdet hukuku ve antlaşmalar hukuku gereği³³⁷ hem de AB hukukunda yer alan yasal bir yükümlülüğüdür. SAR Sözleşmesi gereğince; taraf devletlerin denizde arama ve kurtarma hizmetlerini geliştirme ve denizde tehlikede olan veya tehlikede

³³³Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, The EU strategy on voluntary return and reintegration, 27.4.2021, COM/2021/120. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0120> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³³⁴European Commission, *Timeline of the New Pact on Migration and Asylum*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/new-pact-migration-and-asylum_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³³⁵2014 yılından bu yana devam eden Kayıp Göçmenler Projesi kapsamında sadece 2023 yılının ilk 6 ayında 1116 kişi Akdeniz'de kaybolmuştur. Son 10 yılda ise proje kapsamında istatistiklerin tutulduğu Akdeniz harici yerlerde kaybolan göçmenlerin sayısının toplamı, Akdeniz'de kaybolan göçmenlere denktir. Bkz. <https://missingmigrants.iom.int/> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³³⁶Bkz. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/search-and-rescue_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³³⁷Avrupa Birliği 1974 tarihli SOLAS, 1982 tarihli BMDHS ve 1979 tarihli SAR Sözleşmesi kapsamında yükümlülükleri mevcuttur. (http-329).

olduğu anlaşılan kişilere gerekli yardımın sağlanmasını temin etme yükümlülüklerinden AB'ye üye devletler de sorumludur.³³⁸

AB, SAR Sözleşmesi, SOLAS ve BMDHS'ye uygun olarak arama ve kurtarmaya yönelik gerçekleştirdiği düzenlemelerinde tek tip bir yorum benimseyememiştir. Komisyon, üye devletlerin denizdeki operasyonlarına yönelik farklı uygulamalarının önüne geçmek için, sınır kontrolü ile arama ve kurtarmayı tek bir düzenlemede birleştiren ve AB Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (*Frontières extérieures-Frontex*)³³⁹ ile koordineli bir şekilde faaliyet gösterecek Deniz Sınırları Tüzüğü kabulünü önermiştir.³⁴⁰ Tüzük temel hakların korunmasını ve geri göndermeme ilkesinin teşvik etmekte, üçüncü bir devletin insan hakları ihlallerinde bulunduğunu bilen ya da bilmesi gereken katılımcı üye devletlerin yakalanan ya da kurtarılan kişileri o devlete göndermesini yasaklamaktadır. (Deniz Sınırları Tüzüğü m. 4)

Bu Tüzükteki güvencelere rağmen uygulamada kuralların tek tip yoruma etkisi olmamıştır. Tüzükte karaya çıkarma büyük ölçüde geminin nerede durdurulduğu veya kurtarıldığına bağlanmıştır. Tüzüğe göre gemiyi durdurma, üye devletlerin karasuları veya bitişik bölgesi içerisinde gerçekleşmişse, karaya çıkarma da o üye devlet tarafının ülkesinde yapılmalıdır. Açık denizde yapılan bir durdurmanın ardından gemideki kişiler, geri göndermeme ilkesi de dikkate alınarak geminin ayrılma limanı olan üçüncü devletin ülkesinde, geri göndermeme ilkesi ya da farklı bir sebepten ötürü ayrılma limanında karaya çıkarma gerçekleştirilemiyorsa durumun şartları da göz önünde bulundurularak en yakın güvenli yerde veya durdurma işlemi yapan üye devletin ülkesinde karaya çıkarılmalıdır. (Deniz Sınırları Tüzüğü m. 10) Tüzük ayrıca kıyı devleti olan üye devletler tarafından durdurulan bir geminin rotasının değiştirilmesine de izin vermiştir. Bu uluslararası sulara, üçüncü bir devletin ülkesine veya menşe ülkeye olası bir sapma ve geri gönderme riski taşımakta ve yasaklanmış bir tür itme teşkil etmektedir.³⁴¹

³³⁸SAR Convention m. 2.

³³⁹Frontex kısaltması Fransızca'da dış sınırlar anlamına gelen "*Frontières extérieures*" kavramından türetilmiştir. Kuruluşun yapısı, amaç ve görevleri daha sonra incelenecektir.

³⁴⁰Regulation (EU) (2014). No 656/2014 establishing rules for the surveillance of the external sea borders in the context of operational cooperation coordinated by the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union, *Official Journal of the European Union*, L189/93. Avrupa yazınında kısaca "*Sea Borders Regulation*" olarak adlandırılan bu Tüzüğü, çalışmada Deniz Sınırları Tüzüğü olarak anılacaktır.

³⁴¹K. F. Aas and H. Gundhus (2015). Policing Humanitarian Borderlands: Frontex, Human Rights and the Precariousness of Life, *The British Journal of Criminology*. 55(1) s. 14.; Hirsi Jamaa and Others v Italy (2012). Application no. 27765/09, p. 134-138.; "Geri itme (*push-back*) geçerli yasal ve usuli çerçevelere erişimi engelleyen, mültecileri ve göçmenleri kendi topraklarından çıkmaya zorlamayı amaçlayan çeşitli devlet tedbirleridir. Devletler bunu yaparken, uluslararası koruma (küçükler dâhil), gözaltı veya tutuklama,

2013 tarihinde Tüzüğün taslak çalışmaları sırasında arama ve kurtarmaya ilişkin 9. maddesine ve karaya çıkarmaya ilişkin 10. maddesine yapılan itirazlar sonucunda böyle bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bu itirazlara rağmen Tüzük kabul edilerek taslağa göre uygulamayı etkileyecek değişiklikler meydana gelmiştir.³⁴²

2013 Taslak Tüzükte ayrıca tehlike durumuna işaret eden durumlara dair sayılı unsurlar göze çarpmaktadır. Buna göre; yardım talebinin varlığı; geminin denize elverişliliği ve geminin nihai varış yerine ulaşamama ihtimali; geminin tipi ve durumuna göre yolcu sayısı; kıyıya ulaşmak için yakıt, su, yiyecek gibi gerekli malzemelerin mevcudiyeti; nitelikli mürettebatın varlığı ve geminin komutası; güvenlik, navigasyon ve iletişim ekipmanlarının mevcudiyeti ve kapasitesi; acil tıbbi yardıma ihtiyacı olan yolcuların varlığı; vefat etmiş yolcuların varlığı; hamile kadınların veya çocukların varlığı; hava ve deniz tahminleri de dâhil olmak üzere hava ve deniz koşulları gibi unsurlar göz önüne alınarak geminin tehlikede olduğu tespit edilebilir. Ancak 9. ve 10. maddelerin taslağına itiraz eden devletlerin çabalarıyla Tüzük tehlikeye ilişkin bu özel tanımlamalara yer vermemiştir. Tüzükte bu sayılan durumların bulunması hâlinde, aynı zamanda kıyı devleti de olan itirazcı üye devletlerin tehlike durumunda olduğunu kabul ettiği söz konusu durumlardaki kişileri kurtarma yükümlülüğü ortadan kalkmıştır.³⁴³

Sonuç olarak, bu değişiklikler neticesinde Tüzük üye devletlerin çelişkili uygulamalarından kurtarma amacından sapmış ve üye devletlerin yardım ve müdahale başlatma amacıyla derhal harekete geçme yükümlülüğünü ortadan kaldırmıştır. Arama ve kurtarma birimlerine vaka bazında bir tehlike durumunu belirleme konusunda takdir yetkisi tanınmıştır. Ayrıca, bu Tüzük "belirsizlik" durumunun nihayetinde "tehlike" durumuna dönüştüğü durumları ele almamaktadır. Benzer şekilde, karaya çıkış sonrası

sınır dışı etme ve güç kullanımını düzenleyen güvenceleri atlatmaktadır.”
<https://www.ecchr.eu/en/glossary/push-back/> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³⁴²İtirazda bulunan üye devletlerin (Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Kıbrıs, Malta) Akdeniz’e kıyısı bulunması dikkat çekicidir. Bu devletler, arama ve kurtarma ile karaya çıkarmaya ilişkin Tüzük hükümlerine, bunlarla hâli hazırda BMDHS, SAR Sözleşmesi ve SOLAS’ta yer alan düzenlemeler ile zaten uluslararası hukuk tarafından bağlı oldukları sebebiyle yeniden düzenlenmelerine ihtiyaç olmadığı görüşündeydiler. M. den Heijer (2014). How the Frontex Sea Borders Regulation avoids the hot potatoes. European Union Studies Association (EUSA) Biennial Conference (14th)’de sunulmuş bildiri. s. 13. http://aei.pitt.edu/78991/1/den_Heijer.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³⁴³Proposal for a Regulation establishing rules for the surveillance of the external sea borders in the context of operational cooperation coordinated by the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union COM (2013)197 final, article 9(6).

kapasiteler ve kabul eden kıyı devletinin göç ve sığınma sisteminin etkinliği konusunu da ele almamaktadır.³⁴⁴

3.3.2. AB hukukunda denizden gelen sığınmacıların mülteci statüsünün tespiti

AB üyesi devletlerin genellikle ülkesine giriş yapan, sığınma veya statü tespit prosedürlerine ulaşan ve mülteci statüsü için gerekli meşru iddiaları olan kişilere uluslararası koruma sağladığı görülmektedir. Bununla birlikte yine bu devletler tarafından, sığınmacılar da dahil olmak üzere kişilerin ülkelerine giriş yapmalarının ya da statü tespitine ilişkin mekanizmalara ulaşmalarının önüne geçen ve devletlerin uluslararası yükümlülüklerinin tetiklenmesini engelleyen düzenlemeler yaptıkları da görülmektedir. Yukarıda değinilen geri kabul antlaşmaları da bu düzenlemelerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴⁵

Sığınma prosedürü, idari bir prosedürdür ve bu prosedürün işleyişi de işlemin gerçekleştiği alandaki kamu yönetiminin özellikleriyle özdeşleşir. Bununla birlikte sığınma prosedürünün kendine has özellikleri de mevcuttur ki bu yasal çerçeveyi de kapsamaktadır. İlk olarak AB hukukundaki sığınmacılara mülteci statüsünün verilmesinin, uluslararası hukuk ve insan haklarının yanı sıra mahkeme içtihatları ile bağı olduğunu da belirtmek gerekir.³⁴⁶ AB üyesi bir devletin ülkesine giriş yerel ayrıcalıklarla ilişkilendirilebilir ancak sığınma prosedürünün sonucundaki karar, uluslararası haklara dayanmaktadır.³⁴⁷ 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, sığınma ve mülteci hukukuna ilişkin tüm ulusal ve bölgesel düzenlemeler için bir ölçüt oluşturmaktadır.³⁴⁸ Sözleşme ve Protokol'e göre olan mülteci tanımı, AB üyesi devletler için de geçerlidir.

Bunun yanı sıra sığınma prosedürü ile ilişkin olarak değinilmesi gereken temel unsur geri göndermeme ilkesidir. Buna göre “hiçbir akit devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tâbiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir”. (1951 Cenevre Sözleşmesi m. 33(1))

³⁴⁴Hejjer, 2014, **a.g.k.**, 12-15.

³⁴⁵B. Frelick, I. M. Kysel and J. Podkul (2016). The Impact of Externalization of Migration Controls on the Rights of Asylum Seekers and Other Migrants, *Journal on Migration and Human Society*. 4(4), s. 192.

³⁴⁶Dahlvik, 2018, **a.g.k.**, 31..

³⁴⁷A. Mackey and J. Barnes (2013). *Assessment of Credibility in Refugee and Subsidiary Protection Claims under the EU Qualification Directive: Judicial Criteria and Standarts*. Haarlem: IARLJ, s. 14.

³⁴⁸A. Zimmerman (2011). *The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and Its 1967 Protocol: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, s. V.

Uluslararası hukuk belgelerine ek olarak, uluslarüstü belgeler de mülteci statüsünün belirlenmesinin niteliğini tanımlayabilmektedir. AB düzeyinde, ATHŞ'nin 18. maddesi sığınma hakkını, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 14(1). maddesine dayandırarak tanımlarken, 19. maddesi ise geri göndermeme ilkesini tanımlamaktadır. Her ne kadar hukukçular arasında ATHŞ'nin bu hükmünün uygulanmasının maddi kapsamı konusunda tartışmalar olsa da bu düzenleme ışığında sığınma hakkının sadece sığınma talebinde bulunmaya yönelik usule ilişkin bir hak olarak değil, bireylerin Birlik hukuku kapsamında sığınma hakkı elde etmelerine yönelik özel ve uygulanabilir bir hak olarak yorumlanması gerektiği ileri sürülmektedir.³⁴⁹

Dolayısıyla sığınma hakkı temel Birlik hukuku olarak uygulanabilir, ulusal hukuk düzenleri içinde daha fazla iç hukuka aktarma gereksiz doğrudan uygulanabilir ve aynı zamanda üye devletlerdeki ulusal mahkemeler önünde de doğrudan ileri sürülebilir. Ancak AB'deki üye devletlerin uygulamaları, bireylerin hâlâ sığınma hakkı olmadığını göstermektedir zira bu hakkın kendisi, kabul eden devletin takdir yetkisi olarak kabul edilmektedir.³⁵⁰ Devlet bu hakkı kullanıp kullanmama, kime sığınma ya da diğer korumaları vereceği ve bu korumalardan hangi koşullar altında yararlanılacağı konusunda takdir yetkisine sahiptir. Dolayısıyla, bireye ilişkin bir hak olsun ya da olmasın, devletlerin kalıcı çözümler sağlama yükümlülüğü olarak sığınma idealine karşı çıkılmaya devam edilmektedir.³⁵¹

Avrupa Ortak Sığınma Sisteminin geliştirilmesi ve Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile AB genelinde tek tip sığınma, tek tip ikincil koruma statüleri ve ortak bir prosedür oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra 2010 yılında kurulan ve AB üyeleri arasında idari iş birliğine yardımcı olmak için Birlik tarafından atılan en önemli adım olarak kabul edilen Avrupa Sığınma Destek Ofisi, AOSS'nin geliştirilmesinde kilit rol oynamaktadır.³⁵²

Ofis'in temel amaçları; üye devletler arasında pratik iş birliğini kolaylaştırmak, koordine etmek ve güçlendirmek, sığınma ve kabul sistemleri üzerinde özel bir baskıya maruz kalan üye devletlere operasyonel destek sağlamak ve sığınma üzerinde doğrudan

³⁴⁹M. T. G. Bazo (2008). The Charter of Fundamental Rights of the European Union and the Right to be Granted Asylum in the Union's Law, *Refugee Survey Quarterly*. 27(3), s. 52.

³⁵⁰Dahlvik, 2018, **a.g.k.**, s. 32.

³⁵¹Goodwin-Gill ve McAdam, 2021, **a.g.k.**, 414-415.

³⁵²S. Peers (2016). *EU Justice and Home Affairs Law*. Oxford: Oxford University Press. s. 241.; Avrupa Sığınma Destek Ofisi, 2022 yılında daha da güçlendirilmiş bir form olan Avrupa Birliği Sığınma Ajansına dönüştürülmüştür.

ya da dolaylı etkisi olan tüm alanlarda Birliğin politika ve mevzuatına ilişkin yardım sağlamaktır.³⁵³ Ayrıca Ofis üye devletlerin sığınma prosedürlerine, bu devletlerin sığınma yetkililerinin uluslararası koruma için yapılan başvurular hakkında verdikleri kararlarla ilgili herhangi bir yetkisi yoktur. Ofis daha çok sığınma ile ilgili üçüncü devletlerle, prosedürler sırasında bilgi alışverişi amacıyla belirli AB kurumlarıyla, BMMYK gibi uluslararası örgütler ile iş birliği yapmaktadır.³⁵⁴

Sığınma prosedürüne ilişkin hukuki belgeler arasında en temel altı belge AB'ye üye devletlerin bu alandaki hak ve yükümlülüklerini düzenlemektedir. Sığınma Prosedürü Yönergesi, adil ve etkin bir sığınma prosedürüne erişimin güvence altına alınması için ortak standartlar oluşturmuştur. Bu standartlara göre, AB'ye devletler başvuruların bireysel, objektif ve tarafsız bir şekilde incelenmesini ve sığınma talebinde bulunanların başvuruları devam ederken ülkede kalma hakkına sahip olmalarını sağlamalıdır.³⁵⁵ Kabul Koşulları Yönergesi ise üye devletlerin, başvurularının değerlendirilmesini beklerken sığınmacılara temel destek ihtiyaçlarını, yani "onurlu bir yaşam standardı ve tüm üye devletlerde karşılaştırılabilir yaşam koşulları" sağlamalarını gerektirmektedir.³⁵⁶ Vasıf Yönergesi, farklı üye devletlerin mülteci statüsü belirleme yaklaşımlarındaki tutarlılık eksikliğini ele almasına rağmen, üye devletler arasında tanıma oranlarında hala önemli farklılıklar bulunmaktadır.³⁵⁷ Dublin III Tüzüğü, üye devletlerden birinde yapılan bir sığınma başvurusunun incelenmesinden hangi üye devletin sorumlu olduğunu belirlemek için kriterler ve mekanizmalar oluşturmuştur. Ayrıca sorumluluk kriterlerine bazı eklemeler ve değişiklikler getirip, sığınma talebinde bulunan kişilerin üye devletler

³⁵³Regulation (EU) No. 439/2010 of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 establishing a European Asylum Support Office.

³⁵⁴Dahlvik, 2018, **a.g.k.**, s. 33.

³⁵⁵Council Directive 2005/85/EC of 1 December 2005 on minimum standards on procedures in Member States for granting and withdrawing refugee status. *Official Journal of the European Union*, L 326/13; Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection (recast). *Official Journal of the European Union*, L 180/60.

³⁵⁶Council Directive 2003/9/EC of 27 January 2003 laying down minimum standards for the reception of asylum seekers. *Official Journal of the European Union*, L 31/18; Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast). *Official Journal of the European Union*, L 180/96.

³⁵⁷Council Directive 2004/83/EC of 29 April 2004 on minimum standards for the qualification and status of third country nationals or stateless persons as refugees or as persons who otherwise need international protection and the content of the protection granted. *Official Journal of the European Union*, L 304/12; Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast). *Official Journal of the European Union*, L 337/9.

arasında paylaşımına ilişkin süreci hızlandırmıştır.³⁵⁸ EURODAC Tüzüğü, Dublin III Tüzüğü'nün uygulanmasını kolaylaştırmayı amaçlayarak, sığınmacıların parmak izlerinin karşılaştırılması için bir sistem kurmuştur ve buna göre 14 yaşın üzerindeki tüm sığınmacılardan parmak izi alınmasını gerektirmektedir.³⁵⁹ Son olarak Geri Dönüş Yönergesi ile bir üye devletin topraklarında "yasadışı" olarak kalan üçüncü devlet vatandaşlarının geri dönüşü için ortak standartlar ve usuller oluşturmuştur.³⁶⁰

Bu bağlamda başka bir hukuki metne değinmek yerinde olacaktır. 1950 tarihli AİHS'de sığınmaya ilişkin açık bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak Avrupa çapında sığınmacıların haklarına ilişkin standartları belirleyen ve Sözleşme'nin bir organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önemli birçok içtihat oluşturmuştur.³⁶¹ AİHS'deki işkenceyi ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleyi yasaklayan 3. madde, aile ve özel yaşama saygı hakkını kapsayan 8. madde ve korunan hakların ihlalinin mağdur olan herkes için bir hukuk yolu gerektiren 13. madde sığınmacılar için uygulanabilecek standartların belirlendiği en önemli üç maddedir.³⁶²

3.3.3. AB göç ve sığınma düzenlemelerinde denetleyici mekanizmalar

AİHM, AB göç ve sığınma düzenlemelerindeki denetleme mekanizmalarının başında gelmektedir. AB'ye üye tüm devletler ve hatta Avrupa Konseyine üye devletlerin hepsi AİHM'ye de taraftır.³⁶³ AİHS sığınma hukukuna ilişkin herhangi bir hüküm

³⁵⁸Peers, 2016, a.g.k., 260.

³⁵⁹Council Regulation (EC) No 2725/2000 of 11 December 2000 concerning the establishment of 'EURODAC' for the comparison of fingerprints for the effective application of the Dublin Convention. *Official Journal of the European Communities*, L 316/1; Regulation (EU) No 603/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the establishment of 'EURODAC' for the comparison of fingerprints for the effective application of Regulation (EU) No 604/2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person and on requests for the comparison with EURODAC data by Member States' law enforcement authorities and Europol for law enforcement purposes, and amending Regulation (EU) No 1077/2011 establishing a European Agency for the operational management of large-scale IT systems in the area of freedom, security and justice (recast). *Official Journal of the European Union*, L 180/1.

³⁶⁰Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals. *Official Journal of the European Union*, L 348/98, m.2(1).

³⁶¹N. Mole ve C. Meredith (2010). *Asylum and the European Convention on Human Rights (Human Rights Files No. 9)*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, s. 27.

³⁶²Bu genel nitelikteki ve sığınmacıları da ilgilendirecek hükümlerin yanı sıra, mülteci statüsünün belirlenmesi ile özellikle ilgili olduğu görülen yaşam hakkı, adil yargılanma hakkı, ifade özgürlüğü ve yabancıların sınır dışı edilmesine ilişkin usuli güvenceler de AİHS'de yer almaktadır. Bkz. https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³⁶³Rusya'nın Avrupa Konseyinden ayrılmasından sonra, AİHS'ye, 27'si AB üyesi devletler olmak üzere 46 üye devlet vardır. Ancak AB'nin AİHS'ye taraf değildir. Bu da AB'nin organlarının, kurum ve

içermemektedir. Yalnızca ek protokollerinde var olan iki düzenleme ile devletlerin yabancıları sınır dışı etme yetkisine kısıtlamalar getirmektedir. Bununla birlikte AİHM belirli sözleşme hükümlerine getirdiği, kişilerin bazı devletlerin ülkelerine gönderilmeleri hâlinde insan haklarının ciddi bir şekilde ihlâl edilme riski olduğu yorumları ile söz konusu kişilere güvence sağlamayı başarmıştır.³⁶⁴

AİHM'ye başvuruda bulunmak için Sözleşmeye taraf herhangi bir devletin vatandaşı olma zorunluluğu yoktur. Sözleşme tarafı devletler tarafından hak ihlâline uğrayan her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluşlar ve kişi grupları mahkemeye başvurabilecektir. (AİHS m. 34) AİHM sığınmacılara ilişkin kararlarında ihlâl konu haklar; yaşam hakkı (AİHS m. 2),³⁶⁵ işkence yasağı (AİHS m. 3),³⁶⁶ özgürlük ve güvenlik hakkı (AİHS m. 5),³⁶⁷ adil yargılanma hakkı (AİHS m. 6),³⁶⁸ özel hayata, aile yaşamına, konut ve haberleşmeye saygı hakkı (AİHS m. 8),³⁶⁹ etkili başvuru hakkı (AİHS m. 13)³⁷⁰ ve son olarak da sözleşmeye ek 4. no.lu Protokol'ün 4. maddesinde düzenlenen yabancıların toplu olarak sınır dışı edilmesi yasağıdır.³⁷¹

AİHM'nin bu haklara ilişkin ihlâl kararlarının amacı, hakları ihlâl edilen kişilere bir devletin ülkesinde sığınma hakkı vermek değil, bu kişilerin risk altında olmadıkları bir devletin ülkesine gönderilinceye ya da sığınma başvuruları kabul edilinceye kadar sınır dışı edilmelerini önlemektir. AİHM'nin bu türden kararları, 1951 Sözleşmesi'nde

kuruluşlarının kararları ve eylemlerine ilişkin AİHS önünde itiraz edilememesi demektir. AB'nin AİHM'ye taraf olabilmesi için 2009 tarihli Lizbon Antlaşması'nda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ancak 3 yıl süren müzakereler sonucunda düzenlenen taslak metin AB Hukuku ile uyumlu olmadığı sebebiyle Avrupa Adalet Divanı tarafından reddedilmiştir. AB'nin AİHM' katılmasına ilişkin müzakereler 2019 yılında tekrar başlatılmıştır. Bkz. Council of Europe, European Union accession to the European Convention on Human Rights - Questions and Answers. <https://www.coe.int/en/web/portal/eu-accession-echr-questions-and-answers> (Erişim Tarihi: 18.06.2023).

³⁶⁴AİHS 4 numaralı Protokol'deki "Yabancıların topluca sınır dışı edilmeleri yasağı" başlıklı 4. madde ile 7 numaralı Protokol'ün "Yabancıların sınır dışı edilmelerine ilişkin usuli güvenceler" başlıklı 1. maddesi.

³⁶⁵*Kakoulli v Turkey* (2006). Application No. 38595/97.

³⁶⁶*Soering v United Kingdom*, 2012, **a.g.k.**; *Hirsi*, 2012, **a.g.k.**; *Kebe and Others v Ukraine* (2017). Application No. 12552/12; *Abdolkhani and Karimnia v Turkey* (2010). Application no. 30471/08.

³⁶⁷*Abdolkhani and Karimnia*, 2010, **a.g.k.**.

³⁶⁸Mahkeme bu hak kapsamında herhangi bir ihlâl kararı vermemiş ancak *F. V United Kingdom*, (2004, Application no. 17341/03) kararında sınır dışı edilecek yabancıların gönderileceği ülkede adil yargılanma hakkı açıkça ihlâl edilecekse bu hükmün uygulanabileceğini belirtmiştir.

³⁶⁹*Gül v Switzerland* (1994). Application No.: 23218/94; vd.

³⁷⁰*N.A. v United Kingdom* (2008). Application No. 25904/07; *Kebe*, 2017, **a.g.k.**.

³⁷¹*N. D. and N. T. v Spain* (2020). Application Nos. 8675/15 and 8697/15.; *M. K. and Others v Poland* (2020). Applications Nos. 40503/17, 42902/17 and 43643/17.; *Shahzad v Hungary* (2021). Application No. 12625/17.; vd. Konu ile ilgili detaylı dava bilgileri için bkz. Uzun ve Özkerim Güner, **a.g.k.**, s. 42-47.

düzenlenen geri göndermeme ilkesi ile benzerlik göstermektedir ancak teknik açıdan aynı değildir.³⁷²

AİHM dışında, BM İnsan Hakları Komitesi³⁷³ ve BM İşkenceye Karşı Komite³⁷⁴ gibi uluslararası insan hakları sözleşmelerinin çeşitli denetim organları da bu konularda karar verecek merci olabilecektir. AİHM, diğer bölgesel denetim mekanizmaları ve uluslararası denetim mekanizmalarının ortak özellikleri bunlardan hiçbirisinin doğrudan geri göndermeme ilkesi hususunda karar vermiyor oluşudur. Bu mekanizmalar aslında insan haklarının ihlâl edildiği ya da edileceği durumlarda, söz konusu hakların yanı sıra geri göndermeme ilkesini de dolaylı olarak güvence altına almışlardır.³⁷⁵

3.4. Avrupa Birliğinin Denizden Gelen Sığınmacılara Karşı Sınır Uygulamaları

3.4.1. Frontex ve denizden gelen sığınmacılar

3.4.1.1. Genel Olarak

2004 yılında, Varşova'da AB'nin düzenleyici bir kurumu olarak kurulan Frontex'in ana amacı göç ve geri dönüşle ilgili konularda üye devletler arasında bilgi alışverişi ve iş birliğini sağlamak ve sınır ve gümrük kontrollerini gerçekleştirmektir. Kuruluş Tüzüğü 2016 yılında Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansını kuran yeni bir Tüzükle³⁷⁶

³⁷²F. Cherubini (2015). *Asylum Law in European Union*. New York: Routledge. s. 103. 1989 tarihli Soering davasında, AİHM, bir Alman vatandaşının İngiltere tarafından ABD'ye sınır dışı edilmesinin AİHS'yi ihlâl ettiğine hükmetmiştir. Başvurucunun ABD'de ölüm cezasını gerektiren bir suç işlemiştir ve ABD'ye iadesi durumunda olası bir ölüm riski altında olacaktır. Ancak Mahkeme'nin bu hükme vardığı Sözleşme'nin 3. maddesi (işkence yasağı) tarafından yasaklanan bir eyleme maruz kalacağına dair bir risk yoktu. Mahkeme kararı verirken 3. maddenin ölüm cezasını yasakladığına hükmetmemiş, sadece böyle bir ceza beklentisinin bir tür işkence anlamına geleceğinin belirtmiştir. Bkz. *Soering v United Kingdom* (2012). Application no. 14038/88, p. 121.

³⁷³Rapor, devlet başvurusu veya bireysel başvuru yoluyla denetimde bulunup, devletlerin insan hakları ihlallerine ilişkin değerlendirmede bulunur. Bkz. <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ccpr> (15.06.2023).

³⁷⁴*M.C. v. The Netherlands* (2015). *CAT/C/56/D/569/2013*, p. 7.2.

³⁷⁵Klug ve Howe, 2010, **a.g.k.**, 75-76.

³⁷⁶Regulation (EU) 2016/1624 of 14 September 2016 on the European Border and Coast Guard. *Official Journal of the European Union*, L 251/55.

yenileninceye kadar birkaç defa değiştirilmiştir.³⁷⁷ Mevcut Tüzüğü ise son kez 2019 yılında değiştirilmiştir.³⁷⁸

Frontex'in başlıca görevleri arasında göç akımlarının takibi, risk analizi gerçekleştirilmesi, ortak operasyonların koordine ve organize edilmesi ve dış sınırlarda hızlı müdahaleler gerçekleştirilmesi yer almaktadır. Ayrıca AB'ye üye devletler arası ve AB'ye üye olmayan devletler ile üye devletler arasında teknik ve operasyonel iş birliğine yardımcı olmak yoluyla devletlerin sınır görevlilerini ve uzmanlarının eğitilmesini de desteklemektedir. (Frontex Tüzüğü, m. 10(1)) Bu çerçevede Frontex'in görevi hem uluslararası hukuk gereği hem de AB hukuku kapsamında sadece gerekli durumlarda üye devletlerin sınırlarını korumasında ve kontrolünde yardımcı olmaktır. Frontex ayrıca deniz yoluyla göçmen kaçakçılığına ilişkin uluslararası düzenlemeler kapsamında; AB'ye üye devletler tarafından kendisine devredilen yetkilerden; karasularında müdahale yetkisine, bitişik bölgede göç mevzuatına aykırılık kontrollerini yapma yetkisine, MEB'de ve açık denizlerde BMDHS kapsamındaki haklara sahiptir.³⁷⁹

2018 yılında gerçekleştirilen ve yıllık olarak Avrupa Komisyonu'nun Başkanı tarafından Avrupa Parlamentosu genel kuruluna hitaben yapılan AB'nin Durumu (*State of the Union*) konuşmasında, AB Konseyinin Haziran 2018'de yapılan toplantısında Frontex'in "kaynakların arttırılması ve yetkilerinin genişletilmesi yoluyla daha da güçlendirilmesi gerektiği" konusunda mutabık kaldıkları duyurulmuştur. Bunun Avrupa'nın dış sınırlarının etkin bir şekilde yönetilebilmesi ve Birlik içerisinde yüksek düzeyde güvenlik sağlanması amacıyla yapıldığı belirtilmiştir. Bu kapsamda güvenilir bir müdahale gücü, genişletilmiş görev ve yetkiler, kendi ekipmanları geri dönüş için daha fazla destek, AB üyesi olmayan devletlerle iş birliği, tam donanımlı personel ve yüksek standartlar, anten ofisler ve artan mali imkânlar dâhilinde gerçekleştirileceği

³⁷⁷Council Regulation (EC) No 2007/2004 of 26 October 2004 establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. Official Journal of the European Union L 349/1. Frontex'i 2004 yılında kuran Tüzük ve daha önceden bilinen adıyla AB üye devletlerinin Dış Sınırlarında Operasyonel İş Birliğinin Yönetimi için Avrupa Ajansı.

³⁷⁸Regulation (EU) 2019/1896 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations (EU) No 1052/2013 and (EU) 2016/1624. *Official Journal of the European Union*, L 295/1.

³⁷⁹A. A. Bilgin (2017). Göçmenlere Yönelik Deniz Operasyonlarında Frontex'in Müdahale Yetkisinin Uluslararası Hukuk Kapsamında Değerlendirilmesi. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), s. 64-71.

açıklanmıştır. Bu kapsamda 2021-2027 bütçe döneminde Frontex'e 11,3 milyar avroluk bir bütçe ayrılması planlanmıştır.³⁸⁰

3.4.1.2. Deniz sınırları tüzüğü kapsamında Frontex uygulaması

3.4.1.2.1. Denizde durdurma

Deniz Sınırları Tüzüğüne göre Frontex ortak operasyonlarına katılan üye devletler, yasa dışı göçmenleri taşıyan bir gemi olduğundan makul gerekçelerle³⁸¹ şüphelendiği bir gemiyi açık denizlerde durdurduğunda, “gemiye el koyma ve gemideki kişileri yakalama ve gemiye karasularına ya da bitişik bölgeye girmemesi için uyarıda bulunma, emir verme ve gerektiğinde gemiden rotasını karasuları ya da bitişik bölge dışında bir hedefe doğru değiştirmesini talep etme” şeklinde önlemler alabilirler. (Deniz Sınırları Tüzüğü m. 7/2, 7/11)

Frontex ortak operasyonlarında, söz konusu operasyon deniz yetki alanlarında gerçekleştirilen ev sahibi devletin karasularında bir gemi yakalandığında veya geminin sınır geçiş kontrollerini atlatmaya niyeti olduğu onandığında yukarıdaki düzenlemeye benzer bir hüküm mevcuttur. Bu durumda operasyona katılan birimler “gemiye el konulması ve gemideki kişileri tutuklamak”, “geminin rotasını karasularının ya da bitişik bölgenin dışına ya da başka bir hedefe doğru değiştirmesini emretmek, gemiye eşlik etmek ya da geminin söz konusu rotaya uyduğu teyit edilene kadar yakınında seyretmek” veya “gemiye ya da gemideki kişileri operasyon planına uygun olarak kıyı üye devletine götürmek” önlemlerinden bir ya da birkaçını uygulayabilecektir. (Deniz Sınırları Tüzüğü m. 6/2(a)-(c))

Tüzüğün operasyonlara katılan üye devletlere verdiği, sığınmacıları taşıyan gemilerin rotasını çevirme yetkisi sonucunda o gemilerin rotasının uluslararası sulara veya herhangi bir üçüncü ülkeye sapması olasıdır. Bu durumda AB üyesi devletler her ne kadar AB hukukundan doğan sorumluluklarını yerine getirmiş olsalar da uluslararası örf ve âdet kurallarına ve kendileri için yürürlükte olan antlaşmaların kurallarına uygun davranmak zorundadırlar. Bu eylemin sonucunda Frontex ile iş birliği hâlinde olan

³⁸⁰European Commission (2018). State of the Union 2018: A strengthened and fully equipped European Border and Coast Guard. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_18_5715 (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³⁸¹Sığınmacı araçları genellikle bayraksızdır ve düzensiz göç sırasında genellikle lastik bot veya sandallar kullanılmaktadır. Bkz. Parliamentary Assembly (2011). Resolution 1821, The Interception and Rescue at Sea of Asylum Seekers, p. 2. A. D. Tejera, Doc 12628, point 5.2. <https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=18006&lang=en> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

katılımcı üye devletler, geri göndermeme ilkesi ve uluslararası mülteci hukuku kurallarını da göz önünde bulundurmakla yükümlüdür.³⁸²

Tüzüğün 6/2(b) ve 7/2(b) hükümlerinde yer alan ve karasularında veya açık denizlerde müdahale edilen geminin rotasının karasularının ve bitişik bölgenin dışındaki bir noktaya doğru değiştirilmesinin, bir geri itme uygulaması ve toplu sınır dışı etme tedbiri teşkil edebileceği ileri sürülebilecektir.³⁸³ Aynı zamanda Tüzük kapsamında yapılan bu eylemin, 1951 Mülteci Sözleşmesi, AB Şartı ve geri göndermeme ilkesinin yanı sıra yine Tüzüğün kendisini ihlâl etmesi de muhtemeldir.³⁸⁴ 2012 yılında Hirsi davasında AİHM, bireysel koşulların yeterince değerlendirilmeden menşe ülkeye geri gönderilmelerinin bu kişileri AİHS ve mülteci sözleşmesine aykırı olarak kötü muamele riskine maruz bıraktığına hükmetmiştir ve bir geri gönderme uygulaması tespiti yapmıştır.³⁸⁵

Hirsi Jamaa davasında AİHM, uluslararası deniz hukuku hükümleri kapsamında açık denizlerde yol alan bir deniz aracının, bayrağını taşıyan devletin yetki alanını ülke dışında kullandığına hükmetmiştir.³⁸⁶ AİHM'in bu içtihadı her ne kadar sığınmacıların hakkını koruması açısından yerinde olsa da AB'ye üye devletlerin sınır kontrollerinde sorumluluğu üstlenerek dışa dönmelerine sebep olmuştur.³⁸⁷

AİHM'e göre açık denizlerde yapılan durdurmalar sonucunda, sığınmacıların üçüncü bir ülkeye geri gönderilmesi, AİHS'nin 1. maddesi uyarınca yargı yetkisinin kullanılmasını engellemektedir ve ayrıca AİHS'e ek 4 Numaralı Protokol'ün 4. maddesi uyarınca katılımcı devletlerin sorumluluğunu içermektedir.³⁸⁸ Söz konusu hükümde düzenlenen toplu sınır dışı etme yasağı, devletin ülkesindeki yerleşim yerlerinin yasal olup olmadığına bakılmaksızın veya açık denizlerdeki durdurma durumları da dâhil tüm kişiler için geçerlidir.³⁸⁹ Sonuç olarak katılımcıların, gemide bulunanların bireysel

³⁸²Chagos Marine Protected Area Arbitration'ın 18 Mart 2015 tarihli ve 2011/03 Dava Numaralı, Mauritius v UK kararı, p. 502-503.; Irina Papanicolopulu (2013). International Judges and the Protection of Human Rights at Sea: *International Courts and the Development of International Law*. (Ed. N. Boschiero vd.). The Hague: Springer, s. 536.

³⁸³Hirsi, 2012, **a.g.k.**, p. 134-138.

³⁸⁴Deniz Sınırları Tüzüğü m.4 kapsamında geri göndermeme ilkesi ve temel hakların korunması gerekmektedir.

³⁸⁵Hirsi, 2012, **a.g.k.**, p. 125, 185.

³⁸⁶Hirsi, 2012, **a.g.k.**, p. 77.; B. Özturanlı Şanda ve N. S. Ergüven (2019). A Consideration on Legality of Border Barriers: The Principle of Non-Refoulement and It's Extra-Territorial Effect. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 68(4), s. 904.

³⁸⁷F. Mc Namara (2013). Member State Responsibility for Migration Control within Third States-Externalisation Revisited. *European Journal of Migration and Law*, 15(3), s. 334.

³⁸⁸Hirsi, 2012, **a.g.k.**, p. 180.

³⁸⁹Hirsi, 2012, **a.g.k.**, p. 180.; Georgia v Russia (2014). Application no. 13255/07, p. 170.

durumlarını incelemeyen ve ilgili makam tarafından sınır dışı edilmelerine itiraz etmelerini sağlamadan, geminin kalkış yaptığı üçüncü bir ülkeye geri dönmesini talep etmesi hukuka aykırı olduğundan,³⁹⁰ böyle bir uygulama toplu sınır dışı etme anlamına gelen bir geri itme teşkil edecektir.³⁹¹

3.4.1.2.2. *Karaya çıkarma*

Arama ve kurtarma veya sınır güvenliği operasyonlarına katılan birimlerin, kurtarılan kişileri güvenli bir yerde karaya çıkarması gerekmektedir. (Deniz Sınırları Tüzüğü m. 10) Ancak kurtarılan kişiler için “güvenli yer” kavramı, tek başına bir kişinin fiziksel olarak güvende olduğu bir yer değil, o kişinin temel haklarının da güvende olduğu yer anlamına gelmektedir.³⁹² AİHM kararlarında, karaya çıkarma bağlamında geri göndermeme ilkesi ile birlikte değerlendirdiği “güvenli yer” kavramını, “güvenli ülke” olarak yorumlamaktadır. AİHM, karaya çıkaran devletlerin kurtarılan sığınmacılar için sadece güvenli bir karaya çıkış yeri sağlamakla değil, aynı zamanda sığınmacıyı kabul eden devletin dolaylı geri göndermesine karşı gerekli yasal güvenceleri sağlamasını temin etmekle de yükümlü olduğuna karar vermiştir. Böyle bir kararda, karaya çıkarılan devletin sığınma sisteminin işlevselliği de önemlidir.³⁹³

Deniz Sınırları Tüzüğü, eğer durdurma bir ev sahibi ya da operasyona katılan üye devletin karasuları ya da bitişik bölgesi içinde gerçekleşirse, karaya çıkarma işleminin o kıyı üye devleti içinde yapılması gerektiğini öngörmektedir.(m.10/1(a)) Durdurmanın açık denizde gerçekleştiği durumlarda, kişilerin geri göndermeme ve temel haklara saygı ilkesi uyarınca geminin kalktığı üçüncü ülkede karaya çıkarılması gerekir; bu mümkün değilse, karaya çıkarma işlemi operasyonun deniz yetki alanlarında gerçekleştirildiği ev sahibi üye devlette gerçekleştirilmelidir. (Deniz Sınırları Tüzüğü 10/1(b)) Örneğin, Frontex’in düzenlediği Poseidon operasyonunun³⁹⁴ ev sahibi devleti Yunanistan, Triton

³⁹⁰Hirsi, 2012, **a.g.k.**, p. 177.; Sharifi v Italy and Greece (2014). Application no 16643/09. p. 210.

³⁹¹Hirsi, 2012, **a.g.k.**, p. 180, 185.

³⁹²Parliamentary Assembly (2011). Resolution 1821, The interception and rescue at sea of asylum seekers, refugees and irregular migrants. p. 5.2.

³⁹³MSS v Belgium and Greece (2011). Application no. 30696/09, p. 358.; Hirsi Jamaa and Others v Italy, 2012, **a.g.k.**, p. 134-138; A. Hurwitz (2009). *The Collective Responsibility of States to Protect Refugees*. New York: Oxford University Press, s. 46.; S. Kneebone (2008). *The Legal and Ethical Implications of Extraterritorial Processing of Asylum Seekers: The "Safe Third Country" Concept*. J. McAdam (Ed.), *Forced Migration, Human Rights and Security* içinde. Oxford: Hart Publishing, s. 54.

³⁹⁴Yunanistan'ın ev sahipliğinde 23 devletin katılımıyla gerçekleştirilen ve Doğu Akdeniz'i kapsayan bu operasyon, 2014'ten bu yana devam etmektedir. <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/focus/joint-operation-poseidon-greece--3ImFxd> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

operasyonunun³⁹⁵ ise İtalya olmuştu. Tüzüğün 10/1(b) hükmü gereğince üçüncü ülkede karaya çıkma mümkün olmadığı durumlarda bu devletler ev sahibi olduğu için karaya çıkarmanın bu devletlerin ülkesinde yapılması gerekecektir.

Burada üzerinde durulması gereken nokta ev sahibi devletlerin de AİHM içtihatları gereğince sığınma sistemleri işlevsel çalışan güvenli yer olmalarının gerekmesidir. Hem üçüncü bir devletin ülkesinde, geri göndermeme ilkesi veya temel haklara saygı çerçevesinde karaya çıkarma mümkün değilse hem de ev sahibi devletin sığınma sistemlerinin işlevsel olmadığı bir durumda burada karaya çıkarma mümkün olmayacaksa ne yapılması gerekir? Tüzük tarafından bu soruya bir cevap verilmemiştir. Sonuç olarak, Deniz Sınırları Tüzüğü Frontex ortak operasyonları için karaya çıkarma yeri konusunda net kurallar sağlar ancak kıyı ya da ev sahibi üye devletteki güvenlik seviyesinin şüpheli olması durumunda alternatif bir hareket tarzı olasılığını ele almaz. Söz konusu ev sahibi devletin AB üyesi devlet olduğu da düşünülürse, Tüzükte üye devletlerin sığınma sistemlerinin işlevsel çalıştığı varsayımıyla hareket edilmiştir.

3.5. AB'nin Denizden Gelen Göçe Karşı Frontex'in Ortak Operasyonlar Uygulamasının Değerlendirmesi

3.5.1. Genel olarak

Avrupa on yıldan uzun bir süredir yüksek sayıda sığınmacı akınına maruz kalmaktadır. Suriye iç savaşı, Libya'daki kurumsal çöküş ve Eritre'deki siyasi huzursuzluk nedeniyle 2011'den bu yana rekor sayıda sığınmacı AB'nin güney doğu dış sınırlarına ulaşmakta ve bu durum kamuoyunda Avrupa'nın göçmen krizi olarak adlandırılmaktadır.³⁹⁶ En çok baskı altında kalan sınırlar Yunanistan ve İtalya sınırları olmuştur. Dış sınırların kontrolü ve yönetimi, AB ve üye devletler için en önemli öncelik hâline gelmiş ve düzensiz göçü güvenlik ve suç ile ilişkilendiren somut tedbirlere dönüştürülmüştür.³⁹⁷ Bunun yanı sıra 2020'li yıllarda başlayan, Rusya ve Ukrayna savaşı sebebiyle göçmenlerin gelişi devam etmektedir.

³⁹⁵İtalya'nın ev sahipliğinde 15 devletin katılımıyla gerçekleştirilen ve Orta Akdeniz'i kapsayan bu operasyon, 2014 yılında başlamış ve 2018 yılında yerini Themis operasyonuna bırakmıştır. <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/focus/joint-operation-triton-italy--ekKaes> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

³⁹⁶F. Trauner (2016). Asylum Policy: the EU's 'crises' and the Looming Policy Regime Failure, *Journal of European Integration*. 38(3), s.311.

³⁹⁷A. Kubal (2014). Struggles against subjection. Implications of criminalization of migration for migrants' everyday lives in Europe, *Crime, Law and Social Change*. 62(91), s. 91.

Deniz Sınırları Tüzüğü'nün henüz taslak çalışmaları sırasında yapılan değişiklikler ile üye devletlerin yardım sağlamak veya operasyon başlatmak için derhal harekete geçme yükümlülükleri ortadan kalkmış, Tüzük denizde hayat kurtarma ve üye devletlerin tutarsız yorumlarını önleme amacından uzaklaştırmıştır. Tehlike durumunun yorumlanması kurtarma birimlerine bırakılmış, bu kişilerin ciddi bir takdir yetkisi oluşmuştur.³⁹⁸ Tüzük kapsamındaki durdurma ve karaya çıkarma kuralları, işkence veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele yasağını, geri göndermeme ilkesini ve toplu sınır dışı etme yasağını ihlâl etmektedir. Sistem, ev sahibi/kıyı üye devletin etkili bir sığınma sistemini garanti etmediği durumlarda alternatif bir hareket tarzı sunmayarak, Deniz Sınırları Tüzüğü hükümlerinin AB ve uluslararası yükümlülükleri ihlâl etmektedir. Bunun yanı sıra Frontex, yasa dışı olan geri itmelere göz yumarak sorumluluk altına girmiştir.

İhlâller, Frontex'in denizde gerçekleştirdiği AB üyesi devletlerle ortak operasyonlarda görevlendirilmesi sırasındaki eylemlerle işlenmiştir. Uluslararası örgütlerin sorumluluğu kapsamında meydana gelen haksız fiillerden dolayı Frontex'in veya bir üye devletin uluslararası sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için, söz konusu fiilin AB'nin veya bir üye devletin belirli bir organına veya temsilcisine atfedilebilir olması gerekmektedir.³⁹⁹ Uluslararası hukuk iki ya da daha fazla aktörün aynı haksız eylem için sorumluluğu paylaşma olasılığını tanımıştır.⁴⁰⁰ Ancak bir devlet organının, başka bir devletin ya da bir uluslararası örgütün emrine verildiği durumlarda paylaşılan sorumluluğu istisna olarak bu sorumluluğun dışında tutmuştur.⁴⁰¹

Operasyonların başlatıcısı yerine koordinatörü olmak, Frontex'in operasyonları sırasında işlenen insan hakları ihlalleri için hesap verebilirliğinden ve davranışlarının AB'ye atfedilmesinden kaçmak amacıyla kendisini üye devlet sorumluluğunun arkasına

³⁹⁸E. Koka (2018). *Irregular Migration by Sea: A Critical Analysis of EU and EU Member State Extraterritorial Practice in the Light of International Law. Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Kent: University of Kent, s. 86.

³⁹⁹International Law Commission [ILC] (2011). *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations*, A/66/10, para. 87. m. 4.

⁴⁰⁰ILC, 2011, **a.g.k.**, m. 48(1). "Bir uluslararası örgüt ile bir veya daha fazla devletin veya diğer uluslararası örgütlerin aynı uluslararası haksız fiilden sorumlu olduğu durumlarda, her bir devletin veya örgütün sorumluluğu bu fiille ilgili olarak ileri sürülebilir."

⁴⁰¹ILC, 2011, **a.g.k.**, m. 7. "Bir devletin bir organının veya bir uluslararası örgütün bir organının veya ajanının, başka bir uluslararası örgütün emrine verilen davranışı, örgütün bu davranış üzerinde etkin bir kontrol uygulaması hâlinde, uluslararası hukuk uyarınca söz konusu örgütün bir eylemi olarak kabul edilecektir."

saklamasına izin verir.⁴⁰² Ancak sonuç olarak Frontex'in sorumluluğunun yasal çerçevesi çok net değildir. Bu nedenle Frontex'in faaliyetlerinden etkilenen kişiler için bir şikâyet mekanizması kurulması ya da mevcut mekanizmaların yetkisinin bu alana genişletilmesi gereklidir.⁴⁰³

3.5.2. Ortak operasyon uygulaması: geri itme politikası

AB karasularına giriş yapan, sığınmacıların geri itilmesi uluslararası hukuk, AB hukuku ve üye devletlerin hukuklarının ihlâli olacaktır. Ancak 2020 ila 2021 yılları arasındaki 18 aylık bir sürece ilişkin yapılan araştırmalar kapsamında Frontex'in en azından 957 sığınmacıyı geri itme olayına karıştığı haberleri Avrupa'da yankı uyandırmıştır. İddiaya göre Frontex sığınmacıların yasa dışı geri itilmesini kullanılan veri tabanına "ayrılışın engellenmesi" olarak kaydediyordu. Bilgi edinme kapsamında verilere ulaşılarak yapılan araştırmalarda 222 olayın bu şekilde cereyan ettiği ve 8355 kişinin bu şekilde geri itildiği iddia ediliyordu. Tanıklara göre geri itilen sığınmacılar saatler önce iletişim kurdukları kişiler tarafından Türk Sahil Güvenlik ekipleri ile birlikte denizde Türkiye'ye doğru ayrılıyordu. 2022 yılında Avrupa Dolandırıcılıkla Mücadele Bürosu (OLAF) tarafından gerçekleştirilen soruşturmanın sonucunda, Frontex tarafından standart işlem prosedürlerine uyulmasını sağlamayarak, hava araçlarını farklı operasyon bölgelerine sevk ederek ve bilgi paylaşım sistemlerinin engellenmesini sağlayarak Yunanistan'ın sığınmacı taşıyan söz konusu tekneleri Türkiye'ye geri itmesine göz yumulduğu raporlanmıştır. Ayrıca sığınmacılar bu raporlara göre en az 22 farklı olayda botlardan indirilerek Yunan can kurtaran sallarında denizde terkedilmişlerdir.⁴⁰⁴

Kaybolan Göçmenler Projesi kapsamında yapılan analizlere göre 2023 yılında Ege Denizinde 126 kayıp göçmen tespit edilmiştir.⁴⁰⁵ Ancak bu araştırma kapsamında veriler içerisinde gözükmeyen ve Türk yerel yetkilileri tarafından açıklanan 2023'ün ocak ayında 19 sığınmacının donarak öldüğü olaylar gibi pek çok kayıtlara geçmeyen olayın mevcut olduğu tahmin edilmektedir. Son olarak Haziran 2023'te, Libya'dan hareket edip

⁴⁰²F. Casolari (2015). The EU's Hotspot Approach to Managing the Migration Crisis: A Blind Spot for International Responsibility?, *The Italian Yearbook of International Law*. 15(1), s. 400 vd.

⁴⁰³ Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons (2013). Doc. 13161, Reference 3809 of 7 October 2011. 2013-Second part-session. m. 9.4.3.

⁴⁰⁴European Anti-Fraud Office [OLAF] (2022). *OLAF Final Report on Frontex*. s. 120, 121.

⁴⁰⁵https://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean?region_incident=All&route=3891&year%5B%5D=11681&month=All&incident_date%5Bmin%5D=&incident_date%5Bmax%5D=#close (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

İtalya'ya gittiği düşünölen ve 700 sığınmacı taşıyan geminin, Yunanistan'ın Navarin kasabasının 50 mil açığında tehlike hâlinde olduğu tespit edilmiştir. Yunan yetkililerin açıklamalarında göre batmakta olan gemideki sığınmacılar arama ve kurtarma ekiplerini gemiye yaklaştırmamışlardır. Bu olay neticesinde Mısırlı, Suriyeli, Pakistanlı, Afgan ve Filistinli sığınmacılardan şimdilik 78'inin cesedine ulaşıldığı, 104 kişininse kurtarıldığı bildirilmiştir.⁴⁰⁶

Batı Akdeniz'de ise İtalya açıklarında geri itme uygulamalarının varlığı yıllardır biliniyor. Çoğu durumda, İtalya'ya girmeden denizde müdahale edilen gemilerden sığınmacılar, AB hukukunun ve uluslararası hukukun düzenlemeleri ihlâl edilerek limanlarda, gemilerin içerisinden indirilmeden bekletiliyor. BM Mülteciler Yüksek Komiseri Filippo Grandi, AB'de, özellikle Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin denizden gelen sığınmacı akınlarına karşı gerçekleştirdikleri müdahalelere ilişkin İtalya'da katıldığı bir etkinlikte “Kısıtlayıcı mevzuat, dikenli teller, deniz ablukaları ve geri itmeler, hepsi ırkçılık” açıklamasını yapmıştır.⁴⁰⁷

Denizden gelen sığınmacıların Yunanistan ve İtalya özelindeki muamele ve bu muameleye on yılı aşkın süredir önlem alınamaması AB göç ve sığınma hukukunun ve AB'nin Ortak Sığınma Sisteminin amacının sorgulanmasına sebep olmaktadır. Yapılan düzenlemelerin Avrupa'ya yönelen göçü engelleme çabası yine de bu olgunun önünü alamamıştır. Ancak uygulamada uluslararası hukuk kurallarının yanı sıra AB hukukunun düzenlemelerine dâhi aykırı hareket edilmektedir. AB'nin tam yetkili olduğu kara ülkesine, iç sularına veya karasularına, hukuki ve fiziki engelleri aşarak varan sığınmacılara karşı geri itme, denizde ablukaya alma ve karaya çıkarmama gibi hem uluslararası deniz hukuku bakımından hem de uluslararası mülteci hukuku bakımından ağır ihlâller gerçekleştirilmektedir. Bu kişiler daha sonra sığınma başvuruları dâhi alınmadan güvenli ülke olarak addedilen ve geri kabul antlaşmaları yapılan üçüncü devletlerin ülkelerine gönderilmekte veya sığınma başvuruları alınarak, karar verilene kadar başvuruda buldukları üye devletin ülkesinde kalmaktadırlar.

⁴⁰⁶<https://www.unhcr.org/news/press-releases/unhcr-and-iom-call-decisive-action-following-mediterranean-tragedy>

⁴⁰⁷<https://news.un.org/en/story/2022/03/1114282> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

SONUÇ

İnsanlık tarihi kadar eski göç hareketleri kimi zaman sorunların çözümü için gerçekleştirilmiştir ancak daha büyük sorunlara sebep olmuştur. İnsanlar için çeşitli sebeplerle cazibe merkezi hâline gelen bölgelerde göç hareketleriyle her zaman daha çok karşılaşmış ve buralarda daha da büyük sorunlara yol açılmıştır. Sığınmacılara ilişkin meseleler de devletler tarafından bu ölçüde büyük sorunlar olarak görülmüştür. Bu sorunların bertarafı için gerçekleştirilen göç ile ilgili düzenlemeler ise daha yakın bir tarihe tekabül etmektedir. Bu kapsamda mevcut mülteci sözleşmeleri, temel ilkeler ve kurallar da 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü etrafında şekillenmiştir. Kıta Avrupası'nda ortaya çıkan bu düzenlemeler, daha sonra tüm dünyada uygulanan evrensel düzenlemeler hâlini almıştır.

1951 Sözleşmesi mülteci tanımını yapmış, mültecilerin haklarının korunmasına ilişkin kriterleri belirlemiştir. Ancak savaştan çıkmış, soğuk savaş içerisindeki bir Avrupa ekseninde yapılan tanım pek tabii ki eksik kalmıştır. Bu eksikliğin çözülmesi ve mültecilerin statüsünün kapsamını genişletmek için 1967 Protokolü imzalanmıştır. Günümüzde dâhi yürürlüğünü koruyan bu tanım, kimi olaylara ve olgulara uygulanamamakta ve bu sebeple eleştirilmektedir.

Bir takım bölgesel sözleşmelerle tanımın kapsadığı alan genişletilmiştir. Bu da devletlerin bölgelerinde yaşadıkları sorunlar çerçevesinde şekillenen tanımlara sebep olmuştur. Bu her ne kadar 1951 Sözleşmesi ile 1967 Protokolünün yetersiz olduğuna işaret etse de evrensel bir sözleşmede yer alan ve devletlere yükümlülükler getiren bir kavrama ait tanımın kapsadığı alanın dar tutulması anlaşılabilir bir durumdur. Zira kapsamın geniş tutulması sözleşmenin evrenselleşmesinin önün geçebilecekti. Devletler genişleyen mülteci tanımına ve bu statüyü kazanan kişilere karşı yükümlülükleri artacağı için antlaşma ile bağlanmakta gönülsüz olabilecektir.

Kişilerin göç etmesine sebep olabilecek eğitim, sağlık, vb. fırsatlara ulaşım; bulunulan ortamın kötü özelliklerinden kaçışa yönelten faktörler; kişilerin buldukları devletin ülkesinden daha yüksek standartlarda olan yerlere ya da kötü özelliklerin bulunmadığı ülkelere hareket etmesine sebep olmaktadır. Bu hareket üç türlü; kara, deniz ve hava yoluyla yapılmaktadır. Konumuz gereği deniz yoluyla ve sığınma amacıyla yapılan göç hareketlerine yönelik düzenlemeler ve bu düzenlemelerin uygulanması irdelenmiştir.

Sığınmacıların deniz yoluyla seyahatlerinde karşılaşılabileceği sorunlar, devletlerin bu sorunlar karşısında hak ve yükümlülükleri mevcuttur. Denize ilişkin bir konuda elbette uluslararası deniz hukuku alanında en temel ve kapsamlı metin olan 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi göz önünde bulundurulmalıdır. 1979 tarihli Denizde Arama ve Kurtarma Uluslararası Sözleşmesi, 1974 tarihli Denizde Can Güvenliği Uluslararası Sözleşmesi ve 1989 tarihli Uluslararası Kurtarma Sözleşmesi bu çerçevedeki diğer asli kaynaklardır.

Denizde seyrüsefer hâlindeki bir deniz aracındaki sığınmacıların tehlike hâlinde kurtarılması gereklidir. Bu kurtarma iki şekilde karşımıza çıkmaktadır; kıyı devletinin kurtarma yükümlülüğü ve bayrak devletinin kurtarma yükümlülüğü. Kıyı devleti kendisi egemenliğinde bulunan ya da münhasıran bazı yetkileri kullanabildiği deniz alanlarında bu yükümlülüğünü getirmelidir. İki farklı sözleşmede kıyı devletinin kurtarma yükümlülüğünün kapsamı farklı düzenlenmiştir. Devletin arama ve kurtarma yükümlülüğü SOLAS'ta bütün deniz alanlarını kapsarken, BMDHS'de ise karasularını kapsam dışında bırakmıştır. Ancak bu yükümlülüğün BMDHS'deki zararsız geçişe ilişkin hükümler sebebiyle karasularını da kapsadığı kabul edilmelidir. Kıyı devletinin kurtarma yükümlülüğü, devletin deniz alanlarında veya uluslararası hukuk çerçevesinde çizilmiş sınırların içerisinde gerçekleştirilirken, bayrak devletlerinin kurtarma yükümlülüğü, o devletin sınırlarının ötesinde gerçekleşmekte ve geminin kaptanı üzerinde gözükmektedir. Bu devletlerin kurtarılan bu deniz araçlarının içerisindeki kişileri ayrıca karaya çıkarma yükümlülüğü de mevcuttur. Bu karaya çıkarma uygulamada güvenli yer kavramı etrafında şekillenmiştir.

Denizden gelen sığınmacılara karşı devletlerin yükümlülüklerinin bir de Avrupa kıtası özelinde, mülteci sözleşmelerinin doğduğu yerde değerlendirilmesi gereklidir. 2011 yılından bu yana Avrupa kıtasına, özellikle de Kuzey Afrika ve Orta Doğu'dan akın eden rekor sayıdaki sığınmacı gelmektedir. AB'de ise İkinci Dünya Savaşından bu yana artan göç sorununun bir neticesi olarak Birlik çatısı altında oluşturulan Avrupa Ortak Sığınma Sistemi geliştirilmiştir.

Bu sistem ile AB politikalarının geçmişi ve ilk çıktığından bu yana uğradığı değişimlerle ele alındığında git gide katılan bir sınır güvenlik politikası ve sığınmacılara tahammülü olmayan bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Henüz AOSS'nin kabulü ile başlayan süreçte Sistem yetersiz görülmüş, uygulanmaya başlamadan pek çok değişiklik ve iyileştirme yapılmıştır. Buna rağmen günümüzde hâlâ sığınmacılara karşı

geliştirilen hukuki düzenlemeler ve uygulamanın gün geçtikçe daha da agresif bir hâl alması, AOSS'nin amacının AB üyesi devletlerin sığınma hukukunu düzenlemekten ziyade sığınmacıların AB'ye gelinceye değin olabildiğince azaltılması olduğunu düşündürmektedir.

Söz konusu sığınmacılar AB üyesi devletlerin ülkesine ulaşabilmek için kendileri için daha riskli olan bir seyahat yöntemini, deniz taşıtlarını tercih etmektedirler. Akdeniz üzerindeki yoğun göç trafiği sebebiyle de AB Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı Frontex, devletlerle iş birliği çerçevesinde sığınmacılarla mücadele etmektedir. Frontex'in gerçekleştirdiği operasyonlar kıyı devletinin yetkisinde, Frontex koordinasyonu ile yapılmaktadır. Bu da uluslararası yükümlülükten kaçmak için açık bir kapı bırakmıştır.

Denizden gelen bir sığınmacıya yönelik, devletin egemenliğinin hissedildiği alanlar kıyı devleti ile karşılaştığı anda başlamaktadır. Uygulamada da özellikle AB üyesi devletlerin deniz yetki alanlarının sınırlarını aşarak, açık denizlerde uluslararası hukuka aykırı müdahalelerde bulunduğu görülmektedir. AİHM de "*Hirsi Jamaa ve Diğerleri v Italy*" kararında insan hakları ihlallerine ilişkin sorumluluğun bayrağı takip edebileceğini belirtmiştir. Bu kapsamda kıyı devletinin egemenliğinin başlaması, sorumluluğunun da başlaması anlamına gelmektedir ve bu da devlete ek yükümlülükler anlamına gelir. Ancak AB uygulaması özelinde düşünülürse, arama ve kurtarma operasyonlarından ziyade, geri itme, denizde abluka ve denizde müdahale yöntemleri ile karşılaşmaktadır.

Yunanistan ve İtalya'nın deniz alanlarında uluslararası, uluslararası ve ulusal düzenlemeleri ihlâl eden olaylar çok uzun zamandır gerçekleşmektedir. Ancak bu ihlâllere önlem olarak bir mekanizmanın kurulmaması ve hatta yapılması beklenen düzenlemelerle denizden gelen sığınmacılara karşı daha katı politikalar izlenecek olması AB'nin giderek daha kapalı bir yapıya dönüşeceği izlenimini vermektedir. Ancak bu kapalılık ekonomik ortaklıklar üzerine kurulmuş bir örgüt için sakıncalı olabilecektir. Buna rağmen AB ve AB'ye üye devletler Schengen bölgesinin dışında gerçekleştirdiği geri kabul antlaşmalarıyla ve buradaki devletlerin ülkelerini standartları oldukça düşük tutarak güvenli ülke sayması aracılığıyla uzun soluklu politikaları ile bağdaşan ancak bu politika doğrultusunda başarısı kısa vadeli olan bir bölgesel politika yürütmektedir.

AB, sayılan göç ve sığınma politikalarını yumuşatmalıdır. Bu kapsamda Frontex'in fiillerinden sorumluluğunu sağlayacak adımlar atmalı, içeride daha adil bir sığınmacı paylaşım mekanizması, dışarıda güvenli ülke kavramının yorumunda düzenlemeler ve geliştirilmiş sığınma süreçleri ile başvuruların daha objektif kriterlerle değerlendirilmesi

gerekmektedir. Bunun yanı sıra Frontex operasyonlarının Avrupa Adalet Divanının ya da yeni bir denetleyici mekanizmanın yargı yetkisi kapsamına alınması, etkin bir kontrol mekanizması sağlanması gereklidir.

KAYNAKÇA

- 1 Kasım 1974 tarihli Denizde Can Güvenliği Sözleşmesi (*International Convention for the Safety of Life At Sea*). RG, Karar Sayısı: 8/522, 25 Mayıs 1980, S. 16995.
- 10 Aralık 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (*United Nations Convention on the Law of the Sea*). UNTS 1833-1834-1835.
- 10 Mart 1988 tarihli Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme'nin ek protokolü 10 Mart 1988 tarihli Kıta Sahanelığında Bulunan Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme. RG, Karar Sayısı: 98/10501, 26 Ocak 1998, S. 23242.
- 14 Aralık 1950 tarihli BM Genel Kurul Kararı 428 (V). *Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Statüsü*. <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/3b66c39e1.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- 16 Aralık 1966 BM Genel Kurulu Kararı, 2200 A (XXI). *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi*. RG, Karar Sayısı: 2003/5923, 11 Ağustos 2003, S. 25196.
- 16 Aralık 1966 tarihli BM Genel Kurul Kararı 2198 (XXI), A/RES/2198(XXI). *Mültecilerin Statüsüne ilişkin Protokol*.
- 16 Aralık 1966 tarihli BM Genel Kurulu Kararı, 2200 A (XXI). *Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi*. RG, Karar Sayısı: 2003/5851, 18 Haziran 2003, S. 25175.
- 18 Kasım 1966 tarihli Ekonomik ve Sosyal Konsey Kararı 1186 (XLI), E/RES/1186(XLI). *BMMYK Yıllık Raporu: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 28 Temmuz 1951 tarihli Sözleşmenin Kapsamının Genişletilmesine Yönelik Tedbirler*.
- 18 Mart 2015 tarihli ve 2011/03 Dava Numaralı, Mauritius v UK kararı, (Chagos Marine Protected Area Arbitration)8 p. 502-503.;

- 18 Nisan 1946 tarihli Uluslararası Adalet Divanı Statüsü.
https://legal.un.org/avl/pdf/ha/sicj/icj_statute_e.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- 1961 tarihli Belçika ve Amerika Birleşik Devletleri Dostluk Antlaşması
<https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20480/volume-480-i-6967-english.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2023)
- 23 Eylül 1910 tarihli Denizde Yardım ve Kurtarmaya ilişkin Belirli Hukuk Kurallarının Birleştirilmesi Sözleşmesi (Convention for the Unification of Certain Rules of Law respecting Assistance and Salvage at Sea).
- 26 Nisan 1954 tarihli BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kararı, 526 A(XVII). 28 Eylül 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme (*Convention Relating to the Status of Stateless Persons*). RG, Karar Sayısı: 2014/6866, 25 Ekim 2014, S. 29156.
- 27 Nisan 1979 tarihli Denizde Arama ve Kurtarma Sözleşmesi (International Convention on Maritime Search and Rescue). RG, Karar Sayısı: 86/10311, 24 Mart 1986, S. 19057.
- 28 Nisan 1989 tarihli Uluslararası Kurtarma Sözleşmesi (International Convention on Salvage). RG, Karar Sayısı, 2014/6336, 24 Mayıs 2014, S. 29009.
- 28 Temmuz 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi.
https://treaties.un.org/doc/Treaties/1954/04/19540422%2000-23%20AM/Ch_V_2p.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2023). RG, Kanun No: 359, 5 Eylül 1961, S. 10898.;
- 29 Nisan 1959 tarihli Açık Deniz Sözleşmesi (*Convention on the High Seas*). UNTS 450, s. 81-155.
- 29 Nisan 2004 tarihli Konsey Yönergesi, 2004/83/EC. *on minimum standards for the qualification and status of third country nationals or stateless persons as refugees or as persons who otherwise need international protection and the content of the protection granted.*

3 Aralık 1949 tarihli BM Genel Kurul Kararı 319 (IV). *Refugees and Stateless Persons*.
A.1. <https://www.unhcr.org/publications/refugees-and-stateless-persons> (Erişim Tarihi: 15.06.2023)

3 Eylül 1953 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ya da İnsan Haklarını ve Temel Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi. RG, Kanun No: 6366, 19 Mart 1953, S.8662.

31 Ocak 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair New York Protokolü. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1967/10/19671004%2007-06%20AM/Ch_V_5p.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2023). RG, Karar Sayısı: 6/10733, 14 Ekim 1968, S. 13026.;

6 Ağustos 1949 tarihli BM Ekonomik ve Sosyal Konsey Kararı, Res. 248 (IX)A. *Study of Statelessness*. <https://daccess-ods.un.org/tmp/7036663.2938385.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

A. Mackey and J. Barnes (2013). *Assessment of Credibility in Refugee and Subsidiary Protection Claims under the EU Qualification Directive: Judicial Criteria and Standarts*. Haarlem: IARLJ, s. 14.

Abdolkhani and Karimnia v Turkey (2010). Application no. 30471/08.

Acer, Y. Ve Kaya, İ. (2022). *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*. 13. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. (1. Baskı), Ankara: Nobel Yayınları.

Agreement for United Nations Relief and Rehabilitation Administration (1943). https://www.cvce.eu/en/obj/agreement_for_united_nations_relief_and_rehabilitation_administration_washington_9_november_1943-en-703a283a-261b-458e-8ba8-701757c367f6.html (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

Aksar, Y. (2021). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I*. (6. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Alexander, L. M. (1983). Baseline Delimitations and Maritime Boundaries, *Virginia Journal of International Law*, 23(4), s. 503-504.
- Alyanak, S. (2022). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın Avrupa Birliği Parlamentosu Konseyi ve Komisyonunun Faaliyetleri Üzerindeki Etkisi, *Ankara Barosu Dergisi*. 80(4), s. 288.
- Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu Kuran Antlaşma [*Treaty establishing the European Atomic Energy Community-EURATOM*], Roma, 25 Mart 1957. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-on-the-european-atomic-energy-community-euratom.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Sözleşme [*Treaty establishing the European Economic Community-EEC*], Roma, 25 Nisan 1957. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-of-rome-eec.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu Kuran Antlaşma [*Treaty establishing the European Coal and Steel Community-ECSC*], Paris, 18 Nisan 1951. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-establishing-the-european-coal-and-steel-community-ecsc-treaty.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- Ay, E. (2019). *Avrupa Birliğinin Ortak Göç ve Mülteci Politikası: Suriye İç Savaşı Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aydın, G. (2016). Deniz Yoluyla Gerçekleştirilen Düzensiz Göç ile Mücadelede Devletlerin Yetki ve Uygulamaları, *Göç Araştırmaları Dergisi*. 2(2), 120-211.
- B. Çiçekli (2009). *Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar*. (1. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Barışık, S. (2020) *Göç Kavramı Tanımı ve Türleri: Küreselleşen Dünyada Fırsat Eşitliği Arayışında Uluslararası Göç ve Türkiye'nin Suriye Deneyimi*. (Ed: S. Barışık), Ankara: Gazi Kitabevi

- Barnes, A. E. (2009). Realizing protection space for Iraqi refugees: UNHCR in Syria, Jordan and Lebanon. *New Issues in Refugee Research*, Research Paper No. 1674.
- Barnes, R. (2010). The International Law of the Sea and Migration Control, Berbarid Ryan ve Valsamis Mitsilegas (Editörler), *Extraterritorial Immigration Control: Legal Challenges* içinde. Boston: Leiden.
- Barnett, L. (2002). Global Governance and the Evolution of the International Refugee Regime. *International Journal of Refugee Law*, 14(2-3), s. 243.
- Başaran, B. (2015). The Saved and the Drowned: Governing Indifference in the Name of Security. *Security Dialogue*, 46(3).
- Bazo, M. T. G. (2008). The Charter of Fundamental Rights of the European Union and the Right to be Granted Asylum in the Union's Law, *Refugee Survey Quarterly*. 27(3), s. 52.
- Bell, S. vd., (2010). Migration and Land Use Change in Europe: A Review. *Living Reviews*.
- Betts, A., Loescher, G. ve Milner, J. (2012). *UNHCR: The Politics and Practice of Refugee Protection*. (2nd Edition), USA and Canada: Routledge.
- Bilgin, A. A. (2017). Göçmenlere Yönelik Deniz Operasyonlarında Frontex'in Müdahale Yetkisinin Uluslararası Hukuk Kapsamında Değerlendirilmesi. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 55 – 82.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği [BMİHYK]. *About Internally Displaced Persons. Special Rapporteur on the human rights of internally displaced persons*.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [BMMYK] (2005). *Self-Study Module 1: An Introduction to International Protection: Protecting Persons of Concern to UNHCR*. Cenevre: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees.

BM Antlaşması, Kanun No: 4801. RG 24 Ağustos 1945, S. 6092.

BM İnsan Ticaretinin Önlenmesi, Bastırılması ve Cezalandırılmasına ilişkin Protokolden (RG, Kanun No. 4804, 4 Şubat 2003, S. 25014)

BM Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığı ile Mücadele protokolü (RG, Kanun No. 4803, 4 Şubat 2003, S. 25014)

BM Sınır Aşan Organize Suçlarla Mücadele Sözleşmesi (RG, Kanun No. 4800, 4 Şubat 2003, S. 25014)

BMMYK (1983). *Problems Related to the Rescue of Asylum-Seekers in Distress at Sea*. EC/SCP/30, p. 9 vd.

BMMYK (1984). *Cartagena Declaration on Refugees, adopted by the Colloquium on the International Protection of Refugees in Central America, Mexico and Panama, Cartagena de Indias, Colombia, 22 November 1984*. <https://www.unhcr.org/media/28181> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

BMMYK (1991). *Background Note on the Safe Country Concept and Refugee Status*. EC/SCP/68. p. 16.

BMMYK (1994). *The Principle of Non-Refoulement as a Norm of Customary International Law. Response to the Questions Posed to UNHCR by the Federal Constitutional Court of the Federal Republic of Germany in Cases 2 BvR 1938/93, 2 BvR 1953/93, 2 BvR 1954/93*. p. 8,42, (7).

BMMYK (1996). *Considerations on the "Safe Third Country" Concept*. s.1. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3268.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2023)

BMMYK (2001). *Note on International Protection*, A/AC.96/951. p. 16.

BMMYK (2003). *Guidelines on International Protection: Cessation of Refugee Status under Article 1C(5) and (6) of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees (the "Ceased Circumstances" Clauses)*. HCR/GIP/03/03. <https://www.unhcr.org/3e637a202.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

- BMMYK (2011). *UNHCR Resettlement Handbook Division of International Protection*. Geneva: BMMYK, s. 86.
- BMMYK (2015). *States Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol*. s. 1-4. <https://www.unhcr.org/media/39149> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- BMMYK (2019). *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status and Guidelines on International Protection Under the 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees*. Geneva: BMMYK, para. 28-31.
- BMMYK Executive Committee 48th Session (1997). EXCOM Conclusion no.82 p. d(ii)-(iii).
- BMMYK(1982). *Report on the Meeting of the Working Group of Government Representatives on the Question of Rescue of Asylum-Seekers at Sea held in Geneva*. EC/SCP/21, p. 4 vd.
- Bozkurt, E. (2006). Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(5), 50-74.
- Burgess, G. (2016). *The League of Nations and the Refugees from Nazi Germany: James G. McDonald and Hitler's Victims*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 164.
- Canpolat, H. ve Arner, H. O. (2012). Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi, *ORSAM rapor no:123, The Black Sea International Rapor no:22*.
- Casolari, F. (2015). The EU's Hotspot Approach to Managing the Migration Crisis: A Blind Spot for International Responsibility?, *The Italian Yearbook of International Law*. 15(1), 109-134.
- Castles, S., Haas, H. De ve Miller, M. J. (2014). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. (5. Baskı), London: Palgrave Macmillan.

- Cengiz, S. (2010). Göç, Kimlik ve Edebiyat. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2(3), s. 185-193.
- Charter of Fundamental Rights of the European Union, *Official Journal of the European Communities*. C364, s. 1-22.
- Cherubini, F. (2015). *Asylum Law in European Union*. New York: Routledge.
- Cheung, S. (2020). Internal Displacement, UNHCR and the International Community, *Reference Paper for the 70th Anniversary of the 1951 Refugee Convention*.
- Churchill, R. and Lowe, A.V. (1999). *The Law of the Sea* (3rd Edition). Manchester: Manchester University Press, 50-60.
- COM (73)1600, 24 October 1973. Social Action Programme. *Bulletin of the European Communities Supplement 2/74*, s. 11-16.
- Commission of the European Communities (2003). *Communication from the Commission: Wider Europe— Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*. s. 3-6.
- Commission of the European Communities (2004), *Communication from the Commission: European Neighbourhood Policy Strategy Paper, Brussels, European Commission*. s. 6, 21.
- Commission Recommendation (EU) 2020/1365 of 23 September 2020 on cooperation among Member States concerning operations carried out by vessels owned or operated by private entities for the purpose of search and rescue activities, C/2020/6468. *Official Journal of the European Union*, 317/23.
- Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons (2013). Doc. 13161, Reference 3809 of 7 October 2011. 2013-Second part-session. m. 9.4.3.
- Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, The Hague Programme: Ten priorities for the next five years The Partnership for European renewal in the field of Freedom, Security and Justice, *Official Journal*

of European Union. C236. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-hague-programme-10-priorities-for-the-next-five-years.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, The EU strategy on voluntary return and reintegration, 27.4.2021, *COM/2021/120*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0120> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the EU Strategy on Combatting Trafficking in Human Beings 2021- 2025, 14.4.2021, *COM/2021/171*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0171> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa. 10 September 1969, U.N.T.S. 45, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201001/volume-1001-I-14691-English.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents. *Official Journal of European Union*. L16, s. 44-53. <https://euaa.europa.eu/sites/default/files/public/Longtermresidency-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification. *Official Journal of European Union*. L251, s. 12-18. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:251:0012:0018:en:PDF> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

Council Directive 2003/9/EC of 27 January 2003 laying down minimum standards for the reception of asylum seekers. *Official Journal of the European Union*, L 31/18; Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council 26 June

2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast). *Official Journal of the European Union*, L 180/96.

Council Directive 2004/83/EC of 29 April 2004 on minimum standards for the qualification and status of third country nationals or stateless persons as refugees or as persons who otherwise need international protection and the content of the protection granted. *Official Journal of the European Union*, L 304/12; Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast). *Official Journal of the European Union*, L 337/9.

Council Directive 2005/85/EC of 1 December 2005 on minimum standards on procedures in Member States for granting and withdrawing refugee status. *Official Journal of the European Union*, L 326/13; Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection (recast). *Official Journal of the European Union*, L 180/60.

Council of Europe, European Union accession to the European Convention on Human Rights - Questions and Answers. <https://www.coe.int/en/web/portal/eu-accession-echr-questions-and-answers> (Erişim Tarihi: 18.06.2023).

Council of the EU (2002). Comprehensive plan to combat illegal immigration and trafficking of human beings in the European Union, *Official Journal of the European Communities*. C 142/23. s. 31.

Council Regulation (EC) No 2007/2004 of 26 October 2004 establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. *Official Journal of the European Union* L 349/1.

Council Regulation (EC) No 2725/2000 of 11 December 2000 concerning the establishment of 'EURODAC' for the comparison of fingerprints for the effective

application of the Dublin Convention. *Official Journal of the European Communities*, L 316/1;

Council Regulation (EC) No 343/2003 of 18 February 2003. Establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an asylum application lodged in one of the Member States by a third-country national, *Official Journal of European Union*. L50.

Council Regulation No 343/2003. *Official Journal of the European Union*. L 050, s. 1-10. Regulation (EU) No 603/2013. *Official Journal of the European Union*. L 180, s. 1-30.

Çakran, Ş. ve Eren, V. (2017). Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 14(39), 1-30.

Daşdemir, E. N. (2017). Göçün Piyasalara Etkisi ve Faktör Hareketliliğinin Açıklama Gücü: Emek Piyasalarının Küreselleşmesi ve Maliyetleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 724-764.

Davies, S. E. (2007). Redundant or Essential - How Politics Shaped the Outcome of the 1967 Protocol. *International Journal of Refugee Law*, 19(4).

Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals. *Official Journal of the European Union*, L 348/98, m.2(1).

Douglas-Scott, S. (2002). *Constitutional Law of the EU*. London: Longman.

Edwards, A. (2003). Tampering with Refugee Protection: The Case of Australia, *International Journal of Refugee Law*. 15(2), 199-211.

Ertuğrul, Ü. E. (2017). Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine Göre Kıyı Devletinin Egemen Hakları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXI (1), 41-81.

European Anti-Fraud Office [OLAF] (2022). *OLAF Final Report on Frontex*. s. 120, 121.

European Commission (2008). Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals. L348/98.

European Commission (1985). The Schengen acquis-Convention implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985 between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders, *Official Journal of the European Union*. L239/1.

European Commission (1995). MEMO/95/57, The Implementation of the Convention Applying the Schengen Agreement, 24 March 1995. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_95_57 (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

European Commission (2015). Communication to the European Parliament, the European Council and the Council, Managing the refugee crisis: immediate operational, budgetary and legal measures under the European Agenda on Migration.

European Commission (2018). *Managing Migration, EU Financial Support to Greece*.

European Commission (2018). State of the Union 2018: A strengthened and fully equipped European Border and Coast Guard. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_18_5715 (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

European Commission (2020). *Acting together to deepen international partnerships* https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-of-life/new-pact-migration-and-asylum/acting-together-deepen-international-partnerships_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

European Commission (2020). *Communication from the Commission on a New Pact on Migration and Asylum, COM(2020)609*. <https://eur-lex.europa.eu/legal->

content/EN/TXT/?qid=1601287338054&uri=COM%3A2020%3A609%3AFIN
(Erişim Tarihi: 15.06.2023)

European Commission (2020). New Pact on Migration and Asylum- A Fresh Start on Migration in Europe https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023)

European Commission (2021). Return and readmission. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/irregular-migration-and-return/return-and-readmission_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

European Commission, *Timeline of the New Pact on Migration and Asylum*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/new-pact-migration-and-asylum_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

European Communities Commission (1986), Single European Act, *Bulletin of the European Communities Supplement 2/86*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

European Council (1999). Conclusions: Tampere European Council 15 And 16 October 1999.

European Council on Refugee and Exiles (2021). The Regulation on Asylum and Migration Management: Giving with One Hand, Taking Back with the Other: Summarising ECRE's Comments on the RAMM and Article by Article Recommendations for Amendment. *Policy Note 33*.

European Court of Auditors (2020). *Audit Preview: EU Migrant Return Policy-Cooperation with Third Countries on Readmission*.

European Parliament Policy Department for Budgetary Affairs (2018). EU Funds for Migration, Asylum and Integration Policies.

European Union, *Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union*, 26 October 2012, OJ L. 326/47-326/390. <https://eur->

lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/directive.html (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

European Union. *Summaries of EU Legislation: The gradual establishment of an area of freedom, security and justice*, <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-gradual-establishment-of-an-area-of-freedom-security-and-justice.html#document1> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

European Union: Council of the European Union, *Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, The Treaties Establishing the European Communities and Related Acts*, 10 Kasım 1997. *Official Journal of the European Union*, C 340/01. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997D/TXT> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

F. v United Kingdom, (2004, Application no. 17341/03)

Fabbrini S., Serisiou (2019). *Europe's Future: Decoupling and Reforming*. Cambridge: Cambridge University Press.

Faist, T (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. (Çev: Azat Zana Gündoğan, Can Nacar), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Feller, E. (2000). UNHCR: *Alternative Futures: Developing an Agenda for Legal Research in Asylum: The 1951 Convention and its 1967 Protocol- Reinvigorating the Refugee Protection Regime*. UNHCR.

Fitzmaurice, G. (1959). Some Results of the Geneva Conference on the Law of the Sea, *The International and Comparative Law Quarterly*, 8(1), 73-121.

Frelick, B., Kysel, I. M. and Podkul, J. (2016). The Impact of Externalization of Migration Controls on the Rights of Asylum Seekers and Other Migrants, *Journal on Migration and Human Society*. 4(4), 190-220.00

G. Lahav, G. (2004). *Immigration and Politics in the New Europe Reinventing Borders*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Georgia v Russia (2014). Application no. 13255/07.
- Goebel, R. J. (2013). Supranational? Federal? Intergovernmental? The Governmental Structure of the European Union After the Treaty of Lisbon. *Columbia Journal of European Law*, 20(1).
- Goodwin-Gill, G. S. ve J. McAdam, J. (2021). *Refugee in International Law*. (4. Baskı), Oxford: Oxford University Press.
- Göç: Kavramlar, Tartışmalar. (Ed: S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Şirin Öner), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 585.
- Guilfoyle, D. (2009). *Shipping Interdiction and the Law of the Sea*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Guilfoyle, D. and Papastavridis, E. (2014). Mapping Disembarkation Options: Towards Strengthening Cooperation in Managing Irregular Movements by Sea. *Background paper for UNHCR subregional meeting on 'Mapping Disembarkation Options: Towards Strengthening Cooperation in Managing Irregular Movements by Sea'*.
- Gungwu, W. (2001). *Sojourning: The Chinese Experience in Southeast Asia: Sojourners and Settlers: Histories of Southeast Asia and the Chinese*. (Ed: A. Reid), (2. Baskı), Honolulu: University of Hawaii Press.
- Gül v Switzerland (1994). Application No.: 23218/94.
- Güney Doğu Asya Uluslar Birliği [Association of Southeast Asian Nations-ASEAN] (2012). *Human Rights Declaration*.
- Harp Esirlerine Yapılacak Muameleye dair 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi [1949 Cenevre III]
- Harp Hâlindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralılarının Durumlarının İyileştirilmesi hakkında 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi [1949 Cenevre I]

- Harp Zamanı Sivillerin Korunmasına dair 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi [1949 Cenevre IV]. RG, Kanun No: 6020, 30 Ocak 1953, S. 8322.
- Hatton, T. J. (2005). *European Asylum Policy, IZA Discussion Papers, No. 1721*. Bonn: Institute for the Study of Labor (IZA).
- Hieronymi, O. (2003). The Nansen Passport: A Tool of Freedom of Movement and of Protection. *Refugee Survey Quarterly*, 22(1), 36-47.
- Hillier, T.(1998). *Sourcebook on Public International Law*. London: Cavendish Publishing.
- Hirsi Jamaa and Others v Italy (2012). Application no. 27765/09, p. 134-138.
- Hugo, G. (2008). *Migration, Development and Environment*. Cenevre: International Organization for Migration Geneva.
- Hurwitz, A. (2009). *The Collective Responsibility of States to Protect Refugees*. New York: Oxford University Press.
- I. Aladağ Görentaş (2020). From EU-Turkey Statement to New Pact on Migration and Asylum: EU's Response to 21st Century's Humanitarian Crisis. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı: Göç*, 25-33.
- I. C. Jackson (1991). The 1951 Convention relating to the Status of Refugees: A Universal Basis for Protection. *International Journal of Refugee Law*, 3(3), s. 405.;
- I. C. Jackson (2003). Dr. Fridtjof Nansen a Pioneer in the International Protection of Refugees. *Refugee Survey Quarterly*, 22(1), s. 18.
- I. Özkan (2013). *Göç, İltica ve Sığınma Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. s. 81-84.
- I. Papanicolopulu (2016). The Duty to Rescue at Sea, in Peacetime and in War: A General overview, *International Review of the Red Cross*. 98(2), s. 495.
- Ihlamur-Öner S. (2012). Küresel Bir göç ve Mülteci Rejimine Doğru, *Küreselleşme Çağında*.

- International Court of Justice [ICJ] (1951). *Fisheries Case (United Kingdom v. Norway) Judgment of December 18th, 1951*. s.133.
- International Law Commission [ILC] (2011). Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, A/66/10, para. 87. m. 4.
- I. Papanicolopulu (2013). International Judges and the Protection of Human Rights at Sea: *International Courts and the Development of International Law*. (Ed. N. Boschiero vd.). The Hague: Springer, s. 536.
- İçduygu, A. (1996). Transit Migrants and Turkey. *Boğaziçi Journal: Review of Social, Economic and Administrative Studies*, 10(1-2), 127-142.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, RG, Karar Sayısı : 9119, 27 Mayıs 1949, S. 7217.
- J. B. Scott (1923). *The Classics of International Law: De Dominio Maris Dissertatio By Cornelius Van Bynkershoek*. New York: Oxford University Press, s. 17.
- J. C. Hathaway (2020). *The Rights of Refugees Under International Law*. (2. Baskı), Cambridge: Cambridge University Press, s. 19.
- J. C. Hathaway ve M. Foster (2014). *The Law of Refugee Status*. (2nd Edition), Cambridge: Cambridge University Presss, s. 56-57
- J. Dahlvik (2008). *Inside Asylum Bureaucracy: Organizing Refugee Status Determination in Austria*. IMISCOE Research Series, Cham: Springer, s. 31.
- J. H. F. De Andrade (2010). *On the Development of the Concept of 'Persecution' in International Refugee Law*: Anuário Brasileiro de Direito Internacional. (Ed.: Centro de Direito Internacional), s.119.;
- J. Mcadam (2014). Rethinking the Origins of 'Persecution' in Refugee Law. *International Journal of Refugee Law*, 25(4), s. 668.;
- Jaeger, G. (2001). On the History of the International Protection of Refugees. *International Review of the Red Cross*, 83(843), 727-737.

- K. Bem (2004). The Coming of a “Blank Cheque” -- Europe, the 1951 Convention, and the 1967 Protocol. *International Journal of Refugee Law*, 16(4), s. 619.;
- K. F. Aas and H. Gundhus (2015). Policing Humanitarian Borderlands: Frontex, Human Rights and the Precariousness of Life, *The British Journal of Criminology*. 55(1),
- Kakoulli v Turkey* (2006). Application No. 38595/97.
- Kalijarvi, T. (1932). Scandinavian Claims to Jurisdiction over Territorial Waters. *The American Journal of International Law*, 26(1), 57-69.
- Kebe and Others v Ukraine* (2017). Application No. 12552/12;
- Kızılsümer Özer, D. (2007). Denizden Gelen Sığınmacılar ve Uluslararası Hukuk. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 3(10), 75-96.
- Klug, A. ve Howe, T. (2010). *The Concept of State Jurisdiction and the Applicability of the Non-refoulement Principle to Extraterritorial Interception Measures: Extraterritorial Immigration Control: Legal Challenges*. (Ed: Berbard Ryan ve Valsamis Mitsilegas). Boston: Leiden, 65-99.
- Klug, A. (2014). Strengthening the Protection of Migrants and Refugees in Distress at Sea through International Cooperation and Burden-Sharing. *International Journal of Refugee Law*, 26(1), 48-64.
- Kneebone S.(2008). The Legal and Ethical Implications of Extraterritorial Processing of Asylum Seekers: The “Safe Third Country” Concept. J. McAdam (Ed.), *Forced Migration, Human Rights and Security* içinde. Oxford: Hart Publishing.
- Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012). Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-184.
- Koka, E. (2018). Irregular Migration by Sea: A Critical Analysis of EU and EU Member State Extraterritorial Practice in the Light of International Law. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Kent: University of Kent.

- Koppenberg S. (2012). Where Do Forced Migrants Stand in the Migration and Development Debate. *Oxford Monitor of Forced Migration*, 2(1)
- Kostakopoulou, T. (2000). The 'Protective Union'; Change and Continuity in Migration Law and Policy in Post-Amsterdam Europe, *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 38(3), 497-518.
- Kubal, A. (2014). Struggles against subjection. Implications of criminalization of migration for migrants' everyday lives in Europe, *Crime, Law and Social Change*. 62(91), 91-111.
- L.B. Sohn vd., (2010). *The Law of the Sea in a Nutshell* (2nd Edition). Eagan: West Publishing, s. 173.
- League of Arab States (1994). *Arab Convention on Regulating Status of Refugees in the Arab Countries* , 1994,
- Lischer, S. K. (2014). *Conflict and Crisis Induced Displacement: The Oxford handbook of refugee and forced migration studies*, (Ed: E. Fiddian-Qasmiyeh vd.), Oxford: Oxford University Press.
- M Davies (2003). Obligations and implications for ships encountering persons in need of assistance at sea, 12(1), *Pacific Rim Law & Policy Journal*, s. 128-133.
- M. den Heijer (2014). How the Frontex Sea Borders Regulation avoids the hot potatoes. European Union Studies Association (EUSA) Biennial Conference (14th)'de sunulmuş bildiri. s. 13. http://aei.pitt.edu/78991/1/den_Heijer.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- M. Drent ve D. Zandee (2010). *Breaking Pillars: Towards a Civil-Military Security Approach for the European Union*, *Clingendael Security Paper No: 13*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael, s. 37.
- M. Fletcher (2003). EU Governance Techniques in the Creation of a Common European Policy on Immigration and Asylum. *European Public Law*, 9(4), s. 534.

- M. İ. Arslan (2012). *The Paradoxes of European Union Immigration Policy and Its Repercussions on Turkish-EU Relations*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: METU, the Department of International Relations, s. 27-28.
- M. J. Aznar (2014). The Contiguous Zone as an Archaeological Maritime Zone. *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 29(1), s.1-2.
- M. K. and Others v. Poland* (2020). Applications Nos. 40503/17, 42902/17 and 43643/17.
- M. N. Shaw (2021). *International Law (9th Edition)*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 422.
- M. Özcan (2005). *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım, s. 62-63.
- M. Pallis (2002). Obligations of States towards Asylum Seekers at Sea: Interactions and Conflicts between Legal Regimes, *International Journal of Refugee Law*, 15 (2-3), s. 358.
- M. Sur (2022). *Uluslararası Hukukun Esasları*. (15. Baskı), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, s. 308.
- M. Wiggins vd., (2011). *The Sociological Life Course Approach and Research on Migration and Integration: A Life-Course Perspective on Migration and Integration* (Ed: M. Wiggins vd.), New York: Springer Pub., s. 2.
- M.C. v. The Netherlands* (2015). CAT/C/56/D/569/2013, p. 7.2.
- M.S.S. v Belgium and Greece*, Application no. 30696/09 (ECtHR, 21 January 2011). p. 56.
- Mc Namara , F. (2013). Member State Responsibility for Migration Control within Third States- Externalisation Revisited. *European Journal of Migration and Law*, 15(3), 319-335.

- McNeill, W. (1984). Human Migration in Historical Perspective. *Population and Development Review*, 10(1), 1-18.
- Meray, S. L. (1955). Devletler Hukukunda ‘Kıt’a sahanlığı’ Meseleleri, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 80-135
- Migration and Home Affairs (2022). *Return and readmission*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/irregular-migration-and-return/return-and-readmission_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- Migration and Home Affairs Department of European Commission (2020). *Country responsible for asylum application (Dublin Regulation)*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/country-responsible-asylum-application-dublin-regulation_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- Migration and Home Affairs Department of European Commission (2021). Common European Asylum System. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system_en (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- Mole, N ve Meredith (2010). *Asylum and the European Convention on Human Rights (Human Rights Files No. 9)*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Moreno-Lax, V. (2011). Seeking Asylum in the Mediterranean: Against a Fragmentary Reading of EU Member States’ Obligations Accruing at Sea. *International Journal of Refugee Law*. 23(2), 174-220.
- MSS v Belgium and Greece (2011). Application no. 30696/09, p. 358.
- N. D. and N. T. v Spain* (2020). Application Nos. 8675/15 and 8697/15.
- N.A. v United Kingdom* (2008). Application No. 25904/07
- O’Connel, D.P. (2015). *The International Law of the Sea, vol. I*. Oxford: Clarendon Press.

- Oda, S. (1989). *Exclusive Economic Zone: Encyclopedia of Public International Law: Law of the Sea, Air and Space*, vol.11. (Ed: R. Bernhardt), Amsterdam: North-Holland.
- Oran, B. (2009). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. (5. Baskı), İstanbul: İmaj Yayınevi.
- Öktem, E. (2013). *Uluslararası Teamül Hukuku*. İstanbul: BETA Basım Yayım Dağıtım, s. 56 vd.
- Özkan, R. (2019). Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(47), 140.
- Özman, A. (2006). *Deniz Hukuku I*. Ankara: Turhan Kitabevi, s. 211.
- Özturanlı Şanda, B. ve Ergüven, N. S. (2019). A Consideration on Legality of Border Barriers: The Principle of Non-Refoulment and It's Extra-Territorial Effect. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 68(4), 893-912.
- Öztürk, N. Ö. (2015). *Mültecinin Hukukî Statüsünün Belirlenmesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Papastavridis, E. (2013). *The Interception of Vessels on the High Seas, Contemporary Challenges to the Legal Order of the Oceans*. Oxford: Hart.
- Parliamentary Assembly (2011). Resolution 1821, The Interception and Rescue at Sea of Asylum Seekers, p. 2. A. D. Tejera, Doc 12628, point 5.2. <https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=18006&lang=en> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- Parliamentary Assembly (2011). Resolution 1821, The interception and rescue at sea of asylum seekers, refugees and irregular migrants.
- Pazarcı, H. (2021). *Uluslararası Hukuk Dersleri (2. Kitap)*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Peers S. (2016). *EU Justice and Home Affairs Law*. Oxford: Oxford University Press.

Polat, D. Ş. (2020). Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 1950-1967.

Proposal for a Regulation establishing rules for the surveillance of the external sea borders in the context of operational cooperation coordinated by the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union COM (2013)197 final, article 9(6).

Pugh, M. (2004). Drowning not Waving: Boat People and Humanitarianism at Sea, *Journal of Refugee Studies*. 17(1), s. 63.

Ranjeva, R ve Cadoux, C (1992). *Droit International Public*. Vanves: Edicef,

Regulation (EU) (2014). No 656/2014 establishing rules for the surveillance of the external sea borders in the context of operational cooperation coordinated by the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union, *Official Journal of the European Union*, L189/93.

Regulation (EU) 2016/1624 of 14 September 2016 on the European Border and Coast Guard. *Official Journal of the European Union*, L 251/55.

Regulation (EU) 2019/1896 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations (EU) No 1052/2013 and (EU) 2016/1624. *Official Journal of the European Union*, L 295/1.

Regulation (EU) No 603/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the establishment of 'EURODAC' for the comparison of fingerprints for the effective application of Regulation (EU) No 604/2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person and on requests for the comparison with EURODAC data by Member States' law enforcement authorities and Europol for law enforcement purposes, and amending Regulation (EU) No 1077/2011

establishing a European Agency for the operational management of large-scale IT systems in the area of freedom, security and justice (recast). *Official Journal of the European Union*, L 180/1.

Regulation (EU) No. 439/2010 of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 establishing a European Asylum Support Office.

Regulation (EU) No. 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013. establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person (recast), *Official Journal of the European Union*. L180,

Rocha, A., Silva, C. G. ve Perobelli, F. (2020). Inflation and Labor Migration: Modelling the Venezuelan Case. *Working Paper Series*, No 2020-05.

Rosamon, B. (2000). *Theories of European integration*. Houndsmills: Macmillan.

Rothwell, D. R. (2002). The Law of the Sea and the MV Tampa Incident: Reconciling Maritime Principles with Coastal State Sovereignty, *Public Law Review*. 13, 118-127.

Ruddick, E. E. (1997). Note: The Continuing Constraint of Sovereignty: International Law, International Protection, and the Internally Displaced. *Boston University Law Review*, 77(2), 429-482.

Samur, H. (2008). Avrupa Birliği'nde Göçe Yönelik Global Yaklaşım, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 5(2). 1-16.

Saraçlı, M. (2019). *Uluslararası Hukukta Yerinden Edilmiş Kişiler*. (2. Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.

Savaşan, Z. (2009). AB'de Sığınma Hakkı: Ortak Sığınma Sistemi Oluşturma Amacı ve Devam Eden Kısıtlamalar, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 27, 13-34.

- Schimmel, N. (2022). Trapped by Sovereignty: The Fate of Internally Displaced Persons and Their Lack of Equal Human Rights Protectin under International Law. *World Affairs*, 185(3), 500-529.
- Schrijver, N. (1997). *Sovereignty Over Natural Resoruces, Balancing Rights and Duties*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scovazzi, T. (1999). *The Establishment of Straight Baselines Systems: The Rules and the Practice: Order for the Oceans at the Turn of the Century*. (Ed: D. Vidas, W. Østreng), The Hague: Kluwer Law International, s. 40-121.
- Shahzad v. Hungary* (2021). Application No. 12625/17.
- Sharifi v Italy and Greece* (2014). Application no 16643/09. p. 210.
- Sınırtaşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol [Göçmen Kaçakçılığı Protokolü]. Kanun No: 4803. RG, 4 Şubat 2003, S. 25014.
- Silahlı Kuvvetlerin Denizde Hasta, Yaralı ve Gemi Kazazedelerinin Durumlarının İyileştirilmesi hakkında 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi [1949 Cenevre II]
- Soering v United Kingdom* (2012). Application no. 14038/88, p. 121.
- Steinberg, R. H. (2004). Who is Sovereign. *Stanford Journal of International Law*, 40(2).
- Subramanya, N. (2004). *Human Rights and Refugees*. Geneva: APH Publishing.
- Şirin Öner, N. A. (2012). In Which Direction Do the Efforts Proceed? The European Union's Attempts to Develop a Common Immigration and Asyum Policy, *Marmara Journal of European Studies*. 20(2), 121-140.
- Tabanlı, F. (2021). *Uluslararası Hukukta Deniz Yatağı Faaliyetlerinden Kaynaklı Deniz Kirliliği ve Devletlerin Sorumluluğu*. Ankara: Yetkin Yayınları.

- Tanaka, Y. (2019). *The International Law of the Sea*. (3rd Edition), Cambridge: Cambridge University Press.
- Thuy, B. T. (2022). Refugee protection in ASEAN: The Right to be recognized as a refugee. *Legal Cooperation, Harmonization and Unification an ASEAN Perspective*.
- Trauner, F. (2016). Asylum Policy: the EU's 'crises' and the Looming Policy Regime Failure, *Journal of European Integration*. 38(3), 311-325.
- Treaty on European Union (1992). *Official Journal of the European Union*, C191/1.
- Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Antlaşma, m. 3-7. Karar Sayısı: 2014/6652. RG 2 Ağustos 2014, S. 29076.
- Uluslararası Göç Örgütü [UGÖ] (2019). *International Migration Law No 34- Glossary on Migration*. Cenevre: International Organization for Migration, s. 55.
- Uluslararası Göç Örgütü Kuruluş Antlaşması. RG, Karar Sayısı : 2010/730, 10 Ağustos 2003, S. 27668.
- UN. Doc. A/2456, Annex II. *Yearbook of the International Law Commission-1953, vol II*.
- UNESCO (2001). *Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage*, Paris.
- UNHCR (2002). *Background Note on the Protection of Asylum-Seekers and Refugees Rescued at Sea*. p.30,
- UNHCR (2015). *Rescue at Sea: A Guide to Principles and Practice as Applied to Refugees and Migrants*.
- UNHCR (2017). *Left in Limbo UNHCR Study on the Implementation of the Dublin III Regulation, Executive Summary*.

- United Nations [UN] (1997). Dispute between Argentina and Chile concerning the Beagle Channel, 18 February 1977. *Reports of International Arbitral Awards*, Volume XXI, para. 107.
- Uzun, E ve Özkerim Güner, N. (2022). *Mülteci Hukuku Temel Kavramlar ve Mevzuat*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Uzun, E. (2016). Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 60-85.
- Weis, P. (1982). The Development of Refugee Law. *Michigan Journal of International Law*, 3(1), s. 27-42.
- Wickramasinghe, A. A. I. N. ve Wimalaratana, W. (2016). International Migration and Migration Theories. *Social Affairs: A Journal for the Social Sciences*, 1(5), 13-32.
- Yaldız, F. (2014). Uluslararası Göç ve Diaspora ile İlişkili Kavramlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 382-403.
- Yükseker, D. vd., (2008). "Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası. İstanbul: Tesev Yayınları, 39.
- Zetter, R. (2015). *Protection in Crisis: Forced Migration and Protection in a Global Era*. Washington DC: Migration Policy Institute, 17.
- Zimmerman, A. (2011). *The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and Its 1967 Protocol: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- <https://ec.europa.eu/> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- <https://frontex.europa.eu/> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- <https://home-affairs.ec.europa.eu/> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).
- <https://missingmigrants.iom.int/> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

<https://news.un.org/> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.06.2022).

<https://www.echr.coe.int/> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

<https://www.ohchr.org/> (15.06.2023).

<https://www.unhcr.org/> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

<https://www.refworld.org/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023).

<https://publications.iom.int/> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).

<https://www.ecchr.eu/> (Erişim Tarihi: 15.06.2023).